

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

İMAM RABBANÎ'NİN ŞÎA ELEŞTİRİSİ

Hazırlayan
Mehmet BOĞDI

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Sıddık KORKMAZ

Konya 2015

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet BOĞDI		
	Numarası	108106051004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Mezhepler Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	İmam Rabban'nin Şfa Eleştirisi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı /
İmzası
Mehmet BOĞDI

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet BOĞDI
	Numarası	108106051004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Mezhepler Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Sıddık KORKMAZ
	Tezin Adı	İmam Rabbanî'nin Şîa Eleştirisi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan İmam Rabbanî'nin Şîa Eleştirisi başlıklı bu çalışma ...12/08.../2015.... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman ve Üyeler			
Sıra No	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Sıddık KORKMAZ	
2	Doç. Dr.	Tahir ULUG.	
3			

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet BOĞDİ		
	Numarası	108106051004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Mezhepler Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Sıddık KORKMAZ		
Tezin Adı	İmam Rabbanî'nin Şîa Eleştirisi			

Hız. Peygamberin vefatından sonra dinî-siyasî ve itikadî ayrışmalarla ortaya çıkan İslam düşünce ekollerinden Ehl-i Sünnet ile başta Şîa olmak üzere birçok fırka arasında iddia ve reddiye eserleri telif edilmiştir. Bu reddiye geleneği Sünnî Tasavvufî telakkide de karşılık bulmuştur. Nitekim tasavvufçu kimliğine sahip olmasına rağmen İslam toplumunda derin siyasî izler bırakan İmam Rabbanî de 17. yüzyılda Hindistan ve çevresinde bu tartışmalara katılmıştır. Biz de bu çalışmamızda özgün tasavvufî düşüncesiyle çığır açan Nakşibendî ve Ehl-i Sünnet mensubu İmam Rabbanî'nin "Redd-i Revafız" ve "Mektubat" adlı eserlerini referans alarak onun Şîa ile ilgili değerlendirmelerini tahlil ettik. İslam Mezhepleri Tarihi bilim dalı bünyesinde yaptığımız bu çalışmamızda Ehl-i Sünnet ile Şîa arasındaki problemlerden sadece İmam Rabbanî'nin ele aldığı konuları işleyerek onun Şîa'ya yaklaşımını ve tavrını ortaya koymaya çalıştık. Bu iki fırka arasında tartışmaların en çok yoğunlaştığı hadiselerin başında Kırtas hadisesi, halife seçimi, sahabeyi teberri, Usame'nin ordusu, Hız. Peygamberin mirası, sahabe arasındaki savaşlar ve Ehl-i Beyt meselelerinin geldiği söylenebilir. Tez çalışmamızın sonunda tasavvufî düşüncede mezhep algısının İmam Rabbanî örneğini, hangi temeller üzerinde şekillendiğini, o dönemde Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında en çok tartışılan ve öne çıkan ihtilaflara olan yaklaşımını değerlendirdik.

Anahtar Kelime: İmam Rabbanî, Sahabe, Ehl-i Beyt, Ehl-i Sünnet, Şîa

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Mehmet BOĞDI		
	Student Number	108106051004		
	Department	Basic Islamic Sciences/History of Islamic Sects		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Sıddık KORKMAZ		
Title of the Thesis/Dissertation	Imam Rabbani's Criticism to Shia			

Among many sects, particularly Shi'a and Sunni, emerged with religious-political and theological dissidences after the Prophet Mohammad's death, claim and refusal works have been published. This refusal tradition has found its way also in Sunni Sufi viewpoint. Indeed his sufi identity, Imam Rabbani, who had left deep political traces in the Islamic society, also attended these debates in India and its around in the 17th century. We have analyzed his Shi'a evaluation in this work based on "Redd-i Revafiz" and "Mektubat" books of Imam Rabbani, a member of Ahl al-Sunnah and Naqshbandi, who marked an era with his unique sufi views.

In this study we worked within the islamic sects history discipline, we have tried to demonsrate his attitude and approach towards Shi'a by processing the issues only covered by Imam Rabbani among the problems between Shi'a and Sunni. Qirtas incident, election of khalifa, teberri from sahaba, Osama's army, the prophet's legacy, the wars among sahaba and Ahlul Bayt issues can be seen as the most focused discussions between these two sects.

At the end of our thesis study, we evaluated Imam Rabbani example of sectarian perception in Sufi thought and which basis it's formed, his approach to conceptual conflicts between Shi'a and Ahl al-Sunnah.

Keywords: Imam Rabbani, Sahaba, Ahl al-Sunnah, Ahlul Bayt, Shi'a

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI.....	1
1. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	6
2. Araştırmanın Metodu	7
3. Araştırmanın Kaynakları	9
B. İMAM RABBANÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ	11
1. Hayatı.....	11
2. Eserleri.....	15
3. Dönemin İlmî ve Siyasî Durumu	17
I. BÖLÜM	24
İMAM RABBANÎ'NİN SAHABE ANLAYIŞI.....	24
A. SAHABENİN TAMAMINA BAKIŞI.....	24
B. HULEFÂ-İ RAŞİDÎN DÖNEMİNE BAKIŞI.....	34
1. Hz. Ebu Bekir	45
1.1. Faziletleri.....	45
1.2. Benî Sâkife Olayı	49
1.3. Usame'nin Ordusu Meselesi	55
1.4. Fedek Arazisi.....	57
2. Hz. Ömer.....	59
2.1. Faziletleri.....	59
2.2. Kırtas Hadisesi	61
3. Hz. Osman.....	65
3.1. Faziletleri.....	65
3.2. Mervan b. Hakem Hadisesi	67
4. Hz. Ali Dönemi Olayları	70
4.1. Cemel Vakası	72
4.2. Sıffin Vakası.....	76

C. EHL-İ BEYT ANLAYIŞI	80
D. BÖLÜM DEĞERLENDİRİLMESİ	85
II. BÖLÜM	94
İMAM RABBANÎ'NİN EHL-İ SÜNNET VE ŞÎA ANLAYIŞI	94
A. EHL-İ SÜNNET ANLAYIŞI	94
B. ŞÎA ANLAYIŞI.....	99
C. İMAM RABBANÎ'NİN ŞÎA TASNİFİ	104
1. Gulat Fırkalar	104
1.1. Sebeiyye	104
1.2. Kâmiliyye	105
1.3. Beyâniyye.....	105
1.4. Muğîriyye	106
1.5. Cenâhiyye.....	107
1.6. Mansûriyye.....	108
1.7. Hattabiyye	109
1.8. Ğurabiyye	110
1.9. Zemmiyye.....	110
1.10. Yunusiyye.....	110
1.11. Müfevvidiyye	111
2. Zeydiyye.....	111
2.1. Carudiyye.....	112
2.2. Süleymaniyye	112
2.3. Teberiyye.....	113
3. İsmailiyye	113
4. İmamiyye	115
D. BÖLÜM DEĞERLENDİRİLMESİ	116
SONUÇ	121
BİBLİYOGRAFYA	126

ÖNSÖZ

Yaşanılan çevre, zaman, kültür ve eğitim gibi faktörler birey ve toplumların algılama, yorumlama ve düşünme kabiliyetlerinin farklı olmasına neden olmuştur. Bundan dolayı fikirlerde farklılıklar görmek mümkündür. Çünkü insanların olduğu yerde fikirler, fikirlerin olduğu yerde farklılıkların olması tabii bir olaydır. Evrende her şey hareket halindeyken fikirsiz durağanlıktan bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla dinamik olan İslam toplumunda da farklı dinî-siyasî düşüncelerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu farklılaşmanın merkezinde bulunan Ehl-i Sünnet ve Şîa arasında meydana gelen iddia ve reddiye geleneği İmam Rabbanî döneminde de devam etmiştir.

Şîa, imametini Hz. Ali'nin hakkı olduğu iddiasıyla ortaya çıkan ve daha sonra birçok konuda marjinal düşünceleri barındıran fırkalara bölünmüştür. Bu fırkalardan bazıları İslam'ın özünden tamamen kopmuştur. Öyle ki bazıları Hz. Ali'nin ilahlığını iddia etmiş, sahabeye taanda bulunmuş, tenasühün varlığına inanmış, ayetleri mantık sınırlarını zorlayarak tevil etmişlerdir. Hicri 10. ve 11. asırda Hindistan'da bu tür fikrî bozuklukların çok olduğu bir dönemde Nakşibendî geleneğinden gelen ilim ve irfan ehli İmam Rabbanî ihya hareketini başlatarak fikrî mücadelede bulunmuştur. Biz de bu çalışmamızda Şîilerin ürettiği problemlerden sadece İmam Rabbanî'nin ele aldığı konuları işleyerek onun Şîa'ya yaklaşımını ve tavrını ortaya koymaya çalıştık.

İmam Rabbanî'nin *Redd-î Revafız ve Mektubat* adlı eserlerinin referans alındığı araştırmamızın giriş bölümünde tezin konusu, sınırları, önemi, amacı ve metodu yer almıştır. İmam Rabbanî'nin fikirlerinin daha iyi anlaşılması için hayatının bilinmesi gerektiğine inandığımız için çalışmamızın birinci bölümünü hayatı, eserleri, dönemin kültürel, ilmî ve siyasî durumuna ayırdık.

Tezimizin ikinci bölümünde ise İmam Rabbanî'nin sahabeye olan bakışı ve ilk üç halife hakkındaki görüşleri, dört halife döneminde vuku bulmuş siyasî olaylara yaklaşımı, bu konudaki yorumları ve Şîa'ya yazdığı reddiyelerindeki aklî ve naklî delillerini inceledik. Bu bölümde ayrıca İmam Rabbanî'nin Şîa ile Ehl-i Beyt yaklaşımı arasındaki farklılıkların tespitini yapmak üzere onun Ehl-i Beyt sevgisine ve Ehl-i Beyt hakkındaki görüşlerine yer verdik.

Tezimizin üçüncü bölümünde ise İmam Rabbanî'nin Ehl-i Sünnet ve Şîa'ya genel bakışını tasvir ettikten sonra onun kendi eserlerinde yer verdiği Şîa'nın alt fırkalarını ilk dönem makâlât yazarı âlimlerinin değerlendirmeleriyle birlikte ele aldık.

Çalışmamızın sonuç bölümünde ise İmam Rabbanî'nin düşünceleri hakkında vardığımız kanaatleri özet olarak sunduk.

Çalışmamızın araştırmacı kardeşlerimize küçük de olsa bir katkısının olması en büyük dileğimizdir. Bu çalışmamın her aşamasında bana kaynak ve yorumlarıyla yol gösteren, eleştiri ve önerileri ile fikir alışverişinde bulunduğum ve akademik araştırmalara nesnel bir açıdan bakmayı ve taassuptan uzak her türlü düşünceye eleştirel açıdan yaklaşabilme konusunda fikir veren danışmanım Prof. Dr. Sıddık KORKMAZ hocama teşekkürlerimi sunarım.

Azim bizden başarı Allah'tandır.

MEHMET BOĞDI
KONYA – 2015

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
a.y.	: Aynı yer
as	: Aleyhisselam
b.	: İbn, bin
Bkz.	: Bakınız
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
çev.	: Çeviren
ÇİFD	: Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H. no	: Hadis no
H.	: Hicri
İSAM	: İslami İlimler Araştırma Merkezi
İst.	: İstanbul
Krş	: Karşılaştır
M.	: Miladi
Mad.	: Madde(si)
Nşr.	: Neşriyat, Neşreden
ö.	: Ölümü
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
sy.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Aralığı
(sav)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ŞİA.	: Şamil İslam Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
trz.	: Tarihsiz
tsh.	: Tashih eden
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve devamı
yay.	: Yayınevi
yrz.	: Basımyersiz

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI

Hız. Peygamberin vefatından sonra siyasî otoritenin sağlanması ile başlayan hilafet tartışmaları,¹ fikhî konularda bir takım ihtilafların ortaya çıkması, dinî metinlerin algılanma biçimindeki ayrışma ve farklı yorumlamalar² doğal olarak siyasî ve itikadî mezheplerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İslam medeniyetinin gelişim ve yayılma sürecinde yeni fetihlerle gelen farklı kültürlerle olan etkileşim,³ yer ve zaman ile insan unsurunun sosyolojik ve psikolojik durumu bu firkalaşmayı daha da hızlandırmıştır. Bütün bu etkenlerin neticesinde ortaya çıkan dinî anlayışın ana bünyesi⁴ olan ve Sevad-ı Âzam⁵ olarak bilinen Ehl-i Sünnet ile başta Şîa olmak üzere birçok fırka arasında iddia ve reddiye eserleri telif edilmiştir.⁶ Bu reddiye geleneği tasavvufî telakkide de karşılık bulmuştur. Günümüze kadar İslam toplumunda zemin bulan bu tasavvufî düşünceye⁷ mensup olanların mezhep algısı merak konusu olduğu

¹ Korkmaz, Sıddık, *Şîa'nın Oluşumu Hz. Ali'nin Vasiliği Düşüncesi*, İz yay, İstanbul- 2012, s.161.

² Kutlu, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem yay, İstanbul 2008, s. 43vd.

³ Subhî es-Salih, *en-Nuzzumu'l-İslamiyye Neşruha ve Tetevvuruha*, çev. İbrahim Sarmış, Düşünce yay. İst, 1981, s. 80.

⁴ Fiğlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Selçuk yay, İst, 1993, s. 119.

⁵ Hâkim, Ebu Abdillâh Nisaburî (405/1011), *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, Beyrut trz, I, 115. Beyhakî, Ebu Bekir b. Hüseyin b. Ali (458/1056), *es-Sünenü'l-Kübra*, Haydarâbâd, 1344, VIII, 188.

⁶ Bu iddia ve reddiye eserlerinden biri de Şifî âlim Hillî'nin *Minhacu'l-Kerame* adlı eserine karşılık yazılan İbn Teymiyye'nin *Minhacu's-Sünne* adlı geniş hacimli reddiyesidir. el-Allame Hillî, İbnu'l-Mutahhar Cemâluddîn Hasan b. Yusuf (726/1325), *Minhacu'l-Kerâme fi Ma'rifeti'l-İmâme*, thk. Muhammed Reşad Sâlim, Kahire 1962. s. 147 vd. ve İbn Teymiyye, Ahmed Takiyyuddîn b. Abdulhalim b. Abdusselam (728/1357), *Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye*, thk. Muhammed Eymen eş-Şebravî, Kahire 2004.

⁷ İslâm'ın manevî ve rûhanî yönünü temsil eden tasavvufur. Tasavvuf, İslâm'ın zahir ve bâtın hükümleri çerçevesinde Kur'ân ve Sünnet'e bağlı kalınarak yaşanan manevî ve derunî yaşam tarzını ifade eder. Tasavvuf düşüncesinin temelinde Allah sevgisi vardır. Müritlerden farzlarla birlikte nafîle ibadetleri yapılması istenir. Çünkü tasavvufta şeriata bağlılık esastır. Evrâd ve ezkârla amaçlanan kalbin manevî hastalıklardan kurtulmasıdır. (Reşat Öngören, "Tasavvuf" *DİA*, c. XL, s. 19-20.) Tasavvufa bağlı olan sufiler, mantık ve akıl yoluyla ulaşamadıkları hakikatlere keşf ve işrâk yoluyla ulaşmaya çalışırlar. (Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, Dem yay, İstanbul 2011, s. 20.) İlk dönemlerde tasavvufa karşı çıkan kelâmcılar ve fikhîçiler olmuşsa da İmam Gazalî'nin (ö. 1111) bu düşünceyi benimsemesinden sonra tasavvuf, İslâm dünyasında meşruiyetini kazanmıştır. (Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yay, Ankara 1986. s. 13) Tasavvuf ehline göre Hz. Peygamber kendisinden sonra kimin halife olacağını nassla tâyin etmemiştir. Ancak kimlerin manevî olarak önderlik yapacağını mânâ âleminde tâyin etmiştir. Sufiler, Hz. Peygamberin bazı sahabîlere (özellikle Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ali) zikir telkin ettiğine ve bu zikir usullerinin sonraki nesillere kadar aktarıldığına inanır. İlk yazılı hilafet belgesinin ise Hz. Ali tarafından Hasan-ı Basrî'ye verildiğine inanılır. (Reşat Öngören, "Tasavvuf" c. XL, s.20.) Birçok İslâm âliminin tasavvufu benimsediği zikredilir. Râbia el-Adeviyye (ö. 801), Bâyezid-i Bistâmî (ö. 874), Hallâc-ı Mansûr (ö. 922), Abdulkadir Geylanî (ö. 1160), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 1240), Sühreverdi (ö. 1234), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 1273) ve İmam Rabbanî (ö. 1624) gibi şahsiyetler önemli tasavvufçulardır. Tasavvufu "mistik" düşünceye benzetenler olmuştur. Hint inançlarıyla kurdukları iliş-

halde bu boşluğun yeterince doldurulmadığı kanaatindeyiz. Ayrıca 17. yüzyılda Ehl-i Sünnet ile Şîa arasındaki tartışmaların mezhep tarihçiliği perspektifiyle değerlendirildiğinde İmam Rabbanî'nin Şîa yaklaşımının göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu bir hakikattir.

Yaşadığı dönemin ve sonraki dönemlerin en önemli şahsiyetlerinden biri olan İmam Rabbanî; karışıklıkların, siyasî ve dinî tartışmaların en yoğun olduğu bir dönemde dinî ve tasavvufî bazı meseleleri yeniden yorumlama ve asıl kaynağa döndürme⁸ çabasında olmuştur. O, sadece tasavvuf üzerinde değil bütün İslam toplumu üzerinde derin izler bırakmıştır. Onun tasavvufî düşünceleri kadar siyasî görüşleri de öne çıkmıştır. Biz de bu çalışmamızda özgün tasavvufî düşüncesiyle çığır açan ve "Müceddid-i Elf-i Sani/İkinci Bin Yılın Müceddidi"⁹ lakabıyla meşhur olmuş, Nakşibendî ve Ehl-i Sünnet mensubu olan İmam Rabbanî'nin kendi eserlerini referans alarak Şîa ile ilgili değerlendirmelerini tahlil edeceğiz. Onun Şîilere yazdığı mektupları da içeren "*Mektubat*"nı¹⁰ ve Şîilerin bazı iddialarına karşı reddiye niteliğinde yazdığı "*Redd-î Revafiz*"¹¹ adlı eserini inceleyeceğiz. *Redd-î Revafiz*, Sünnî olan Maverâünnehir âlimlerine cevaben Şîa ulemasının yazdığı yaklaşık on sayfalık bir risaleye reddiye¹² niteliğindedir.

İmam Rabbanî, bu eseri yazma maksadını şöyle açıklamaktadır: "Elime geçen Şîilerin yazdığı bir risalede zikredilen zararlı inanç ve fasit gayeleri reddetmek için bu eseri yazmaya başladım. Bende onların bu bozuk fikirlerini ortaya koyma ve maksatlarını boşa çıkarmanın, bunları yazıya dökme yoluyla kayıt altına almanın tam bir fayda ve genel bir menfaat sağlayacağı düşüncesi oluştu."¹³ İmam Rabbanî'nin Şîilerin iddialarını okuduktan sonra reddiye yazmaya karar vermiş olması, onun daha önce Şîilere önyargıyla yaklaşmadığının bir işareti olarak da sayılabilir.

kiden dolayı tasavvufu mistisizme benzetenler olsa da tasavvufçular, tamamen İslam'ın inanç esaslarını referans aldıklarını ve şeriata bağlılığı esas aldıklarını savundukları için bu iddiaları reddetmişlerdir. Ehl-i Beyt sevgisi ve silsilelerde on iki imamın yer alması gibi sebeplerle tasavvufun Şîiliğin etkisinde oluştuğunu iddia edenlere karşılık; tasavvufçular Hz. Ebu Bekir'e verdikleri statüden dolayı bunu reddetmişlerdir. Dinî ve siyasî İslam mezheplerinin oluşumuna benzer şekilde batınî âlemde de tasavvuf ve tarikatlar oluşmuştur. (Reşat Öngören "Tasavvuf" c. XL, s. 24.)

⁸ Şimşek, Halil İbrahim, "İmâm-ı Rabbanî Ahmed Farûkî Sirhindî'nin Şîa ve Ehl-i Beyt'e Bakışı" *Gazi Üniversitesi ÇİFD*, Haziran 2012, sy.14. s. 33.

⁹ Algar, Hamid, "İmam Rabbanî" *DİA*, c. XXII, 194-195.

¹⁰ Rabbanî, Ahmed Farukî Serhendî, *Mektubat*, çev. Abdulkadir Akçiçek, Çelik yay, İstanbul 2011.

¹¹ Rabbanî, Ahmed Farukî Serhendî, *Risaletü Redd-î Revafiz*. Bu risalenin Arapça metni 2004'de İstanbul Hakikat Kitapevinde neşredilmiş olan Abdulaziz b. Ahmed b. Hamid el-Ferhârevî'nin *en-Nahiye 'an ta'ni Emirü'l-Müminin Muaviye* adlı esrinin 140-166. sayfaları arasında yer almaktadır.

¹² Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 140.

¹³ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 141.

Bir diğerk önemli husus da İmam Rabbanî makâlât ve fırak geleneğinden gelmediğı halde Ehl-i Sünnet ile Şîa arasındaki tartışmaları konu alan bir eseri kaleme almış olmasıdır. Ayrıca böyle bir eseri kaleme alan İmam Rabbanî'nin sadece bir sufi olmadığını aynı zamanda farklı İslamî ilimlerle de ilgilendiğini ve bir âlim olarak İslam'ın temel esasları sayılabilecek itikadî konularda doğru bildiklerini anlatma ve yayma gayretinde olduğunu görmekteyiz.

İmam Rabbanî reddiyesinde yer yer Seyfuddin Amidî'den (631/1233) nakille Adududdin el-İcî (756/1355)'nin *el-Mevâkıf fi İlmi'l-Kelâm* adlı eserinin şerhi olan Seyyid Şerif el-Cürcânî (816/1413)'nin *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı eserine de atıfta¹⁴ bulunmaktadır. Ayrıca konuyla ilgili ayetlerin tefsirinde Beydâvî'nin (ö. 691/1291) görüşlerine başvurduğu ve sahabe ile kısımlarda ise Nasîrüddin Tûsi'nin(ö. 672/1274) Tecridü'l-akâid adlı eserinden faydalandığı görülmektedir.

İmam Rabbanî'nin bu reddiyesi üzerine bina edeceğimiz tezimizde Şîa mantalitesinin kökenini oluşturan Hz. Ali'nin hakkı olan imametın gasp edildiğı düşünce-si nedeniyle başta ilk üç halife olmak üzere birçok sahabî hakkında aşırıya kaçan nefret içerikli söylemler¹⁵ incelenecektir. İmam Rabbanî, Şiîlerin bu nefret ve taan içerikli söylemlerini hem eleştirmiş hem de Ehl-i Sünnet âlimlerinin dört halifenin de hilafetlerinin hak olduğuna¹⁶ inandıklarını ifade ederek halifelik sırasının aynı zamanda üstünlük sırası olduğunu gerekçeleriyle beraber anlatmıştır.

Şîa'nın sahabeden bir kısmına olan olumsuz bakışının 329/940'da Mehdi'nin kayboluşu ile başladığı¹⁷ ve bunun İmam Rabbanî döneminde de yaygınlaştığı söylenebilir. Hatta Şiî fırkalardan bir kısmı halifeliğın Hz. Ali ve çocuklarına ait olduğunu ispat uğruna¹⁸ sahabeyi kötüleyerek, Peygamberin zevcelerine zanda bulunarak, tenasüh, takiyye ve ayetlerin tevili gibi konularda Kur'an'a ve sünnete ters düşerek İslam'ın özünden koştular. Nitekim İmam Rabbanî, o dönemde Şiîlerin ilk üç halife-yi tekfir ettiklerini, müminlerin annesi Hz. Aişe'yi kötülediklerini ve yerleşik olmayan Şiî talebelerin, sultanların olduğu meclislerde boy göstererek, kelime oyunlarıyla sahip oldukları yanlış fikirleri övünerek yaydıklarını, buna karşılık Maverâünnehir civarındaki Sünnî âlimlerin de onları tekfir etiklerini anlatır. Kendisinin de bazı mek-

¹⁴ Rabbanî, *Redd-i Revafız*, s. 146.

¹⁵ Musavî, Musa, *Şîa ve Şiîlik Mücadelesi*, çev. Kemal Hoca, Sebil yay, İstanbul 1995, s. 13.

¹⁶ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, I, 1037.

¹⁷ Musavî, *Şîa ve Şiîlik Mücadelesi*, s. 22.

¹⁸ Musavî, *Şîa ve Şiîlik Mücadelesi*, s. 49.

tuplarında ve sohbetlerinde bunlara cevap niteliğinde açıklamalarda bulunduğunu; ancak İslam'ı savunma refleksi ve Farukî damarının¹⁹ bu kadarla yetinmesine müsaade etmediği için düştükleri yanlışlıklara akıl ve ilim çerçevesinde İslam'ın yüklediği sorumlulukla söz konusu tartışmalara bir eserle karşılık verdiğini²⁰ ifade eder.

İmam Rabbanî'nin yaşadığı dönemde Şîa ile Ehl-i Sünnet âlimleri arasında hararetli tartışmaların yaşandığı ve bunun birbirlerini tekfir etme derecesine ulaştığı ve buna binaen İmam Rabbanî'nin *Mektubat*'taki üslubuna nazaran, *Redd-i Revafiz*'de daha sert bir üslup kullandığı söylenebilir. Reddiyesinde sertleşmesinin nedeni sahabenin tekfirine karşı gösterdiği reaksiyondur. *Mektubat*'ında ise Şîilerin Ehli Sünnet dışı fikirlerinden vazgeçirme isteği ve onları yönetimin zulmüne karşı birlikte mücadeleye davet gayesi²¹ olduğundan daha yumuşak bir dil kullanmıştır.

İmam Rabbanî, eserlerinde ihtilafli olan konular hakkında Şîa'nın görüşlerine yer verdikten sonra "ben derim ki"²² şeklinde cümleye başlayarak konuyla ilgili kanaatini ayet ve hadislere dayandırarak mantıklı açıklamalarda bulunmakta, bilgilen-dirmeye beraber özgün düşüncelerini ifade etmektedir. O, Şîî fırkaların iddialarından tutarsız ve mantıksız gördüğü fikirleri kendine has üslubuyla eleştirmekte ve naklî delillerle de çürütmeye çalışmaktadır.

İslam'ın özünü Ehl-i Sünnet düşüncesinin temsil ettiğini savunan İmam Rabbanî, kurtuluşa eren fırkanın Ehl-i Sünnet olduğuna²³ inanmaktadır. O, Ehl-i Sünnet düşüncesine uzak olup sahabeyi kötüleyenleri ve aynı zamanda Ehli- Beyt sevgisini taşımayanları²⁴ sert bir dille kınamaktadır. Hatta Şîa mensupları kendilerine Râfıza denilmesini reddettikleri halde İmam Rabbanî'nin²⁵ de Eş'arî²⁶ ve Bağdadî²⁷ gibi Râfıza ismini Şîa ile aynı anlamda kullandığı görülmektedir. Ona göre kaçınılması gereken Râfıza isminden ziyade bu ismin muhtevasında bulunan inanıştır. İmam

¹⁹ İmam Rabbanî'nin soyu otuz birinci kuşaktan Ömer b. Hattab'a ulaştığı için bu tabiri kullanmaktadır. (Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 127.)

²⁰ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 140 vd.

²¹ Şimşek, "İmâm-ı Rabbânî'nin Şîa ve Ehl-i Beyt'e Bakışı" s. 34.

²² Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 147/152/153/156/157/158/162.

²³ Rabbanî, *Mektubat*, 213. Mektup, I, 469.

²⁴ Rabbanî, *Mektubat*, 59. Mektup, I, 191.

²⁵ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1037.

²⁶ Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâîl (324/936), *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, Kabalcı yay, İstanbul 2005, s. 48.

²⁷ Bağdadî, Abdulkadir Tahir b. Muhammed (429/1037), *el-Fark beyne'l-Firak*, çev. Ethem Ruhi Fıçlalı, Ankara 2008, TDV, s. 26.

Rabbanî, Gulat fırkaların sahip olduğu İslam'la uyuşmayan inançların, dışardan Şîa'ya bulaştığına dair delil aramaya bile gerek olmadığı kanaatindedir.

Şîilerin sahabe hakkındaki iddialarına vakıf olduğu gibi, ihtilafli mevzularda da hâkim olduğu görülen İmam Rabbanî, risalesinde okuyucunun konuyla ilgili fikir sahibi olması amacıyla Şîi fırkaların tasnifini yapmakta ve onların fikirlerine genel hatlarıyla değinmektedir. Tartışmanın şiddetini artıran sebebin basit bir görüş ayrılığı olmadığı, Kâmilîyye fırkasının Hz. Ali'yi tekfir etmesi, Zemmiyye mensuplarının Hz. Ali'ye ilahlık isnat etmeleri gibi iddialardan anlaşılmaktadır. Ancak makâlât ve fırak geleneğinden gelen Sünnî müellifler gibi İmam Rabbanî de bütün Şîileri aynı değerlendirmeye tabi tutmamaktadır. Ehl-i Beyt sevgisini ve bağlılığını ısrarla vurgulaması ve Şîa mensuplarının ilklerini ayrı tutması²⁸ onun mücadelesinin dinî olduğunu göstermektedir. Eserleri dikkatlice incelendiğinde satır aralarındaki ilginç tespitleri ve özgün yorumları onu farklı kılmaktadır.

Şîa fırkalarının sahabe hakkındaki menfi aşırılığına²⁹ karşın Ehl-i Sünnet mensupları gibi³⁰ İmam Rabbanî de sahabe hakkında her türlü ifrat ve tefriti reddetmektedir. Sahabeden bir kısmını aşırı sevmeyi ya da sahabeden bir kısmına buğz etmeyi uygun görmemektedir. Şîilerin ashabı kötülemeyi veya ashaptan bir kısmını reddetmeyi görüş olarak benimsemelerini dile getiren İmam Rabbanî'ye göre, onların sahabeye uyduklarını söylemeleri de sadece iddiadan³¹ ibarettir. Zira sahabenin bir kısmını reddetmek, tamamını reddetmek manasına gelir.³² O, sahabenin tekfir edilmesini küfürle, zındıklıkla ve dalaletle³³ nitelendirmektedir. Eş'arî'nin, "dört halife sahabîlerin en adil ve en üstünüdür ve bu icma ile sabittir"³⁴ görüşüne paralel fikirleri süren İmam Rabbanî, onların faziletlerinin halifelik sırasına³⁵ göre olduğunu³⁶ savunmaktadır.

²⁸ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 145 vd.

²⁹ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 141.

³⁰ Pezdevî, İmam Ebu Yusr Muhammed (493/1099), *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, Kayıhan yay, İstanbul 1980, s.341.

³¹ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 152.

³² Rabbanî, *Mektubat*, 59. Mektup, I, 191-193.

³³ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 162.

³⁴ Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâil (324/936), *el-İbane*, çev. Ramazan Biçer, Gelenek yay, İstanbul 2010, s. 111.

³⁵ Savî, Ahmed b. Muhammed el-Haluti Şihabüddin Ebu'l-Abbas (H. 1175-1241), *Cevheretü't-Tevhid Şerhi Eş'aireye Akaidi*, çev. Mithat Acat-M. Beytullah Acat, Kalkan yay, Ankara, 2010, s. 168.

³⁶ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, I, 1038.

Kısacası İmam Rabbanî'nin aşırı Şîî düşüncelerin reddine yönelik yazdığı *Redd-i Revafiz* ve bazı mektupları incelendiğinde onun Eş'arî, Amidî, Bağdadî gibi Sünnî olan seleflerinin çizgisinden çıkmadığı, ilk üç halifenin durumuna mantıkla yaklaştığı, birleştirici ve yapıcı olduğu, kendine özgü savunmacı bir üslupla değerlendirildiği söylenebilir.

Tezimizin konusu içerisinde İmam Rabbanî'nin Şîî iddialarının reddi yer alsada araştırmamızın sınırları; bizlerin imamet, velayet, fıkıh, tevelli, teberri, fezailu's-sahabe, Mehdi ve imamların masumiyeti gibi konuların derinlemesine tetkikinin önüne geçmektedir. Araştırmamızın sınırları İmam Rabbanî'nin eserlerinde Şîa ile Ehl-i Sünnet arasındaki görüş farklılığını teferuata inmeden inceleyerek tasavvufî düşünceyi merkeze alan İmam Rabbanî'nin fikirlerini incelemektir.

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Hiz. Peygamberden sonra Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında ilk dönemde zuhur etmiş ihtilafî konular 16-17. yüzyıllarda da etkisini göstermiştir. O dönemde Sünnî tasavvufçular açısından önemli bir konuma sahip olan İmam Rabbanî; Şîîlerin, başta müminlerin annesi Hz. Aişe olmak üzere, ilk üç halife ve diğer sahabiler hakkında kişiliklerini, faziletlerini hatta bu ilk üç halifenin imametlerini küçümseyici açıklamalarını eleştirel bir yaklaşımla ele alarak iddia ve çelişkilerinin asılsız olduğunu delilleriyle ortaya koymuştur.

Tasavvufî düşünceye sahip olmasıyla büyük bir İslam kitlesini geçmişten günümüze kadar etkileyebilmiş hatta o dönemde dinî-siyasî mücadelesiyle öne çıkmış İmam Rabbanî'nin bu Şîî ekole karşı yazdığı reddiye "Müceddid-i Elf-i Sani" olması münasebetiyle önem arz etmektedir. Günümüzde milyonlarca tasavvufî düşünceye sahip Müslümanların olmasından dolayı araştırılacak bu konunun muhatap bulacağı Müslüman sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. İmam Rabbanî döneminde cereyan eden bu fikri tartışmaların sebep sonuç ilişkisi bakımından objektif ve bilimsel bir araştırmayla açığa kavuşturulması Mezhep Tarihçiliği bakımından da önemlidir.

Araştırmamız; yazılan iddia ve reddiye merkezli düşüncelerde kimin haklı veya haksız olduğunu ortaya çıkarmaktan ziyade kimin düşüncesini neye dayandırıldığını incelemektir. İmam Rabbanî'nin Şîîlere yazdığı reddiyesinde konuları ele alırken yaptığı yorumları, kullandığı aklî ve naklî delilleri, beslendiği kaynakları, uygu-

ladığı metot ve üslubunu ortaya çıkarmak çalışmamızın en önemli gayesidir. Çünkü kendi döneminde ve bulunduğu çevrede Şîa'nın ihtilafli konulara yaklaşımını eleştirirken nasıl bir yol izlediği, hangi konuları ele aldığı ve onların fikirlerine getirdiği eleştirilerde nasıl bir tutum sergilediğini gün yüzüne çıkarmak gerekmektedir.

Kısacası araştırmamızda şu sorulara cevap aranmıştır: Tasavvufî düşüncede mezhep algısının İmam Rabbanî örneği hangi temeller üzerinde şekillenmiştir? İmam Rabbanî döneminde Şîa ile Ehl-i Sünnet arasında ortaya çıkan fikrî ihtilaflar nelerdir? İmam Rabbanî'nin bu ihtilaflara yaklaşımını besleyen kaynaklar nelerdir? Tenkitte kullandığı üslup nasıldır? Şîa'ya reddiye olarak yazılmış birçok eserde Ehl-i Beyt vurgusu yeteri derecede işlenmemesine rağmen İmam Rabbanî'nin reddiyesinde bu konuyu özel olarak ele almasının nedenleri nelerdir? İmam Rabbanî, mezhepsel fikirleriyle ayrıştırıcı mı yoksa bütünleştirici mi? İmam Rabbanî, fitne ateşinin daha çok alevlenmesini mi yoksa sönmesini mi hedeflemektedir? Beslendiği Ehl-i Sünnet fikirleriyle örtüşmediği mevzular var mı? Şîa'nın sahabeyi dışlayıcı ve ötekileştirici fikirlerinin ayet ve hadislerle uygunluğu ne derecedir? İmam Rabbanî bu dışlayıcı ve ötekileştirici fikirlerin reddini hangi ayet ve hadislerle delillendirmektedir?

Dinî algılama ve yorumlama biçimi olan siyasî ve itikadî mezhepleri hak-batıl ekseninde ele almak, haklı ya da haksız olanı ortaya koymak, dışlayıcı bir tavır sergilemek, tekfir veya tahkir etmek bu çalışmamızın gayesi dışındadır. Asıl amacımız tasavvuf geleneğinden gelen İmam Rabbanî'nin şahsında mutasavvıfların mezhep algısını tahlil etmektir.

2. Araştırmanın Metodu

İslam Mezhepleri Tarihi bilim dalı; dinî-siyasî ve itikadî amaçlarla ortaya çıkmış İslam düşünce ekolleri diyebileceğimiz beşeri oluşumları bilimsel yöntemlerle inceleyen bir bilim dalıdır.³⁷ Bu bilim dalının bünyesinde yapılan araştırmaların da bilimselliğe uygun olabilmesi için tarafsız ve önyargıdan uzak bir biçimde konuyla ilgili görüş ve düşünceleri en iyi şekilde yansıtacak tespit ve tasvirin³⁸ yapılması zorunludur. Zira üslup bilimsel araştırmalara nitelik kazandırmaktadır. Nitekim Fığlalı da bu konudaki hassasiyetini şöyle ifade etmektedir:

³⁷ Onat, Hasan, "Türkiye'de İslam Mezhepler Tarihinin Gelişim Sürecinde Prof. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALI'nın Yeri" *Ethem Ruhi Fığlalı'ya Armağan*, Ankara 2002, s. 236.

³⁸ Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara 2000 s. 27.

“Bir mezhep mensubunun, kendi mezhebini savunması ve başka fırkaları tenkit ve reddetmesi tabiidir. Ancak bu durumda, eserin, tenkit için yazıldığı belirtilmeli ve asgarî şart olarak, tenkide tabi tutulan fırkanın görüşleri aslına uygun bir şekilde nakledilmelidir. Kaldı ki İslam Mezhepleri Tarihi araştırmacısının birinci vazifesi; hangi mezhebe mensup olursa olsun, mezheplerin içinde buldukları her türlü şartları ve görüşlerini en iyi şekilde aksettirecek bir tarafsızlık anlayışı ile tespit ve tasvir etmek olmalıdır. Başka bir ifade ile mezhepler tarihçisinin vazifesi, “descriptive” bir çalışma yapmak olmalıdır.”³⁹

Tasavvufî düşünceye yeni bir boyut kazandıran İmam Rabbanî, fikirleri ve irşadıyla Müslümanları İslam dışı olarak gördüğü fikirsel saldırılara karşı koruyarak yaşadığı dönemdeki despot yöneticilere karşı mücadelesiyle başta Sünnî tasavvufçular olmak üzere bütün Müslümanlara önderlik yapmıştır. O, sufi kimliğiyle münazaralardan uzak durarak kabuğuna çekilmemiş, bilakis kendine has bir söylem geliştirerek ilim ve irfanla, zulüm ve sapkınlıkla nitelendirdiği fırkalara karşı mücadelede en üst gayreti göstermiştir.⁴⁰ Onunla aynı düşüncede bulunanlardan farklı bir şahsiyetinin olması, fikirlerinin orijinalliği ve söylemlerinin özgün olmasından dolayı onun Şîa yaklaşımı hakkındaki fikirlerinin bilimsel bir metotla ortaya çıkarılması kanaati bizde varid olmuştur.

Bu araştırmamızı yaparken de izleyeceğimiz metod, İslam Mezhepleri Tarihi bilim dalının metodolojisine uygun temeller üzerine bina edilecektir. Bundan dolayı biz de bu çalışmamızda nesnel ve yapıcı bir eleştirel üslup ile açıklayıcı ve betimleyici (descriptive) bir metod atmosferinde mezkûr eleştirel düşünceleri konumuzun sınırlarının dışına çıkmadan, fikir hadise irtibatı çerçevesinde, zaman ve mekân bağlantılarını incelemeye çalışacağız.

Çalışmamızın merkezinde olan İmam Rabbanî'nin düşüncelerini ele alırken savunma psikolojisi ya da herhangi bir tarafın görüşlerinin doğrululuğunu ispata zorlayan bir endişe taşımadan sadece konunun özüyle ilgili fikirlerinin tespitini duygusal bağlarımızdan sıyrılarak ortaya koymaya çalışacağız.

³⁹ Fığlalı, Ethem Ruhi; Bağdadî'nin “*el-Fark beyne'l-Firak*” adlı eserine yazmış olduğu Önsöz'den; TDV yay, s. XXIII;

⁴⁰ Nedvî, Ebu'l-Hasan Ali, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, çev. Yusuf Karaca, İstanbul 2005, s. 159 vd.

3. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmamızda Sünnî-tasavvuf geleneğinden gelen İmam Rabbanî'nin Şîî doktrinine getirdiği eleştirileri incelediğimizden yararlanacağımız temel kaynaklar yine İmam Rabbanî'nin eserleri olacaktır. Onun bu konudaki en önemli eseri, Şîîlerin sahabe hakkındaki iddialarına karşı reddiye olarak Farsça kaleme aldığı *Redd-î Reva-fiz*'dir.⁴¹ İmam Rabbanî'nin genç yaşlarında yazdığı bu risalenin Arapça metninden istifade ettik. Araştırmamıza kaynak olabilecek bir diğer eseri, onun toplumun farklı kesimlerine yazdığı dinî, ictimaî, siyasî, ilmî, yönlendirici ve inşa edici özelliklere sahip⁴² mektuplarının bir araya getirildiği üç ciltlik *Mektubat*'ıdır.

İmam Rabbanî, adı geçen eserlerinde Şîîlerin iddialarını zikrettikten sonra bu iddiaları eleştirir. Onun eleştirilerini dayandırdığı aklî ve naklî delillerini bilimsel bir zeminde Mezhepler Tarihi açısından değerlendirebilmek için ilk dönem fırak ve makâlât kaynaklarından *Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*,⁴³ *el-Fark beyne'l-Firak*,⁴⁴ *el-Milel ve'n-Nihal*,⁴⁵ adlı eserlere müracaat ettik.

Şîa'nın oluşumunu ve gelişimini tetikleyen şüphesiz İslam tarihinde gerçekleşmiş bazı tarihsel olaylardır. İslam tarihinde vuku bulmuş Ehl-i Sünnet ve Şîa üzerinde dinî, siyasî ve kültürel anlamda derin iz bırakmış bu olaylarla ilgili yeterince malzemenin bulunduğu başlıca İslam tarihi kaynaklarından İbnü'l-Esîr'in *el-Kamil fi't-Tarih*,⁴⁶ İbn Sa'd'ın *Tabakâtü'l-Kübrâ*,⁴⁷ Taberî'nin *Tarihu't-Taberî*,⁴⁸ Suyutî'nin *Tarihu'l-Hulefa*,⁴⁹ adlı eserlerinden istifade ettik.

İmam Rabbanî'nin eserleri incelendiğinde konuyla ilgili birçok ayet ve hadis kullandığı görülecektir. Onun fikirlerini dayandırdığı hadislerinin tahkikini yapmak

⁴¹ Sağıroğlu, *İmam-ı Rabbanî*, s. 291.

⁴² Cebecioğlu, *Klasiklerimiz/VIII"el-Mektubat"* s. 375.

⁴³ Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâîl (324/936), *Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut 1995.

⁴⁴ Bağdâdî, Abdulkadir Tahir b. Muhammed (429/1037), *el-Fark beyne'l-Firak*, thk. İbrahim Ramazan, Beyrut 1997.

⁴⁵ Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Abdülemir Ali Muhennâ, Ali Hasan Fağur, Beyrut 1996.

⁴⁶ İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdolvâhid eş-Şeybanî (630/1233), *el-Kamil fi't-Tarih*, çev. M. Beşir Eryarsoy-Mertol Tulum, Bahar yay, İstanbul 1985.

⁴⁷ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh b. Muhammed (230/844), *Tabakâtü'l-Kübrâ*, yrz, Beyrut trz.

⁴⁸ Taberî, İbn Cerir, (310/932), "*Tarihu't-Taberî*" thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

⁴⁹ Suyutî, İmam Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr (911/1505), *Tarihu'l-Hulefa*, Eser Neşriyat, İstanbul 1952.

üzere İslam dünyasında saygın bir konuma sahip olan Buharî'nin *el-Camiu's-Sahih*,⁵⁰ Müslim'in *Sahîhu Müslim*, İbn Hibban'ın *Sahihi İbn Hibban*,⁵¹ Hâkim'in *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*,⁵² Tirmizî'nin *es-Sünen*,⁵³ Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübra*⁵⁴ adlı muteber hadis kitaplarına başvurduk.

İmam Rabbanî'nin eleştirdiği Şîî menşeli iddiaları kendi öz kaynaklarından araştırdık. Başta Nevbahtî'nin *Firaku's-Şîa*,⁵⁵ Kummî'nin *Tefsir*'i,⁵⁶ Kuleynî'nin *Usûlü'l-Kâfi*,⁵⁷ Şeyh Müfîd'in *Evailu'l-Makâlât*⁵⁸, *el-İfsâh fi'l-İmame*,⁵⁹ *el-İhtisâs*,⁶⁰ ve Meclisî'nin *Biharu'l-Envâr*⁶¹ adlı eserleri olmak üzere birçok Şîî kaynakları inceledik.

Çalışmamızın doğası gereği Hindistan'ın tarihini, siyasî ve kültürel yapısını ele alan, tasavvufla ilgili bilgi ve bulguları bulunduran, İmam Rabbanî'nin hayatını ve eserlerini içeren muhtelif kaynak ve makaleleri taradık. Ayrıca tezimizin konusu ve alanıyla ilgili tercüme edilmiş bazı yabancı kaynaklarla beraber çağdaş müelliflerin makalelerinin eleştirilerinden ve yorumlarından da yararlandık.

Yaptığımız araştırmada İmam Rabbanî'nin Şîa eleştirisini veya buna benzer bir konuyu ele alan müstakil bir çalışmaya rastlamadık. Sadece konumuza yakın Şimşek'in "İmâm-ı Rabbânî Ahmed Farûkî Serhindî'nin Şîa ve Ehl-i Beyt'e Bakışı"⁶² adlı makalesi mevcuttur.

⁵⁰ Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, (256/869) *el-Camiu's-Sahih*, thk. Muhammed Nizar Temim, Daru'l-Erkam, Beyrut 1422.

⁵¹ İbn Hibban, Âlauddin Ali b. Belban el-Farisi (965), *Sahihi İbn Hibban*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1993.

⁵² Hâkim, Ebu Abdillâh Nisaburî (405/1011) *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut trz.

⁵³ Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (275), *es-Sünen*, Beytü'l-Efkari'd-Düveliyye, Riyad trz.

⁵⁴ Beyhakî, Hz. Ebu Bekir b. Hüseyin b. Ali (458/1056), *es-Sünenü'l-Kübra*, Haydarâbâd 1344.

⁵⁵ Nevbahtî (ö. 300/912), Ebu Muhammed el-Hasan b. Musa, *Firaku's-Şîa*, yrz, trz.

⁵⁶ Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, Müessesetu'l-A'lemî, Beyrut 2007.

⁵⁷ Kuleynî, Ebu Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak (329/940) *Usulu'l-Kâfi*, tsh. Necmuddin Âmilî, Tahran 1388.

⁵⁸ Şeyh Müfîd, Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ukberî (ö. 413/1022), *Evailu'l-Makâlât*, Darü'l-Şeyh Müfîd, Beyrut 1993.

⁵⁹ Şeyh Müfîd, *el-İfsâh fi'l-İmame*, Daru'l-Müfîd, Beyrut 1993.

⁶⁰ Şeyh Müfîd, *el-İhtisâs*, Kum 1993.

⁶¹ Muhammed Bakır el-Meclisî (1110/1697), *Biharu'l-Envâr*, thk. Lecnetun min Ulemâ, Beyrut 1992.

⁶² Şimşek, Halil İbrahim, "İmâm-ı Rabbânî Ahmed Farûkî Serhindî'nin Şîa ve Ehl-i Beyt'e Bakışı" *Gazi Üniversitesi ÇİFD*, Haziran 2012, sy. 14. s. 33-39.

B. İMAM RABBANÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

1. Hayatı

14 Şevval 971/26 Mayıs 1564 yılında Babürlülerin egemenliğindeki Hindistan'ın Lahor ve Delhi şehirleri arasında yer alan Serhend (Sirhind) kasabasında doğdu. Asıl adı Ahmed Farukî Serhendî olup Müslümanlar arasında ise daha çok "Müceddidi Elfi Sani" (Hicri ikinci bin yılın müceddidi)⁶³ ve İmam-ı Rabbanî⁶⁴ (ilahi bilgilere sahip âlim) unvanlarıyla tanınır.⁶⁵ Kabil asıllı soylu bir aileden olan Serhendî'nin babasının adı Abdülhed olup soyu 31. kuşaktan⁶⁶ Ömer b. Hattab'a ulaşmaktadır. Kendisi de eserlerinde "Farukî damarım" diyerek⁶⁷ bunu teyit etmektedir.

Serhendî'nin babasından, dedesi Hz. Ömer'e varıncaya kadar hepsi ilim ve fazilet sahibi şahsiyetlerdir.⁶⁸ O, ilköğrenimine babasının yanında başlar ve kısa sürede Kur'ân-ı Kerîm'i ezberler. Çok zeki olduğu anlaşılan Serhendî, ilim yolunda hızla ilerler ve başta Arap dili olmak üzere temel İslam ilimlerini öğrenir. İlminin çoğunu babasından alan Serhendî, döneminin bazı büyük âlimlerinden de istifade etmek için bir süre sonra ilim ve öğretim merkezi olan Siyalkot şehrine gider. Orada kelim ilminde derin bilgilere sahip olan Keşmirli Mevlana Kemal'den, hadis ilminde ise İbn Hacer el-Mekkî'nin de talebesi olan Keşmirli Şeyh Yakup'tan ders alır. Bedahşanlı olan Kadı Behlül'den de hadis ve tefsir derslerini alan⁶⁹ Serhendî, medreselerde verilen tahsili tamamlar ve yirmi yaşına varmadan İslamî sahadaki ilimlerde icâzet sahibi olur.⁷⁰

Serhendî, Ekber Şah'ın başta olduğu bir dönemde Babür'ün başkenti olan Agra'ya gider. Oradaki saray bilginlerinden olan Feyzî (ö. 1595) ve Ebu'l-Fadl (ö. 1551) ile birlikte ilim meclislerinde bulunur. Fakat onların ahlakını ve karakterini beğenmez. Onlarla bazı fikirleri uyuşmadığı için anlaşamaz. Ebu'l-Fadl'ın filozoflara olan hayranlığı ve peygamberlik müessesesi hakkındaki şüpheleri bu tartışmayı daha

⁶³ Kişmî, M. Haşim, *Berekât İmâm-ı Rabbânî ve Yolundakiler*, çev. A. Fârûk Meyân, Berekât yay. İstanbul 1976, s. 167.

⁶⁴ Serhendî'ye derûnî bilgilere sahip bir âlim olarak ilminin derinliğini ve beyan ettiği görüşlerinin doğruluğunu ifade için "Rabbânî" denilmiştir. (Hasan Gümüšoğlu, "İmam-ı Rabbanî'nin Tecdid Hareketinde Ehl-i Sünnet İtikadının Önemi" *Elazığ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2013, sy.18 s. 18.)

⁶⁵ Algar, "İmam Rabbanî" *DİA*, c. XXII, s. 194-195.

⁶⁶ Nedvî, *Müceddidi Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 127.

⁶⁷ Rabbanî, *Redd-i Revafız*, s. 140.

⁶⁸ Sağıroğlu, Ekrem, *İmam-ı Rabbanî*, Yasin yay, İstanbul 2012, s. 21.

⁶⁹ Nedvî, *Müceddidi Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 137.

⁷⁰ Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, AÜİF yay, Ankara 1986. s. 107.

da alevlendirir. Serhendî bunun üzerine “*İsbatü'n-nübüvve*” adlı eseri yazar. Üzerinde araştırma yaptığımız “*Redd-i Revafız*” eserini de aynı dönemde kaleme alır. Şîa mensuplarının sahabe hakkındaki bazı aşırı iddialarına reddiye niteliğinde olan bu eserini yirmi yaşında yazmıştır.⁷¹

Babası ilerlemiş yaşına ve mesafenin uzunluğuna rağmen Agra'ya gelir. Uzun bir süredir görmediği oğlunu görür. Serhendî babasıyla birlikte memleketine döner. Delhi ile Serhend arasında bulunan Taniser şehrine uğradıklarında bu şehrin valisi ve aynı zamanda devrinin önemli âlimlerinden biri olan Şeyh Sultan'ın isteği üzerine kızıyla evlenir. Abdülahed Efendi gelinini de alarak Serhend'e gider.⁷²

Serhend'e döndükten sonra ilmî ve irfanî çalışmalarına babasının yanında devam ederek ondan Kelâbâzî'nin *et-Taarrufu*'nu, Sühreverdi'nin *Avârifü'l-ma'ârif*'ini ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö.1240) *Füsûsu'l-Hikem*'ini okur. Serhendî'nin yaşadığı coğrafyada tasavvuf Müslüman topluluğun bir parçası haline gelmişti. Serhendî de küçük yaşlarda Çiştîyye ve Kadîrîyye tarikatlarıyla ilgilenir. Fakat babasının vefat ettiği yıl (1007/1598) hacca gitmek üzere yola çıkar ve Delhi'ye vardığında Nakşibendî tarikatını Hindistan'da yaymaya çalışan zatlardan⁷³ Hâce Muhammed Bakibillah (ö.1603) ile karşılaşır. Onun teklifini kabul ederek bir süre onun yanında kalır ve kendisine intisap eder.⁷⁴

İmam Rabbanî daha sonra Delhi'de Muhammed Bakibillah'ın etkisiyle Nakşibendiyye tarikatını benimser. Şeyhi Bakibillah ona irşad izni verir. O asırda Hindistan'da İslam için çok tehlikeli bazı fırkalar ortaya çıkar. Hatta bazıları hicri birinci bin yılın sonunda Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğinin biteceğini ve ikinci bin yılın başında yeni bir peygamberin geleceğine inanacak kadar İslam'ın özüne aykırı fikirlere sahiptiler. Serhendî fasid olarak gördüğü bütün bu fikirleri bertaraf etme sorumluluğuyla Delhi'den şeyhinden izin alarak Serhend'e döner ve irşad çalışmalarına başlar. Serhendî yetiştirdiği halifelerini tebliğ ve irşad için Türkistan, Kaşgar, Bedahşan, Horasan, Arabistan, Yemen, Suriye ve Anadolu gibi⁷⁵ farklı yerlere gön-

⁷¹ Tosun, Necdet, *İmam Rabbanî Risaleleri*, Sufî Kitap, İstanbul 2013, s. 8.

⁷² Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 139.

⁷³ Nakşibendiyye'nin Hindistan'a yayılmasında Hâce Muhammed Bakibillah'tan önce en önemli şahıs olarak Nasıruddin Ubeydullâh-ı Ahrâr (ö.895/1490) kabul edilir. (Buehler, Arthur F. “Nakşibendiyye- Müceddidîyye ve Hindistan'da Yayılışı” *ÇİFD*, çev. Halil İbrahim Şimşek, c. II, sy. 3, s. 144.)

⁷⁴ Algar, “İmam Rabbanî” *DİA*, c. XXII, s. 195.

⁷⁵ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 156.

derir. Böylece Serhendî'nin şöhreti Hindistan'ın sınırları dışına çıkar ve namı her tarafa yayılır.

Serhendî, hayatının geriye kalan kısmını Kur'ân ve Sünnet'ten uzaklaştığını düşündüğü itikadî fikirlere karşı mücadeleyle geçirir. O, Müslümanların Hz. Peygamber ve ashabının olduğu yol üzere olan Ehl-i Sünnet düşüncesinde kalmaları için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. İslam'ın doğduğu topraklara çok uzak olmasına rağmen Hindistan gibi bir yerde ümmete rehberlik yapacak, büyük çapta yankı uyandıracak, bidatlerle mücadele edecek ve insanları ihya edecek onun gibi bir müridin çıkmış olması çok anlamlıdır. Ona müceddid denilmesinin nedeni de bundandır.⁷⁶

Serhendî, Delhi'den sonra Hindistan'ın ikinci dinî-ilmî merkezi Lahor kentine gitmeye karar verir. Lahor'da bulunan pek çok âlim ona gönül verir. Bu sırada Şeyhi Bakibillah'ı kaybeder ve çok üzülür. Bunun üzerine memleketi olan Sehend'e döner.⁷⁷

Serhendî'nin yaşadığı bu dönemde Müslümanlar Hindu inançlarından etkilenerek yozlaşmışlardı.⁷⁸ Devlet adamları ve saray ehlinin çoğu dinden uzaklaşmış ve din adamları da bunlara dalkavukluk yapıyorlardı. Bu bozuk akımları reddeden ve düzene uymayan İmam Rabbanî gibi din âlimleri ise acımasızca hapse atılıyorlardı.

1014/1605 yılında Babür'ün torunu Ekber Şah ölümüyle tahta oğlu Nureddin Cihangir geçer.⁷⁹ Cihangir'e sunulan *Mektubat*'ın bazı bölümleri tasavvufun en ince en derin terimlerini içermekteydi. Bunları anlamakta zorlanan sultan onu sorgulamak üzere Agra'ya gönderir. Govalyar kalesindeki hapisaneyeye attırarak cezalandırır.⁸⁰ Cihangir onun maneviyatının yüksekliğinden tamamen habersizdi. Aynı zamanda Şifîlerin fikirlerini yaymak için saraya gelen İranlı bir grubun Cihangir üzerinde bıraktığı etkiyle Serhendî cezalandırılır. Nedvî'ye göre hapse atılmasının asıl sebebi İmam Rabbanî'nin devlet yönetimindeki ileri gelenlerle iyi ve etkileyici bir ilişki kurmuş olmasıdır. Bunu devlet için bir tehdit olarak algılayan Cihangir verdiği bu cezayla onun hareket alanını daraltmaya çalışmıştır. Fakat bunun sanıldığı gibi olma-

⁷⁶ Sağiroğlu, *İmam-ı Rabbanî*, s. 19.

⁷⁷ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 154.

⁷⁸ Gümüsoğlu, Hasan, "İmam-ı Rabbanî'nin Tecdid Hareketinde Ehl-i Sünnet İtikadının Önemi" s. 41.

⁷⁹ Nedvî *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s.159.

⁸⁰ Cebecioğlu, Ethem, *Klasiklerimiz/VIII"el-Mektubat"* (İmam Rabbanî Ahmed Farukî Serhendî), *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 3 Sayı: 9, Ankara Temmuz-Aralık 2002, s. 371.

dığını, onun samimi ve dini duygularla hareket ettiğini anlayan Cihangir onu serbest bırakır. İmam Rabbanî bir süre sarayda kalır ve hatta yönetimde etkisini gösterir.⁸¹

Serhendî, hapiste kaldığı bir yıllık süre içerisinde İslamî düşüncesini yayma faaliyetlerine devam eder. Birçok putperestin Müslüman olmasına vesile olur. Bu dönemde Serhendî'nin padişahla iyi ilişkiler geliştirdiği söylenebilir. Padişaha yakın durmak için hapisten çıktıktan sonra ordugâhta kalır. Bazı rivayetlere göre ise istemediği halde zorunlu olarak ordugâhta göz hapsinde tutulmuştur. Ordugâhta ister zorunlu ister istekli olarak kalsın yine de o, padişahın meclisine katılır ve dinî sohbetler verir. Serhendî ve Cihangir Ecmir'de buldukları bir sırada 1033/1624'de Serhendî'nin oğulları kendisini ziyarete gelirler. O da oğullarıyla birlikte Serhend'e döner. Serhendî, memleketine varduktan yaklaşık bir yıl sonra 8 Safer 1034/ 20 Kasım 1624 tarihinde vefat eder.⁸²

İmam Rabbanî, dinî vecibeleri itina ile yerine getirmeye çalışan takva ve zühd sahibi bir insandı. O, mümkün merteye Hz. Peygamberin adetlerine uymaya çalışırdı. Onun sünnetine uymak için azami gayret sarf ederdi. Kur'ân okumayı çok severdi. Çoğu kez halvete çekilir, kendisiyle baş başa kalırdı. Güzel ahlaklı, yumuşak huylu ve şefkatli bir zattı. Hakkında birçok çalışma ve araştırma mevcut olan Serhendî, insanlığa ve Müslümanlara örnek teşkil edecek mümtaz bir kişiliğe sahipti.⁸³

İmam Rabbanî, Hz. Peygamber'in (sav) sünnetini takip etme amacıyla oluşturduğu fikirlerini, Ehl-i Sünnet dışındaki çevrelerin görüşlerine karşı tez olarak sunmuştur. Onun Ehl-i Sünnet anlayışı tavizsiz yorumlayışı doğrudan yönetimin resmî politikalarıyla çatışmaktaydı.⁸⁴ O, Ekber Şah ve Cihangir'e karşı mücadele ederek Müslümanları İslam dışı inançlardan ve hurafelerden arındırmaya çalışmıştır. Bundan dolayı Mevdudî, Serhendî'yi över ve onun ikinci bin yılın müceddidi olduğunu kabul eder. Muhammed İkbâl ise Serhendî'yi yeni bir din psikolojisini geliştirdiği Nietzsche'nin sözünü ettiği "yön verici güç dünya"sını keşfettiği tasavvufun ihya edicisi olarak görür.⁸⁵ Çağdaş müelliflerin bu yorumlarının İmam Rabbanî'nin asırlar boyu Müslümanlar üzerinde bıraktığı etkiden kaynaklandığı söylenebilir.

⁸¹ Nedvî, *Müceddidi Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 165.

⁸² Tosun, *İmam Rabbanî Risaleleri*, s. 10.

⁸³ Nedvî, *Müceddidi Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 180 vd.

⁸⁴ Buehler, Arthur F. "Nakşebdiyye- Müceddidiyye ve Hindistan'da Yayılışı" c. II, s. 53.

⁸⁵ Algar, "İmam Rabbanî" *DİA*, c. XXII, s. 198.

2. Eserleri

İmam Rabbanî, gençlik yıllarında bir takım eserler ve risaleler kaleme alır. Fakat yaşı ilerledikçe Müslümanları İslami açıdan zararlı akımlara ve düşüncelere karşı koruma refleksi ve sorumluluğuyla irşad faaliyetleri kapsamında gücünün yettiği her yere mektup göndererek Müslümanları uyarmaya ve uyandırmaya çalışmıştır. Serhendî'nin ümmete bıraktığı en önemli mirası olan eserleri hakkında çok kısa bilgi vermekle yetineceğiz.

1. Mektubat: *Mektubat*, müstakil yazılmış bir eser olmayıp genellikle Serhendî'nin sorulan sorulara cevap olarak yazdığı mektuplarından oluşan bir eserdir. Toplumun farklı kesimlerine yazdığı bu mektupları dinî, ictimaî, siyasî, ilmî konularda yönlendirici, inşa edici özelliklere⁸⁶ sahiptir. Aslı Farsça olan bu eser Arapça, Türkçe ve Urduca'ya çevrilmiştir.⁸⁷ Tasavvufun marifetlerini açıklayan ve manevî olarak çok zengin bir içeriğe sahip olan *Mektubat*, birçok ilim merkezlerinde ders programına dâhil edilmiştir. Beş yüz otuz altı mektuptan oluşan bu eserin birinci cildinde üç yüz on üç, ikincisinde doksan dokuz ve üçüncüsünde ise sonradan ilave edilen on mektupla beraber yüz yirmi dört mektup bulunmaktadır.

Birinci cildi talebelerinden olan Yar Muhammed Cedid Bedahşî Talikanî tarafından 1025/1616'da düzenlemiştir. İkinci cildi 1028/1618'de bir başka talebesi olan Abdülhay Hisarî Şadmanî, üçüncü cildi ise 1031/1621'de ünlü halifesi olan Muhammed Haşim Keşmî tarafından toplanmıştır.⁸⁸ Arapça metninin tamamı Abdülkadir Akçiçek tarafından da Türkçe'ye çevrilmiştir.

2. Redd-i Revafiz: *Redd-i Revafiz*, Şiîlerin sahabe hakkındaki iddialarına karşı reddiye olarak tahminen 1001/1592 yılında yazılmıştır. Farsça olan bu eseri, Gulam Mustafa Han 1964'te Karaçi'de neşretmiştir.⁸⁹ Bu risalenin Arapça metni 2004'de İstanbul Hakikat Kitapevinde neşredilmiş olan Abdulaziz b. Ahmed b. Hamid el-Ferharevî'nin *en-Nahiye 'an ta'nî Emirü'l-Müminin Muaviye* adlı esrinin 140-166. sayfaları arasında yer almaktadır.

3. İsbâtü'n-Nübüvve: İmam Rabbanî, saray bilginlerinden Ebu'l-Fadl'ın filozoflara olan hayranlığı ve peygamberlik müessesesi hakkındaki şüpheleri üzerine

⁸⁶ Cebecioğlu, *Klasiklerimiz/VIII'el-Mektubat* s. 375.

⁸⁷ Buehler, Arthur F. "Nakşbendiyye- Müceddidiyye ve Hindistan'da Yayılışı" c. II, s. 163.

⁸⁸ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 428-429.

⁸⁹ Sağıroğlu, *İmam-ı Rabbanî*, s. 291.

“*İsbatü'n-nübüvve*” adlı bu kelâmî⁹⁰ eseri yazmıştır. Nübüvveti inkâr eden veya lüzumsuz görenlere karşı nübüvvetin ispatını içeren bu eserin Arapça yazılmış el yazması, Karaçi şehrindeki Müceddidiye merkezinde 1338/1919’da yayımlanmıştır.⁹¹ “Peygamberlik nedir?” adı ile Abdullah Süveydî tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Hakikat yayınlarından *Hak Sözü'nün Vesikaları* kitabı içinde bir bölüm olarak yayımlanmıştır.

4. *Risale-i Tehlilye*: Tasavvufla ilgili bir eserdir.⁹² Bu risale, 1010/1601’de Arapça olarak kaleme alınmıştır. H.1384 yılında Karaçi ve Lahor’da yayımlanmıştır.⁹³

5. *Şerh-i Rubâiyyat*: H.1385’te Lahor’da ve 1386’da Karaçi’de yayımlanmıştır.⁹⁴

6. *Zübdet’ül-makamât*: Farsça yazılmıştır.⁹⁵ Baskısını tespit edemedik.

7. *Mebde ve Meâd*: Farsça yazılan bu risalenin dağınık olan parçalarını İmam Rabbanî’nin halifesi olan Muhammed Sıddık Keşmî tarafından 1019/1610 yılında toplanmıştır. Bu eserin en eski baskısı Delhi’de Ensarî matbaasında 1037/1627 Farsça baskısıdır.⁹⁶ İmam Rabbanî bu eserinde tasavvufa ait konuları işlemiştir.⁹⁷

8. *Hatm-i Hâcegân*: Arapça yazılmıştır.⁹⁸ Bu eseri, Nakşibendî şeyhlerinin hallerini anlatan biyografi türü bir eserdir.⁹⁹ Baskısının olup olmadığını tespit edemedik.

9. *Mükâşefât-ı Ayniyye*: Bu risale H. 1384 yılında Karaçi’deki Nâzımâbâd Müceddidiye merkezinde Farsça metniyle birlikte Urduca tercümesi yayımlanmıştır.¹⁰⁰

⁹⁰ Cebecioğlu, *Klasiklerimiz/VIII”el-Mektubat”* s. 372.

⁹¹ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 425.

⁹² Cebecioğlu, *Klasiklerimiz/VIII”el-Mektubat”* s. 372.

⁹³ Sağıroğlu, *İmam-ı Rabbanî*, s. 291; Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s.426.

⁹⁴ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 426.

⁹⁵ Karaman, *İmam-ı Rabbanî ve İslam Tasavvufu*, s. 36.

⁹⁶ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 427.

⁹⁷ Cebecioğlu, *Klasiklerimiz/VIII”el-Mektubat”* s. 373.

⁹⁸ Karaman, *İmam-ı Rabbanî ve İslam Tasavvufu*, s. 36.

⁹⁹ Cebecioğlu, *Klasiklerimiz/VIII”el-Mektubat”* s. 373.

¹⁰⁰ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 428.

10. Âdâbü'l-Müridin: Tasavvuf yoluna girenlerin uyması gereken kuralları içerir.¹⁰¹ Baskısının olup olmadığını tespit edemedik.

11. Maârif-i Ledünniyye: Serhendî, özel ilmini marifetlerini ve tarikat konusundaki önemli yönlerini kaleme aldığı bu eserini 1015/1606'da Farsça olarak yazmıştır. İlk olarak Farsça metnini Hafız Muhammed Ali Han Şevk Rampur şehrindeki Ahmedî matbaasında M. 1898'de yayımlamıştır. Daha sonra farklı yerlerde bastırılmıştır.¹⁰²

12. Ta'likat Ale'l-Avârîfü'l Maârif: İmam Rabbanî bu eseri, Sühreverdi'nin *Avarîfü'l-Ma'arif* adlı eserine yapmış olduğu ta'likattir.¹⁰³ Baskısının yapıp yapılmadığını tespit edemedik.

3. Dönemin İlmî ve Siyasî Durumu

Serhendî'nin doğduğu H.10. asrın sonlarında İslam'ın ana toprakları olan Ortadoğu'da siyasî istikrar ve sükûnet hâkimdi. Bu dönem Sünni ve Hanefi olan Osmanlı İmparatorluğunun zirveye ulaştığı, İran ve Horasan taraflarında ise Şah İsmail (H. 905-930) tarafından Safevî devletinin kurulduğu bir dönemdi. Caferi mezhebi Safevî devletinin resmi mezhebi olarak kabul edilmiş, Şah İsmail bütün imkânlarıyla bu mezhebin yayılması için çalışmıştır. Hatta onun bu çalışmaları sayesinde Şîî mezhebinin çözülmeye ve yok olmaktan kurtulduğunu düşünenler de olmuştur. Safevî devleti İmam Rabbanî'nin de çağdaşı olan I. Şah Abbas (H.995-1037) döneminde en parlak dönemini yaşamış olup bu dönemde İran'da Şîî bazı gulat fırkalar, İslam dinin özüne aykırı aşırı saplantılara kapılmışlardı. Hindistan çevresindeki halk arasında hiçbir dayanağı olmayan eksantrik rivayetler ve hikayeler gün geçtikçe yaygınlaşmasına¹⁰⁴ rağmen, o bölgede tanınmış âlimlerin yetiştiği, ilmî faaliyetlerin yapıldığı, tasavvufun yaygınlaştığı ve Müslümanların Hanefî fikhî ile amel ettikleri bir gerçektir.¹⁰⁵ Yine bu dönemde Hindistan ve çevresindeki Müslümanlar arasında birçok tasavvufî tarikat da yayılmıştır.¹⁰⁶ Bunlardan en yaygın olanları Nakşibendiyye¹⁰⁷, Kadiriyye,¹⁰⁸ Çiştîyye¹⁰⁹ ve Sühreverdiyye¹¹⁰ tarikatlarıdır.¹¹¹

¹⁰¹ Cebecioğlu, *Klasiklerimiz/VIII"el-Mektubat"* s. 373.

¹⁰² Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 427.

¹⁰³ Cebecioğlu, *Klasiklerimiz/VIII"el-Mektubat"* s. 373.

¹⁰⁴ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 27-35.

¹⁰⁵ Sağıroğlu, *İmam-ı Rabbanî*, s.30-31.

¹⁰⁶ Birişik, Abdulhamit, *Hint Altkitası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan yay, İstanbul 2001. s. 21 vd.

Tarihi M.Ö. 2500 yıllarına dayanan Hindistan'ın tamamına bakıldığı zaman Hindistan, dünyanın en eski medeniyetlerden biri olup farklı kültürlerin ve inançların bir arada yaşadığı, yüzlerce dilin konuşulduğu büyük bir imparatorluktu. Hinduların inançlarının temelinde kast sistemi olmakla beraber¹¹² kutsal tanrı “inek” olup tenasüh inancı çok yaygındı.¹¹³ Hindistan'ı İslam'la ilk buluşturan Sünni âlimlerdir. Daha sonra İmamiyye, İsmailiyye ve Karamiyye gibi Şî'î ekoller buraya yerleşmeye çalışmışlarsa da önceleri Ehl-i Sünnet kadar fazla etkili olamamışlardır. Ekber Şah'tan sonra oğlu Cihangir döneminde Ekber Şah dönemindeki dinî faaliyetlere bir tepki olarak Hindistan Müslümanları arasında Nakşibendiliğin ön plana çıktığını görmekteyiz. Nakşibendiyye tarikatı Ekber Şah'ın son yıllarında İmam Rabbanî'nin de hocası olan Hâce Muhammed Bakibillah öncülüğünde faaliyetlerini sürdürüyordu. Bu tarikat İmam Rabbanî'nin vahdeti şühud yorumuyla yenilenince hızla yayılmaya devam etmiş ve kısa sürede geniş kitlelere ulaşma imkânı bulmuştur.¹¹⁴

Hindistan'ın diğer Müslüman ülkelerle idarî ve politik ilişkileri olmasa da dinî, ilmî ve kültürel ilişkileri vardı. Fakat İslam'ın dinî ve kültür merkezi olan Hi-

¹⁰⁷ Bahâeddin Nakşibend'e (ö. 791/1389) nisbet edilen Nakşibendiyye, İslam dünyasında Kadiriyye'den sonra en yaygın tarikattır. Nakşibendiyye, bugünkü Özbekistan'da yer alan Buhara yakınında ortaya çıkmıştır. Bahâeddin Nakşibend'in halifelerinin çoğu Buhara veya çevresinden olup Maverâünnehir'in Farsça konuşan halklarına mensuptur. Türkler arasında da yaygın olan bu tarikat Alevî silsileye (silsiletü'z-zeheb) sahip olmakla birlikte Ehl-i Sünnet mezhebine bağlıdır. Bu bağlılığın en önemli işareti silsilede Hz. Ebu Bekir'in ön plana çıkarılmış olmasıdır. Nakşibendî şeyhleri X/XVI. Yüzyılda Timur'un fetihleriyle Hindistan'a gelmişlerdir. (Buehler, Arthur F. “Nakşibendiyye- Müceddidiyye ve Hindistan'da Yayılışı” c. II, sy. 3, s. 144.) Hindistan'da zemin bulan bu tarikatın Müceddidiyye kolunun kurucusu İmam Rabbanî olup önemli eserler kaleme almıştır. (Algar, Hamit, “Nakşibendiyye” *DİA*, c. XXXII, ss. 335-342.) Tasavvufta yeni fikirleriyle çığır açan İmam Rabbanî, vahdet-i vücud düşüncesini eleştirerek vahdet-i şühud düşüncesini savunmuştur. (Karaman, Hayrettin, *İmam-ı Rabbanî ve İslam Tasavvufu*, İz yay, İstanbul 2003, s. 32.) Ona göre vahdet-i vücud bir hatadır. Yani her şeyin Tanrı ile aynı olduğu düşüncesi bir yanılıdır. Ancak her şey Tanrı'nın ilmi ile mevcuttur. (Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, s. 108.) İmam Rabbanî tasavvufçu olmasına rağmen dinî nasrlara uymayan keşif ve ilhamın anlamsız olduğuna inanır. Keşif yoluyla sabit olan bilgilerin şeriata uygun olması gerektiğini düşünür. Onun bu düşüncesi tecdid hareketinin geniş kitleler tarafından benimsenmesinde etkili olmuştur. (Gümüsoğlu, Hasan, “İmam-ı Rabbanî'nin Tecdid Hareketinde Ehl-i Sünnet İtikadının Önemi” s. 41.)

¹⁰⁸ Abdulkadir-i Geylanî'ye (ö. 561/1165) nisbet edilen Kadiriyye tarikatı İslam dünyasının ilk ve en yaygın tarikattır. (Azamat, Nihat, “Kadiriyye” *DİA*, c. XXIV, s. 131.)

¹⁰⁹ Muinüddin Hasan el-Çiştî'ye (ö. 633/1236) nisbet edilen ve Hindistan'a gelen ilk İslamî tarikattır. (K.A. Nizami, “Çiştîyye” *DİA*, c. VIII, s. 343.)

¹¹⁰ Ebu Hafs Şehabeddin Ömer es-Sühreverdi'ye (ö. 632/1234) nisbet edilen bir tarikattır. Sühreverdiyye tarikatı Hindistan'a Şehabeddin es-Sühreverdi'nin halifeleri aracılığıyla girmiştir. (Öngören, Reşat, “Sühreverdiyye” *DİA*, c. 38, ss. 42-45.)

¹¹¹ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 37-39. ; Öngören, Reşat, “Sühreverdiyye” *DİA*, c. XXXVIII, s. 43.

¹¹² Ahmed, S. Maqbul, “Hindistan” *DİA*, c. XVIII, s. 75.

¹¹³ Sağıroğlu, *İmam-ı Rabbanî*, s. 28.

¹¹⁴ Fiğlalı, Ethem Ruhi, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Dergisi* I, İzmir 1983, s. 14-16.

caz, Mısır, Suriye ve Irak'tan uzak olması ve İslam bilgilerinin buralardan Türkistan ve İran'ı dolaşarak gelmesi, Arapça ve hadis ilminin yaygın olmaması, hurafelerin kolay bir şekilde zemin bulmasına neden olmuştu. Hindistan'dan çıkıp ilim öğrenmek için yolculuk yapmak kolay değildi. Hayal ve evham ürünü düşüncelerin, merasimlerin, törenlerin yapıldığı bu çevre; dini istismar etmek isteyenler için en uygun yerdi. Güney Hindistan ve Keşmir'de bunu fırsat bilen bazı aşırı Şîî fırkalar Müslümanların düşüncelerini bulandırmaya ve İslam'ı içten yıkmaya çalışıyorlardı. Öyleki ilk üç halifeye açıktan lanet ediyorlardı. O dönemde Keşmir'de yaklaşık otuz dört bin Hindu'nun Şîîliğe geçtiği söylenir. Hatta yazılan bazı eserlerin Ehl-i Sünnet'ten uzak olduğu, Şîa'nın İmamiyye fikirleriyle de uyuşmadığı bilinmektedir.¹¹⁵

O dönemde Hindistan'da ortaya çıkan Zikri ve Rûşenaiyye gibi tarikatlar da İslam için en tehlikeli akımlardan bazılarıydı. 977/1569'da ortaya çıkan ve Molla Muhammed tarafından kurulduğu bilinen Zikri fırkası; hicri birinci bin yılın sonunda Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğinin biteceğini ve ikinci bin yılın başında yeni peygamberin geleceğine inanan İslam'ın gerçekleriyle uyuşmayan bir fırkaydı. Molla Muhammed eserlerinde kendisinin bütün peygamberlerden üstün olduğunu söylemekle yetinmemiş, kelime-i şهادeti bile değiştirmiştir. Rûşenaiyye fırkasının kurucusu ise Pir-i Rûşen denilen Beyazid-i Ensârî (H. 931-980)'dir. Bu şahıs da eserlerinde kendisini Mehdi ilan etmiştir. Bu akımların dışında tehlikeli bir diğer akım da Mehdilik hareketiydi. Bu hareketin kurucusu Conpurlu Seyyid Muhammed (H.847-910)'tir.¹¹⁶

Kur'ân'ın özüyle tamamen çelişen bu tür fasit akım ve fikirlerin olduğu bir dönem ve ortamda Ahmed Serhendî doğuyordu. Onun yaşadığı dönemde Ekber Şah ve oğlu Cihangir Şah başta bulunmaktaydılar.

Ekber Şah tahta geçtiği ilk dönemlerde katıksız dindar biriydi. Âlimleri sever onları el üstünde tutardı. Sürekli iyiliği anlatır kötülükten men ederdi. Mescitlerde bazen imamlık bazen de müezzinlik yaptığı bile rivayet edilir. Ekber Şah'ın dindarlığının temeli bilgiye dayalı değil, taklit şeklindeydi. Çünkü o okuma yazmayı bile öğrenememişti. Bununla beraber o, meraklı ve şüpheci bir ruha sahipti. Ülke yönetimindeki başarısı onu dinî konulardaki problemleri çözmeye yönlendirdi. Dolayısıyla

¹¹⁵ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbânî*, s. 47-48

¹¹⁶ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbânî*, s. 50-52.

ilmî ve dinî tartışmaların yapıldığı mescitler oluşturdu.¹¹⁷ Ekber Şah'ın oluşturduğu tartışma mescitlerine farklı din ve gruplardan herkes gelip fikri tartışmalara katılmaya başladı. Ekber Şah bu tartışmalardan etkilenip köklü olmayan bilgisinden dolayı kafası karıştı ve ruhunu şüphecilik sardı.¹¹⁸

Bir taraftan din âlimlerini tartıştıran Ekber Şah, diğer taraftan da İmparatorluğunun güvenliğini sağlama adına Racput Beylikleriyle yapmış olduğu evliliklerle akrabalık bağı kurar. Onların güvenini kazanmak için Hinduların kutsal sayılan sığır kesimini bile yasaklar, onların merasimlerine katılır ve tamamen İslam'ın özünden uzaklaşır. Saraydaki sözde âlimler kurulu tarafından 987/1579 yılında Ekber Şah müçtehid ilan edilir ve sultan mutlak itaat edilmesi gereken dini otorite statüsüne çıkarılır. Ona göre hicri ikinci bin yılla yeni bir dönem başlamalı ve bu döneme ait yeni bir din yeni bir yol ve yeni bir şeriat oluşturulmalıdır. Ekber Şah, bunları yapabilecek kudret sahibi tek kişi olarak da kendini görmektedir.¹¹⁹

Ekber Şah; İslâm, Hinduizm, Zerdüştilik ve Hıristiyanlık'ın bazı prensiplerini bir araya getirerek Din-i İlâhî adında yeni bir din oluşturdu.¹²⁰ Hatta Kelime-i Tevhid'e kendi adını ekleme¹²¹ cüretini bile gösterdi. Onun amacı Hindistan'da mevcut dinleri bir araya getirerek bütün dinleri bir tek din haline getirmektir.¹²² Böylece o ülkesinin siyâsî istikrarını sağlayacağını düşünmekteydi. Ancak İmam Rabbanî, Müslüman-Hindu yakınlaşmasını, İslam ve küfrün ayrı şeyler olduğunu ileri sürerek reddetmiş, Müslümanların putperestlerin adetlerini bırakmalarını savunmuştur.¹²³

Ekber Şah'ın İslam şeriatinden uzaklaşmasına neden olan ve ona en çok tesir eden kişilerin başında Hint topraklarının sosyo-kültürel yapısının uygun bir zemin oluşturduğu Mehdilik hareketinin lideri Şeyh Mübarek b. Hıdır en-Nagorî ile iki oğlu Feyzî ve Ebu'l-Fadl el-Allâmî gelmektedir.¹²⁴ Ekber Şah döneminde sarayında bulunan bu iki zat ile dostluk kuran İmam Rabbanî, *Savâtı u'l-ilhâm* adlı bir tefsir yazan Feyzî'ye yardım etmiştir. Daha sonra Ebu'l-Fadl'ı akılcı felsefeye gerektiğinden faz-

¹¹⁷ Konukçu, Enver, "Ekber Şah" *DİA*, c. X. s. 542.

¹¹⁸ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 83-85.

¹¹⁹ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 107-111.

¹²⁰ Cebecioğlu, Ethem, *İmam-ı Rabbanî Hareketi ve Tesirleri*, Erkam yay, İstanbul 1999, s. 45.

¹²¹ Karaman, *İmam-ı Rabbanî ve İslam Tasavvufu*, s. 46.

¹²² Baybal, Sami, "Babürlü Hükümdarı Ekber Şah'ın Dinî Senkretizmi Üzerine" *Türk- İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:10, sy. 20, ss. 51-63. s. 53.

¹²³ Fıglalı, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)" 1983, s. 15vd.

¹²⁴ Reis, Bedriye, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Hindistan'da Din-i İlâhî Tartışmaları Ve İmâm-ı Rabbanî" *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 7 [2006], sy. 16, s. 215.

la önem verdiği ve nübüvvetin gerekliliğine inanmadığı için İmam Rabbanî onu tenkit etmiştir. Ebu'l-Fadl'ın Sünnî âlimlere hakareti İmam Rabbanî'yle arasını açar.¹²⁵ İmam Rabbanî, sarayı terk eder ve Ekber Şah'ı da İslam'ın mabetlerini mahvettiği, kâfirlerin mabed ve bayramlarını onurlandırdığı ve Müslümanlara ineklerin kurban yapılmasını yasakladığı için zalim olarak nitelendirir.¹²⁶

Ekber Şah'tan sonra oğlu Cihangir Şah tahta geçer ve yirmi iki yıllık hükümdarlığı süresince birçok iç isyanla uğraşır.¹²⁷ Cihangir Şah, babasının zamanındaki din dışı uygulamalara hemen son vermemekle beraber etrafını saran Şîîlerin etkisinde de çok kalır.¹²⁸ Etrafındaki bu şahıslar tarafından İmam Rabbanî'nin tasavvufun inceliklerini içeren mektupları Cihangir'e takdim edilir. Tasavvufî düşünceyi anlayacak alt yapısı olmayan Cihangir Şah bu fikirleri anlamakta zorlanır ve İmam Rabbanî'yi hapse attırır.¹²⁹ Daha sonra hata ettiğini anlayan Cihangir Şah, daha fazla halkın tepkisini çekmemek için İmam Rabbanî'yi hapisten çıkartır.¹³⁰

Babür idarecilerinin keyfi muameleleri zulüm ve işkenceleri şeriaten ve adalatten uzaklaşmaları ahlaki yozlaşmalar, makam ve mevki hırsı toplumun fikrî ve ahlakî çöküşüne neden olmuştur.¹³¹ Eğitim; düzensiz ve donuk hale gelmişti. Kitap ve sünnetten gafil bu toplumda güven duygusu zedelenmiş, inanç ve manevi değerler büyük bir depreme uğramıştı. Eski Yunan bilimleri insan aklının ulaşabileceği en son seviye kabul edilirdi.¹³²

Hindistan'ın Müslüman yönetimindeki önemli idarecilerin çoğunluğu Türk ve Afgan soyundan gelen kişilerdi. Bundan dolayı buralarda dinin etkisi görülmekte ve ülkenin çoğunluğunda Ehl-i Sünnet/Hanefî mensupları bulunmaktaydı.¹³³ *Fetavâyı Tatarhânî ve Fetavâyı Kâdihân* burada yazılmıştır. Bu dönem, İslam dünyasında tasavvufun kabul görüldüğü ve en yaygın olduğu bir dönemdir. İlim ve irfan merkezleri Türkistan'ın Buhara ve Semarkand, Afganistan'da Herat ve Bedaşan, Mısır'da

¹²⁵ Ensari, M. Abdulhak, *Şeriat ve Tasavvuf: İmam Rabbanî Şeyh Ahmad Serhendî'nin Anlayışı ve Mücadelesi*, ç. Yusuf Yazar, Rehber yay, Ankara 1991, s. 20.

¹²⁶ Algar, "İmam Rabbanî" *DİA* c. XXII, s. 197.

¹²⁷ Konukçu, Enver, "Cihangir" *DİA*, c. VII, s. 538-539.

¹²⁸ Cebecioğlu, "İmam Rabbanî ve Mektubâtı" *AÜİFD*, 1996, c. 35, sy.0, s. 209.

¹²⁹ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 165.

¹³⁰ Cebecioğlu, "İmam Rabbanî ve Mektubâtı" s. 213

¹³¹ Gümüšoğlu, "İmam-ı Rabbanî'nin Tecdid Hareketinde Ehl-i Sünnet İtikadının Önemi" s. 41.

¹³² Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 64.

¹³³ Sağıroğlu, *İmam-ı Rabbanî*, s. 30-31.

İskenderiye ve Tanta, Yemen’de Tâiz ve Sana, Hadramut’ta Terîm ve Şuhr ve Süyûn şehirleri sayılabilir.¹³⁴

Mısır, Suriye ve Irak’ta hadis ve biyografi ilimleri, İran’da mantık ve felsefe, Türkistan ve Hindistan’da Hanefî mezhebinin fıkıh ilimi çok güçlüydü. Hindistan’daki talebelerin çoğu İran, Yemen, Mısır ve Hicaz’ın önemli âlim ve bilginlerinden dersler aldıklarını söylemek mümkündür.¹³⁵ Hindistan’daki Müslümanların dinî eğitimlerinde okuttukları bazı önemli kitaplar Türkistan bölgesindeki Maverâünnehir’de telif edilmiştir. Maverâünnehir; İslam bilgilerinin merkezi olup önemli İslam âlimlerinin yetiştiği, hatta Hanefî fıkının bir bölümünün yazıldığı, İmam Rabbanî’nin mensubu olduğu Nakşibendî tarikatının da ortaya çıktığı yerdir.¹³⁶ İmam Rabbanî, Nakşî silsilesinde en önemli yere sahip olanlardan biridir. Hatta Nakşîlik bir süre onun başlattığı akım olan “Müceddidiyye” ismiyle anılır olmuştur.¹³⁷

İmam Rabbanî’nin Nakşibendiyye tarikatında önemli bir yere sahip olmasının önemli nedenlerinden biri de “vahdet-i vücud” fikrini savunanları eleştirerek “vahdet-i şühud” adıyla tasavvufa yeni bir yorum getirmesidir. Vahdet-i vücud anlayışına göre her şey Hakk’tır. Vahdet-i şühud anlayışına göre ise Hakk ile yaratıkların ayrı ayrı varlığı bulunmakta, ancak yaratıkların vücudunun Hakk’ın varlığına göre gölge hükmündedir.¹³⁸

İmam Rabbanî, fikirlerini savunurken geliştirdiği özgün metodu sayesinde akılcılara karşı kolay bir başarı elde etmiştir. Onun bu başarısı dinî-tasavvufî düşünceye bir canlılık getirmiş olup özellikle Hindistan ve çevresindeki Müslümanların üzerinde bugün bile görülen muhafazakâr-Sünnî bir kimlik kazandırmıştır.¹³⁹

İmam Rabbanî, sufi bir ailede yetişmiş olmasına rağmen şekilcilikten ve hurafelerden uzak durarak şer’î konulara titizlikle bağlı kalmayı başarmıştır. Başlattığı ihya hareketinin ana temasını itikadî konular oluşturmuştur. O, peygamberlik müessesini yıpratmaya çalışanlarla mücadele ederek Hindistan ve çevresinde peygamberlik itibarının iadesini sağlamıştır.

¹³⁴ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 35-36.

¹³⁵ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 43 vd.

¹³⁶ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 27-33.

¹³⁷ Sağıroğlu, *İmam-ı Rabbanî*, s. 258.

¹³⁸ Nedvî, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, s. 302 vd. Sağıroğlu, *İmam-ı Rabbanî*, s. 276 vd.

¹³⁹ Fıglalı, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)” s. 18.

İmam Rabbanî tasavvufu dinle buluşturan, naklî delillerle beraber aklın öneme sürekli vurgu yapan yaklaşımı ile birlikte zikir yolunun en güzel aktarıcılarından. Tasavvufî ahlakı dengeli ve gereği gibi yansıtarak hicri ikinci bin yılın karanlığındaki topluma ışık olmuş, inkılapçı ve ihya edici kimliğiyle yaşadığı döneme damgasını vurmuştur. İmam Rabbanî; İslam'a dışardan girmeye çalışan fikri bozukluklarla ve Müslümanların birlik ve beraberliğini bozacak her türlü itikadî ve siyasî nifakçı oluşumlara karşı cesurca mücadele etmiştir. O dönemde Hindistan'da İslami değerleri karalama ve Müslümanlar arasındaki birliği bozma hareketine karşı Rabbanî hareketi idarecilerin zulmüne karşı tepki olarak ortaya çıkmış bir ihya hareketidir. Bu ihya hareketini her alanda sürdüren İmam Rabbanî'nin, yaşadığı çevredeki mezhepsel tartışmalara da dâhil olduğu görülmektedir. Şîa'nın aşırıya kaçan sahabe hakkındaki görüşlerini tenkit ederek onlara karşı Ehl-i Sünnet düşüncesini aklî ve naklî delillerle ortaya koymuştur.

I. BÖLÜM

İMAM RABBANÎ'NİN SAHABE ANLAYIŞI

A. SAHABENİN TAMAMINA BAKIŞI

Ehl-i Sünnet ile Şîa arasındaki ayrılığın temel nedenlerinden biri sahabe hakkında farklı görüşlere sahip olmalarıdır. Bundan dolayı bu iki mezhep arasındaki en önemli kırılma noktalarından biri “sahabe”¹⁴⁰ mefhumuna yükledikleri manadadır. Mezheplerin ıstılahı¹⁴¹ olarak “sahabe” kavramına farklı yaklaşımlarının asıl sebebinin de siyasî ve itikadî endişeler olduğu söylenebilir. Çünkü Ehl-i Sünnet daha geniş bir alan çizerek çok kişinin içine girebileceği bir sahabî tanımlaması yapmaktan yana iken, Şîa ise bazı daraltmalara giderek kendi temel doktrinlerine uyarlayamadıkları sahabileri tanımın dışına çıkarma eğiliminde oldukları söylenebilir.

Şîf düşünce ekolünde “sahabi” kavramı, Ehl-i Sünnet'teki gibi hayranlık duyulan ve olumlu çağrışımlar yapan bir kavram değildir.¹⁴² Zira Şîilere göre birkaç

¹⁴⁰ Arapça kökenli olan “sahabî” lügatte, yardım, birliktelik, dost veya arkadaşlık anlamlarına gelmektedir. Se-he-be fiil kökünden türemiş bir isim olup “sohbet” manasından müştaktır. Sahabi sözcüğünün çoğulu ise ashab veya sahabedir. (İsfehâni, *Müfredatü Elfazi'l-Kur'an*, s. 475; Nevevî, Muhyiddin Ebi Zekeriyya Yahya b. Şeref (631/1234), *İrşadu Tullabi'l-Hekaik ila Marifeti Süneni Hayri'l-Hêlaik*, thk. Nureddin Ater. Metbeatu'l-İttihad, Dimeşk 1408, s. 195; Efendioğlu, Mehmet, “Sahabe” *DİA*, XXXV, 491.

¹⁴¹ Terim olarak “sahabî” kavramı, bi'seten sonra Hz. Peygamberi görüp ona iman eden ve Müslüman olarak vefat eden herkes için kullanılmaktadır. Fakat sahabî terimi için yapılan tanımlarda tam olarak görüş birliği yoktur. Çünkü Hz. Peygamberle uzun bir sohbetle bulunmamış, mümeyyiz olmayan ya da herhangi bir rivayette bulunmamış olsa da Hz. Peygamberle görüşenler de sahabîdir diyenler de olmuştur. Sahabî için bazı şartları koşanlar da olmuştur. Tabiinden Said b. Müseyyeb (94/713), birine sahabî denilebilmesi için o kişinin Resulullah (sav) ile en az bir yıl birlikteliğinin olması veya Resulullah (sav) ile en az bir gazveye katılmış olması gerekliliğini şart koşturmuştur. Ehl-i Hadis mensuplarından Buhari'ye göre terim olarak sahabî, Hz. Muhammed ile arkadaşlık yapan veya onu Müslüman olarak görenlere denmektedir. İbn Hacer de görememe gibi bir engeli olup Resulullah ile arkadaşlık yapan Ümmü Mektum da dâhil olmak üzere Resulullah'ı Müslüman olarak bir kez dahi görüp iman üzere vefat edenleri sahabî olarak değerlendirmiştir. Şîa'ya göre sahabî, Resulullah ile uzun bir birlikteliği olan, ona bağlı kalan ve ondan bir şeyler öğrenmeye özen göstermiş müminlere denmektedir. (Çapan, Ergün, *Kur'an-ı Kerim'de Sahabe*, Işık yay, İst. 2004, s.3; Curcanî, *Ta'rifat*, s.116; Nevevî, *İrşadu Tullabi'l-Hekaik*, s. 194. İbn Hacer Askalanî, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, thk. Ahmed Abdulmevcud, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1971, I, 7; İbn Hamza, Abdullah el-Mansur Billah, *Safvetu'l-İhtiyar fi Usuli'l-Fıkh*, thk. İbrahim Yahya ed-Dersî, Merkezu Ehli Beyt, Yemen, Sa'de 2002, s. 219.)

¹⁴² Sahabe mertebesinde olmak insana masumiyet kazandırmaz. Sahabiler arasında adil ve âlimler olduğu gibi, münafık ve isyankâr olanlar da vardır. (Şerafüddin el-Müsevî, *el-İctihâd fi Mukabili'n-Nass*, Matbaatu Seyyidi's-Şüheda, Kum 1404. s. 519 vd.) Yine benzer şekilde “Eğer sahabe Ali'yi seviyorsa mümin; nefret ediyorsa münafıktır” diyen Şîiler de olmuştur. (Murtazâ el-Askerî, *Mealimu'l-Medreseteyn*, Mektebetu Medbulî, I-III, Kahire 1993. I, 133.)

sahabî¹⁴³ hariç bütün sahabe Resulullah'ın vasiyetine ihanet ederek dinden çıkmışlardır.¹⁴⁴ Yine Şifler, Sakîfe günü Hz. Ali'nin hilafet hakkını gasp ettikleri suçlamasıyla başta ilk üç halife olmak üzere sahabeye nahoş sözler sarf etmekten çekinmemişlerdir. Oysa Sünnîler, Ehl-i Beyt ve Hz. Ali sevgisi hakkında hassas olmakla birlikte tüm sahabeyi sevmeyi adeta imanın bir gereği olarak benimsemiş, sahabeye hakaret etmeyi küfürle eşdeğer tutmuşlardır.¹⁴⁵ Bu bakımdan Sünnî sahabe telakkisinin Kur'ân-ı Kerîm'e uygun olarak savunmacı ve medh edici bir kimliğe sahip olduğu söylenebilir. Bununla ilgili bazı ayetler şunlardır:

*“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız: Ehl-i kitap da inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır”*¹⁴⁶

*“(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk Muhacirler ve Ensar ile onlara güzellikle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur.”*¹⁴⁷

*“Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir.”*¹⁴⁸

Sahabenin değerini ve büyüklüğünü anlatan hadislerle itikadî fikirlerini şekillendiren Ehl-i Sünnet âlimleri gibi İmam Rabbanî de benzer hadisleri delil olarak eserlerinde zikretmektedir.¹⁴⁹ Bunlardan birkaçı şunlardır:

“Allah, bütün insanlar arasından beni seçti, ayırdı. İnsanların en iyisini bana ashap olarak seçti. Bunların arasından da bana akraba ve yardımcı olarak en üstünle-

¹⁴³ Meclisî, Muhammed Bakır, *Biharu'l-Envâr*, thk. Lecnetun min Ulemâ, Beyrut 1992, XXVIII, 237.; Kuleynî, Ebu Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak (329/940) *Usulu'l-Kafl*, tsh. Necmuddin Âmilî, Tahran 1388. VIII, 245.

¹⁴⁴ İsferyânî, Ebu'l-Muzaffer Şahfûr b. Tahir b. Muhammed el-İsfahanî, *et-Tebîr fi'd-Dîn ve Temyîzi'l-Fırkati'n-Naciye ani'l-Fıraki'l-Halikîn*, Daru İbn Hazm, Beyrut 2008. s. 197.

¹⁴⁵ Demir, Mahmut, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2011, sy.6 s.91. Bkz. Süleym b. Kays Ebû Sâdık Hilâlî el-Kûfî, *Kitâbu Süleym*, I-III, Thk. Muhammed Bâkır el-Ensârî ez-Zencânî, Dalîle Mâ, Kum, II, 564, 598.

¹⁴⁶ Ali İmran 3/110.

¹⁴⁷ Tevbe 9/100.

¹⁴⁸ Fetih 48/18.

¹⁴⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 565 vd.

rini ayırdı. Bir kimse beni sevdiği için bunlara hürmet ederse, Allah da onu her tehli-
keden korur. Onlara hakaret ederek beni incitenleri de incitir.”¹⁵⁰

“Ashabıma dil uzatanlara, onları sövenlere, Allah lanet eylesin. Bütün melek-
lerin ve insanların lanetleri onların üzerine olsun!”¹⁵¹

“Ashabım hakkında Allah’tan korkun. Benden sonra onları hedef almayınız.
Kim onlara eziyet verirse bana eziyet etmiş olur. Kim bana eziyet ederse Allah’a
eziyet etmiş olur. Kim Allah’a eziyet ederse Allah’ın ona azap vermesi yakındır.”¹⁵²

“Sizin en hayırlınız benim asrımında yaşayanlarıdır. Bunlardan sonra gelen-
ler ve onlardan sonra gelenlerdir.”¹⁵³

“Allah sahabilerimi Nebi ve Resul dışında âleme tercih etmiştir.”¹⁵⁴

Birçok Selefî Salihin gibi Hz. Ömer de sahabenin faziletinden bahsetmiş,
Müslümanların sahabîleri örnek alması gerektiğini söylemiştir. O halifeliği dönemin-
de yaptığı bir konuşmasında sahabenin ümmet içindeki konumuna dikkat çekmiştir.
“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder;
kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız: Ehl-i kitap da inansaydı, elbet bu, kendi-
leri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çık-
mışlardır”¹⁵⁵ ayetinde geçen “kuntum” (siz idiniz) lafzı yerine “entum” (sizsiniz)
sözcüğü kullanılsaydı o zaman bütün ümmeti kapsardı ancak kuntum ile kast edilenin
sadece sahabe olduğu¹⁵⁶ yorumunda bulunur.

¹⁵⁰ Hindî, Alauddin Ali b. Hüsamüddin, *Kenzü'l-Ummal fi Süneni'l-Akvali ve'l-Ef'al*, Müessesetü'r-
Risale, Beyrut 1975, XI, 529, H. no: 32467.

¹⁵¹ Hindî, *Kenzü'l-Ummal*, XI, 531, H. no: 32477; Tabarânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-
Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi, Mektebetü İbni Teymiyye, Kahire trz., XII,
142, H. no: 12709

¹⁵² Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb Arnavût, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1995, V, 54-57,
Tirmizi, V, 696, H. no: 3862.

¹⁵³ Buhari, “Şahadat” III, 171, 2651.

¹⁵⁴ Savi, Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Haluti Şihabüddin Ebu'l-Abbas (H. 1175-1241), *Cevhere-
tü't-Tevhid Şerhi Eş'aireye Akaidi*, çev. Mithat Acat-M. Beytullah Acat, Kalkan yay, Ankara 2010,
s. 167.

¹⁵⁵ Ali İmran 3/110.

¹⁵⁶ Kandehlevî, M.Yusuf, *Hayatu's-Sahabe(Muhtasar)*, Haz. Ömer Lütfi Erdal, Işık yay, İstanbul
2008, s. 25

Benzer bir şekilde Hz. Ali de *Nehcü'l Belâğa*'da geçen bir konuşmasında as-haptan övgüyle bahsetmekte ve arkadaşlarına “aranızda onlara benzeyen kimseyi göremiyorum”¹⁵⁷ demektedir.

Bu konuda çok daha net ifadelerle Abdullah b. Mesud şöyle demektedir: “Siz tabiîn olarak belki sahabeden daha çok oruç tutabilir, daha çok namaz kılabilir, daha çok yorulabilirsiniz. Hâlbuki onlar sizden daha hayırlıdırlar.”¹⁵⁸

Abdullah b. Ömer de: “Doğru bir yol tutmak isteyenler öncekilerin yolunu tutsunlar. Onlar Hz. Muhammed’in (sav) dava arkadaşları sahabîlerdir. Onlar bu ümmetin en hayırlılarıdır. Onlar ilim bakımından en engin, gönülleri tertemiz ve te-kellüfsüzdür. Onlar öyle üstün bir topluluk ki, Allah onları seçkin Nebisi için seçti. Dinini bu mübarek topluluklarla temsil ettirdi. Öyleyse haydi siz de onların ahlakını ahlak edinin ve onların yolunda yürüyün. Zira onlar başka değil, Hz. Muhammed’in (sav) ashabıdır. Kâbe’nin Rabbine yemin olsun! Onlar dosdoğru bir yolda yürümüşlerdir.”¹⁵⁹

Yukarda zikrettiğimiz bilgileri referans alan Ehl-i Sünnet âlimleri, sahabenin tümüne sevgi beslemek gerektiğini söyleyerek Peygamberden sonra insanların en faziletlisinin sahabe olduğu¹⁶⁰ yorumunda bulunmuşlar. İmam Rabbanî’ye göre de peygamberlerden sonra insanlar arasındaki üstünlüğün en önemli ve birinci kriteri, Hz. Peygamberin sohbetinde bulunmaktır. Buna örnek olarak da Veysel Karanî’yi vermektedir. Karanî’nin çok salih bir insan olmasına rağmen, Hz. Peygamberin sohbetine nail olmuş sahabenin mertebesine hiçbir zaman çıkamayacağını söylemektedir. Hatta Hz. Hamza’yı şehid eden Vahşî’nin Resulullah’ın yanında bir kere bulunmuş olmasının dahi onu tâbiînden daha üstün duruma getirdiğini¹⁶¹ savunmuştur.

Hz. Peygamberin bir sohbetine iştirak etmek ve Resulullah’ın mübarek yüzünü bir kere görmekle müşerref olmak, kişiyi derecelerin en yükseğine taşır. İmam Rabbanî bütün bu güzel hasletlerin sahabede mevcut olduğunu, onların Hz. Peygamberle musafaha yaptığını, onunla birlikte Allah yolunda cihat ve hicret ettiğini, mallarını ve canlarını harcadığını veya din konusunda kendisinden sonra gelenlere İslamî

¹⁵⁷ Ali b. Ebi Talib, *Nehcü'l Belâğa*, derleyen Şerîf er-Radî, çev. Adnan Demircan, Beyan yay, İstanbul 2007, s. 105.

¹⁵⁸ Kandehlevî, *Hayatu's-Sahabe*, s. 26. (Ebu Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-esfehâni(430), *Hilyetu'l-Evliya ve Tabakatu'l-Asfiya*, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988 I, 136.)

¹⁵⁹ Kandehlevî, M. Yusuf, *Hayatu's-Sahabe*, s. 25 (Ebu Nuaym, Hilye 1/305-306)

¹⁶⁰ Pezdevî, Ebu Yusr Muhammed, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, s. 351.

¹⁶¹ Rabbanî, *Mektubat*, 202. Mektup, I, 241.

bilgiler naklederek Müslümanların en faziletlieleri olduğunu¹⁶² belirtir. Bu sebeple de sahabenin diğer Müslümanlardan daha üstün tutulması gerektiğini savunur. Çünkü ona göre vahye tanıklık etmiş sahabenin vahyin bereketiyle imanları diğer Müslümanlardan çok daha sağlam ve güçlüdür.¹⁶³

Sahabe imanının tartışılmaz olduğu kanaatinde olan İmam Rabbanî, sahabe arasında ihtilaf konusu olmuş birkaç konudan Bedir esirleri konusunu ele almaktadır. İmam Rabbanî olayları Beydavî'den¹⁶⁴ nakille şöyle aktarmaktadır.

Hz. Peygamber, Bedir günü aralarında Akil b. Ebu Talip ve amcası Abbas'ın olduğu yetmiş esirle ilgili ashabıyla istişare etti. Hz. Ebu Bekir dedi ki: "Umulur ki Allah onları affeder. Onlardan fidye al. Ashabını onunla güçlendir."

Hz. Ömer ise dedi ki: "Bunlar din düşmanlarının başları ve küfür topluluğudur. Senin fidyeye ihtiyacın yok. Çünkü Allah seni bu konuda zengin kıldı. Beni falanca ile bırak. Biz de onların boyunlarını vuralım. Ali ve Hamza'ya da emir ver, onlar da kendi kardeşlerini vursunlar. Ve bu da senin değerinden hiçbir şey kaybetmez." Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Allah, bazı kalpleri yumuşak yaratır. O kadar ki, süttten daha yumuşak olur. Bazı kalpleri de katı yaratır. Taştan daha katı olur. Ey Ebu Bekir! Sen, İbrahim'e (as) benziyorsun. O buyurmuştur ki: *Benim yolumda giden, benimle beraber olur. Bana uymayana ise Allah gafurdur, rahimdir.* Ey Ömer! Sen, Nûh'a (as) benziyorsun. O, buyurmuştur ki: *Ya Rabbi! Kâfirlerden kimseyi yeryüzünde diri bırakma!*"¹⁶⁵ Neticede Peygamberimiz fidye karşılığında salıverilmeleri görüşünü tercih ederek onları fidye karşılığında serbest bıraktı.¹⁶⁶ Bunun üzerine "*Yeryüzünde ağır basıncaya (küfürün belini kırıncaya) kadar, hiçbir peygambere esirler alması yaraşmaz. Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, hâlbuki Allah (sizin için) ahireti istiyor. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir*"¹⁶⁷ ayeti indi.

İmam Rabbanî bu olayla ilgili olarak; Hz. Peygamberin sahabîlerine içtihadı yasaklamadığını, ayrıca içtihadı yasaklayan herhangi bir ayetin de mevcut olmadığını

¹⁶² Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 162.

¹⁶³ Rabbanî, *Mektubat*, 59. Mektup, I, 191-192.

¹⁶⁴ Şeyhzade, *Haşiyetu Şeyhzade âla Tefsiri'l-Kadı Beydâvî*, Mektebetu'l-İslamiyye, Diyarbakır, trz. (Enfal 8/67) II, 316-317.

¹⁶⁵ İbrahim 14/36. ve Nuh 71/26.

¹⁶⁶ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, s. 1048.

¹⁶⁷ Enfal 8/67.

ni¹⁶⁸ ifade etmektedir. Eğer Allah ve elçisinin rızası olmasaydı onlara içtihadı yasaklardı. Nitekim sahabeye yüksek sesle konuşmayı bile yasaklayan ayet¹⁶⁹ mevcuttur.

Görüldüğü gibi İmam Rabbanî sahabenin arasında Hz. Peygamber döneminde dahi içtihat ayrılıklarının vuku bulunduğunu aktararak, Şîhlerin sonraki dönemlerde meydana gelmiş ihtilafların meşruiyetini sorgulamalarının gereksiz olduğunu yani içtihatla çözülebilecek aklî ve dünyevî işlerde sahabîlerin Resulullah'a uymamaları ya da bu konularda görüş ayrılığı olmasının sakıncalı olmadığı¹⁷⁰ değerlendirmesi yapar. Hatta İmam Rabbanî'ye göre Resulullah'ın vefatından sonra içtihadı dayalı hükümler kişisel kanaatler olup itikadî konuları ihtiva etmediği için bu hükümlerin inkârı kişiyi kâfir yapmaz.¹⁷¹

Sahabe için aklî işlerde ve içtihadî hükümlerde ihtilaf ve tartışma¹⁷² alanı vardır. Onlar kendi aralarında dünya işleri ile ilgili birbirleriyle veya Hz. Peygamberle farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Böyle bir durumda mutaassıp davranmamışlardır. Onlar için esas olan doğru olanı yapmaktır. Onlar kimin yanıldığını kimin doğruyu bulunduğunu tartışmak yerine olay üzerinde yoğunlaşarak problemleri birlikte çözmeye eğiliminde olmuşlardır.

Ehl-i Sünnet'in sahabe arasındaki ihtilaflara yaklaşımı; ihtilafları Allah'a havale ederek ayırım yapmamak, bütünleştirici olmak ve hepsine saygı duymaktır. Bu konudaki düşüncesini Eş'arî şöyle ifade etmektedir: "Peygambere arkadaşlık yapmış bütün sahabeyi muhabbetle sever ve dost biliriz,¹⁷³ Allah ve Resulü sahabenin tümünden övgüyle bahsetmiştir. Müslümanlara düşen görev ayırım yapmaksızın tamamına saygılı olmak, onlara dostça yaklaşmak ve onlardan herhangi birini küçük düşürecek söz ve davranışlardan uzak durmaktır."¹⁷⁴

İmam Rabbanî de sahabenin değerini bilmeden kötöleyenleri ayıplayarak onları sapkınlıkla¹⁷⁵ hatta sahabenin tekfir edilmesini küfürle, zındıklıkla ve dalaletle¹⁷⁶ nitelendirmektedir.

¹⁶⁸ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 148.

¹⁶⁹ "Ey iman edenler, seslerinizi, Resulullah'ın sesinden yüksek çıkarmayın. Birbirinize bağırdığınız gibi, sözle ona bağırmanın. Siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider" (Hucurat 49/2.)

¹⁷⁰ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 148.

¹⁷¹ Rabbanî, *Mektubat*, 349.Mektup, s. 1051.

¹⁷² Savi, *Cevheretü't-Tevhid Şerhi Eş'aireye Akaidi*, s. 176.

¹⁷³ Eş'arî, *el-İbane*, s. 29.

¹⁷⁴ Eş'arî, *el-İbane*, s. 111.

¹⁷⁵ Rabbanî, *Mektubat*, 59.Mektup, I, 191.

¹⁷⁶ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 162.

Ehl-i Sünnet mensupları sahabe hakkında her türlü aşırılığı reddetmişlerdir. Onlardan bazılarının buğz etmeyi caiz görmemeleri gibi onların aşırı sevilmesini de uygun görmemişlerdir.¹⁷⁷ Bağdadî de Rafizilerin ve diğer mezheplerin sahabeden bir kısmını reddettikleri sürece herhangi bir sahabeye uyduklarını da iddia edemeyecekleri görüşünü savunmuştur.¹⁷⁸ Benzer görüşte olan İmam Rabbanî de sahabenin bir kısmını reddetmekle tamamını reddetmiş olacağı kanaatindedir.¹⁷⁹

“Sözleri birbirine uymayan sahabeden her birinin ayrı ayrı bir yolu olduğu için hepsine uymak mümkün olmadığı gibi şart da değildir, dolayısıyla biz sahabeden bir kısmına uyuyoruz” şeklinde görüş bildiren ve böylece sahabeye dil uzatan Rafizîlere karşı da İmam Rabbanî şöyle cevap vermektedir:

“Sahabeden bazılarının uymuş olmak için, hiçbirini inkâr etmemek gerekir. Onlardan bir kısmını beğenmeyenler, diğer kısmına uyduklarını da iddia edemezler.”¹⁸⁰ Nitekim bazı Ehl-i Sünnet âlimleri Müslümanları, sahabe arasında gerçekleşen savaşları konuşmaktan bile men etmişlerdir. Çünkü bu ihtilafların tartışılması inanç açısından hiçbir faydası olmamakla¹⁸¹ beraber Müslümanların zihnini fazlasıyla ve gereksiz yere meşgul edecektir. Bu önem arz eden gerekçeden dolayı sahabiler arasındaki tartışma ve çekişmeden uzak durmak¹⁸² gerekmektedir.

Sahabe arasındaki ayrılıklara benzer bir perspektifle bakan İmam Rabbanî’ye göre de, sahabe arasındaki tatsızlıklar ve mücadele iyi niyetli ve olgun görüşlerle olmuştur. Sahabenin hiçbiri olaylara kişisel çıkar elde etmek için müdahil olmamıştır. Sahabe olaylara cehaletle değil ilimle yaklaştığından onların görüş ayrılığı içtihat ayrılığından olmuştur.¹⁸³

Hız Peygamberin sohbetine nail olmuş sahabenin kötülükten arınmış pak kimseler olduğunu savunan İmam Rabbanî, onların nefsanî arzuları için muharebeye girişmediklerini dile getirir. Ona göre kalplerinde kin ve düşmanlık olmayan sahabenin her biri bir müçtehitir. Tabii olarak her birinin kendi içtihadına uyması vacip gelir. Müçtehitlerin doğrularının örtüşmemesi de doğaldır. İctihattan kaynaklanan ayrılıklar kaçınılmazdır. Onların fikrî ve davranışsal farklılıklarından doğru olanın ortaya çıkması asıl olandır. İmam Rabbanî, sahabenin kendi arasında gerçekleşen

¹⁷⁷ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, s. 341.

¹⁷⁸ Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 252.

¹⁷⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 59.Mektup, I, 191-193.

¹⁸⁰ Rabbanî, *Mektubat*, 80.Mektup, I, 127-128.

¹⁸¹ Savi, *Cevheretü't-Tevhid Şerhi Eş'aireye Akaidi*, s. 176.

¹⁸² Eş'arî, *el-İbane*, s. 30.

¹⁸³ Rabbanî, *Mektubat*, 349.Mektup, II, 1042.

çatışmalarını hakkın zuhuru için çalışma olarak değerlendirir. Hakkın bu çalışmalar neticesinde ortaya çıktığını, aşıptan bir kısmının içtihatla hata etmiş olabileceğini; lakin içtihatla yanılana da bir sevap verileceğini¹⁸⁴ düşünmektedir.

İmam Rabbanî, “*Resulüme itaat eden, elbette Allah’a itaat etmiştir*”¹⁸⁵ ayetine istinaden Hz. Peygambere uymamakla Allah’a isyanla eşdeğer tutmaktadır. İmam Rabbanî, Allah’a olan itaat ile Resulüne olan itaatin farklı şeyler olduğunu sananların olduğunu dile getirerek ve “*Allah’ın yolu ile Resulünün yolunu birbirinden ayırmak istiyorlar. Senin söylediklerinin bazısına inanırız, bazısına inanmayız diyorlar. İki arasında ayrı bir yol açmak istiyorlar. Bunlar elbette kâfirdir*”¹⁸⁶ ayetine dayanarak bu düşüncede olanların küfre girdiklerini savunmakta, sahabenin yolundan gitmeyip de Hz. Peygambere uyduğunu söyleyen kişinin de aynı şekilde yanıldığını ve sahabenin izini terk etmeyi de Resulullah’a isyanla bir tutmaktadır. Bu düşüncede olanların kıyamette de kurtulamayacağını söylemektedir. Ona göre, “*Doğru bir şey yaptıklarını sanıyorlar. Biliniz ki, onlar yalancıdır, kâfirdir*”¹⁸⁷ ayeti bu gibilerin hâlini göstermektedir.

İmam Rabbanî, sahabeye yapılacak bir saygısızlığın veya dil uzatmanın onların efendisi ve eğiticisi olan Hz. Peygambere kadar gideceğini, bunun da iman eksikliğinden kaynaklandığını vurgulamaktadır. Ona göre, Kur’ân-ı Kerîm’i en iyi anlayan ve ahkâmının bizlere ulaşmasını sağlayan madem sahabedir; öyleyse onlara saygı onların bize ulaştırdıklarıyla aynı değerdedir. Sahabeye dil uzatılınca onların ulaştırdıklarının da kıymeti düşer. İmam Rabbanî İslamiyet’i bize ulaştırmada sadece bir kısım sahibînin değil, her birinin ayrı ayrı hizmeti ve payının olduğunu tavzih eder. O, sahabenin tümünün adalette, doğrulukta ve öğretmekte müsavi olduğunu, onlardan herhangi birine dil uzatılmasının İslam dinine yapılmış gibi görüleceğini ve bunun çirkin bir durum olduğunu¹⁸⁸ düşünür.

İmam Rabbanî, sahabeye uyma konusunu da “itikâd” ile “füru” olarak ayırmak gerektiğini; söz konusu iman olunca sahabenin tümüne uyulması gerektiğini söyler. Ona göre itikâdî şeylerde sahabe arasında farklılık söz konusu olamaz. Ancak uygulamada farklılıkların da olabileceğini dile getirir. O, hepsinin itikâdının ve imanının bir olması cihetiyle sahabeden birini karalamanın tümünü karalamakla aynı

¹⁸⁴ Rabbanî, *Mektubat*, 59.Mektup, I, 191-193.

¹⁸⁵ Nisâ 4/79.

¹⁸⁶ Nisâ 4/149.

¹⁸⁷ Mücâdele 58/18.

¹⁸⁸ Rabbanî, *Mektubat*, 80.Mektup, I, 241-245.

olduğunu savunur. Hatta daha derin düşünceyle onlardan birini kötölemenin onların getirdiği itikâdî görüşlerine inanmamakla eşdeğer olduğunu; yani bize ulaştırdıkları İslamiyet'e olan güvene de gölge düşüreceğini bildirmektedir. O, bütün sahabeyi bir tutmak gerektiğini çünkü her birinin bizlere ulaştırdığı dinî bilgilerin olduğunu dolayısıyla sahabenin bir kısmına inanmayanın İslam'ın da bir kısmına inanmamış olacağını savunmaktadır. İslam'ın bir kısmına inanmayanın da cehennemden kurtulmasının imkânsızlığından söz eder.

Hatta bu düşüncesini “*Kur’ân’ın bir kısmına inanıyorsunuz da bir kısmına inanmıyor musunuz? Böyle yapanların cezası, dünyada, rezil, rüsva olmaktır. Ahirette de, en şiddetli azaba atılacaklardır*”¹⁸⁹ ayetiyle delillendirerek¹⁹⁰ sahabeyle dil uzatmanın önünü tamamen kesmeyi amaçlamaktadır. O İslam âlemindeki mezhep farklılığından kaynaklanan fitne ateşinin ancak bu şekilde sönebileceği kanaatinde-dir.

İmam Rabbanî'ye göre Şîa, sahabe hakkında varid olan sahih hadisleri ve menkıbeleri inkâr veya tahrif etmekten çekinmemektedir. Ona göre Selefi kötölemeyi görüş olarak benimseyen Rafiziler, kendi nefislerinden ürettikleri fikirleri İslam'la ilişkilendirmektedirler. Bütün bunlar onların şiddetli taassubundan ve inadından kaynaklanmaktadır. Rafiziler, Yüce Allah'ın sözünü dahi çarpıtmaktan hayâ etmemektedirler.¹⁹¹ Bir ayette geçen “*aleyha cem’ahu ve Kur’âne*”¹⁹² yerine “*Alîyen Ceme’a Kur’âne*” dediler ki, Kur’ân'ı Hz. Ali topladı demektir. Onların bu fikirlerini sapkınlık olarak nitelendiren İmam Rabbanî onların, bu düşünceden yola çıkarak, Kur’ân'ı bir Mushaf¹⁹³ haline gelmesinde ve hadislerin bize ulaşmasında¹⁹⁴ emeği olan sahabeden olan Hz. Osman'ın Ehl-i Beyt'i metheden ayetleri Kur'an'dan çıkardığı iftirasında bulduklarını dile getirir. Rafizîlerden bazıları sahabiler için “*Kur’ân’ın bir kısmını değiştirmiş veya bir kısmını bozmuştur*” diyerek geçek dışı bir iddiada bulunmuşlardır.¹⁹⁵

Ehl-i Sünnet'e göre sahabiler, Kur’ân ve hadislerden de anlaşılacağı üzere tümü adil olup, Allah ve Resulünün kendilerinden razı olduğu kişilerdir. Sahabiler Resulullah'tan sonra İslam dinini sonraki kuşaklara aktaran mümtaz şahsiyetlerdir.

¹⁸⁹ Bakara 2/85.

¹⁹⁰ Rabbanî, *Mektubat*, 80.Mektup, I, 241-246.

¹⁹¹ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 152.

¹⁹² Kıyamet 75/17.

¹⁹³ Suyutî, İmam Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr,(911/1505), *Tarihu'l-Hulefa*, Mektebetu's-Saâdet, Eser Neşriyat, İst, 1952, s. 77.

¹⁹⁴ Kurucan, Ahmet, *Aşere-i Mübeşşere*, Işık yay, İstanbul 2007, s. 41.

¹⁹⁵ Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 257.

Şiîlere göre ise sahabenin tamamı adil olmadığı gibi sahabeye itirazda bulunmak da caizdir.¹⁹⁶

Onların mürebbileri Hz. Peygamberdi; dolayısıyla aldıkları terbiye de ona göre büyüktü. Onlar dünyayı bir kenara iterek sadece inandıkları İslam davasının yücelmesi için çalıştılar. Peygambere olan sadakatleri tartışılmayacak kadar sağlamdı. İlim ve ibadete olan düşkünlükleri ihlasla bütünleşmişti. Takvayı ilke edinmişlerdi. Kur'ân ve sünnetin sonraki nesillere ulaşmasını sağlamayı ibadet şuuru ile ifa etmişlerdi. Bütün bu nitelikleri taşımış sahabeye kendi istek ve arzuları çerçevesinde ihtilafa düştüklerini iddia etmek haksızlık olacaktır. Ancak birçok İslam âliminin ve özellikle de İmam Rabbanî'nin zikrettiği gibi aralarındaki ihtilaf; sadece içtihat ayrılığındandır. Aralarındaki ayrılık nedeni Hz. Peygamber döneminde hakkı haykırdıkları gibi yine doğru bildiklerini pervasızca haykırma adetlerindendi. Zira gayeleri İslam esasları ile ümmetin bütünlüğünün korunmasıydı. Tasaları dünyadaki makamlarının kayboluşu değil ahiretteki sorguya verecekleri yanıtlardı. Telaşlarının nedeni bildikleriyle amel etme isteğiydi. Kendilerini sorumlu hissettikleri tek makam Yüce Allah'ın makamıydı. Sahabeye bu yaklaşım tarzı Ehl-i Sünnet mensuplarıdır.

İmam Rabbanî'nin ise Ehl-i Sünnet'in her türlü aşırılıktan uzak sahabe hakkındaki düşüncesinin en sağlam ve en sağlıklı olanı olduğunu ve aynı zamanda cehennemden kurtuluşun yolu da ashabın gittiği yol olduğuna inandığını görmekteyiz. Ancak İslam'dan kopmuş diğer fırkaların çoğunun sahabe için böyle müspet fikirler benimsediği söylenemez. Özellikle Şîa ve Havaric mensuplarının sahabe hakkındaki menfi tutumları tarihten günümüze dek ümmet arasında derin yaralar açmıştır. Yine Ehl-i Sünnet'in bu yaraların büyümemesi uğruna her türlü aşırılıktan kaçtığı ve mutedil yolu seçtiği görülmektedir.

Tarihte fitneye sebep olabilecek sahabe hakkındaki görüş ayrılıklarını canlandırmak isteyenler olmuştur. Bunların önüne geçmek için bazı Ehl-i Sünnet âlimlerinin sahabe arasındaki ihtilafları konuşmaktan bile sakındırmış olmaları kendi dönemin şartlarında isabetli olmuştur. Fakat günümüzde ise bilinçli her Müslüman, bu dönemin tarihini okumaktan ve öğrenmekten kaçmamalı, Müslümanlar arasındaki bu derin yaraların kapanması için çaba sarf etmeli ve farklılıkları düşmanlığa çeviren unsurların ortadan kaldırılması için çalışmalıdır.

¹⁹⁶ Aksu, Mehdi, *İslam Tarihinde Gerçeğe Giden Yol*, Asr yay, İstanbul 2010, s. 445.

B. HULEFÂ-İ RAŞİDÎN DÖNEMİNE BAKIŞI

İslam'ın doğuşundan devletleşmesine kadar en zor şartlarda dahi sürekli Hz. Peygamberin yanında bulunarak ona maddî ve manevî destekte bulunmuş, danışmanlık yapmış, Peygamberin eğitiminden geçmiş, sünneti seniyenin ruhunu benimsemiş ve özümsemiş olan Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali, Peygamberin vefatından sonra sırayla devlet yönetiminde bulundular.

İslam tarihinde onların yönetimde bulunduğu 632-661 yılları arasındaki bu döneme “Hulefâ-i Raşidîn Dönemi” denmektedir. Bu döneme Hulefâ-i Raşidîn denmesinin nedeni Hz. Peygamberin şu hadisi gösterilmektedir: “Siz benden sonra şiddetli ihtilafı göreceksiniz. Onun için benim sünnetime ve hidayete mazhar kılınmış olan Hulefâ-i Raşidîn'in sünnetlerine yapışınız. Bu sünnetleri azı dişlerinizle sıkıca tutunuz”¹⁹⁷ Onların Hz. Peygamberin yanındaki bu güzel konumlarından dolayı Hz. Peygamber, ümmetine kendi sünnetinin yanı sıra bu İslam halifelerinin de sünnetine tabi olmayı bir ödev olarak yüklemiştir.

Hulefâ-i Raşidîn dönemi için İslam âlimlerinin çoğu Hz. Peygamberin “Halifelik otuz sene sürecek; ondan sonra meliklik başlayacak”¹⁹⁸ hadisine dayanarak bu dönemin Hz. Ebu Bekir'e yapılan biatle başladığını ve Hz. Ali'nin şehadetiyle sona erdiğini kabul etmişlerdir. İmam Rabbanî de bu otuz senenin Hz. Ali'nin hilâfeti ile tamamlandığı¹⁹⁹ görüşündedir.

Bu dönemde Müslümanlar arasında siyasi ve itikadî ayrışmaların ilk halife seçimi sırasında ortaya çıktığı ve Hz. Osman'ın şahadeti ile kızıştığı söylenebilir. Ehl-i Sünnet ile Şîa arasındaki görüş ayrılığı ise ilk üç halifenin fazileti ve imametin kimin hakkı olduğu gibi meselelerle ortaya çıkmıştır. Bu görüş ayrılıkları öyle bir hal aldı ki her grup bir diğerine düşman ve kâfir gözüyle bakacak duruma geldi. Bu ayrılıkların nefrete dönüşmesinde hilafet seçiminden ziyade Şîa'nın ilk üç halifeye karşı tutumları ve onları kötülerle etkili oldu.²⁰⁰ Şîa'nın bütün fırkaları Zeydîlerin efdal mefdul usûlüne uygun bir yol izlemiş olsalardı, Ehl-i Sünnet ile Şîa arasındaki anlaşmazlıklar ve çekişmeler en aza inmiş olacaktı.²⁰¹ Fakat Şîi gulat fırkaların üç hali-

¹⁹⁷ İbn Mâce, *Mukaddime* 6.

¹⁹⁸ Ebu Davud, “Sünnet” 4646; Tirmizi, “Fiten” 48; Ahmed, V, 220, 221.

¹⁹⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 349.Mektup, II,1038.

²⁰⁰ Meclisî, *Bihâr*, XXXV, 336.

²⁰¹ Musavî, *Şîa ve Şîilik Mücadelesi*, s. 13.

feye karşı olumsuz tavır sergilemeleri, Şîa ile Ehl-i Sünnet arasındaki fikir ayrılıklarının tamamen nefrete dönüşmesine sebep olmuştur.²⁰²

İmam Rabbanî, Rafizîlerin ashaba ve Hulefâ-i Raşidîn'e taanda bulunduğunu²⁰³ ancak Ehl-i Sünnet âlimlerinin ise dört halifenin de hilafetlerinin hak olduğuna²⁰⁴ inandıklarını ifade etmektedir. Eş'arî'ye göre de dört halife sahabenin en adil ve en üstünüdür ve bu icma ile sabittir.²⁰⁵ Onların faziletleri de halifelik sırasına göredir.²⁰⁶ Ehl-i Sünnet âlimlerini referans alan İmam Rabbanî de dört halifenin, halifelikleri ve sıralarının olması gerektiği gibi gerçekleştiğini²⁰⁷ dile getirir. Onun bu görüşü Eş'ari ile bire bir örtüşmektedir.²⁰⁸

İmam Rabbanî'nin eserlerini incelediğimizde Hulefâ-i Raşidîn hakkında görüşlerini anlatırken Eş'arî, Amidî, Bağdadî gibi Ehl-i Sünnet âlimlerinin çizgisinden çıkmadığı, ilk üç halifenin durumuna mantıkla yaklaştığı, birleştirici ve yapıcı olduğu, kendine özgü savunmacı bir üslupla değerlendirdiği söylenebilir. O, eserlerinde zaman zaman Şîa'nın da görüşlerine yer verdikten sonra onları delilleriyle çürütmeye çalışmaktadır. Bu delillendirmede Ehl-i Sünnet'ten olan Mevarünnehir âlimlerine ve İmam Eş'arî gibi âlimlere atıfta bulunmakla beraber aynı ekolden olan ve aynı zamanda kendisi gibi sufi olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi eleştirmekten de imtina etmemektedir.

İmam Rabbanî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin, "Hilâfetlerin tertibi, ömürlerinin tertibine göre idi" yorumunu eleştirerek halifelerin ömürleri arasındaki eşitliğin, fazilet açısından eşitliğe delil olamayacağını belirtir. Hatta eleştirisini daha da ileri götürerek el-Arabî'nin Ehl-i Sünnet âlimlerinin sözlerine uymayan keşiflerinin bulunduğunu, bu buluşların doğru olmadığını; bu gibi sözlere ancak ruhları hasta, kalpleri marazlı veya her şeye körü körüne inanan mukallidlerin tabi olacağını belirtir.²⁰⁹

²⁰² Musavî, *Şîa ve Şiîlik Mücadelesi*, s. 17.

²⁰³ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1037.

²⁰⁴ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1038.

²⁰⁵ Eş'arî, *el-İbane*, s. 111.

²⁰⁶ Savi, *Cevheretü't-Tevhid Şerhi Eş'aireye Akaidi*, s. 168.

²⁰⁷ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1038.

²⁰⁸ Eş'arî, *el-İbane* s. 30.

²⁰⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 266. Mektup, I, 638 vd.

İmam Rabbanî, Sa'deddîn-i Teftâzânî'nin "Halifelerin üstünlük sırasında insaf edilmelidir"²¹⁰ sözünü insafsızlık olarak değerlendirmekte ve şüphesinin yersiz olduğundan bahsederek eleştirmektedir. İmam Rabbanî, Hz. Ali hakkındaki menkıbelerin çokluğu onun ilk üç halifeden daha faziletli olduğuna delil olamayacağı görüşündedir.²¹¹

İmam Rabbanî'nin verdiği bilgilere göre Şîîler, ilk üç halifenin faziletinin sübutunun Hz. Peygamberden olmadığını, bu konuda Eş'ari ve Maturidî arasında herhangi bir ittifakın bulunmadığını, Ehl-i Sünnet ulemasından bir kısmının maslahat için hadis uydurmaya cevaz verdiklerinden Ehl-i Sünnet'in hadislerinin muttefekun aleyhi olmadığını ve bundan dolayı Ehl-i Sünnet'e güvenmediklerini²¹² iddia etmektedirler.

Onların bu iddialarına karşılık İmam Rabbanî, ilk üç halifenin faziletleri ile ilgili hadisleri şu ayetle ilişkilendirmektedir. "*O (Muhammed) hevasından konuşmaz. Ancak kendisine vahiy edileni söyler.*"²¹³ Bu ayet ile Peygamberimizin ilk üç halife hakkındaki sözlerinin Allah tarafından kendisine söylettirildiğini, aksini söyleyen Şîa'nın ilk üç halifeyi kötüleyip sebbetmekle Allah'ın vahyine muhalif hareket ettiklerini dile getiren İmam Rabbanî, devamında da Allah'ın vahyine muhalefetin de küfür olduğunu²¹⁴ beyan etmektedir.

İmam Rabbanî, kâfirlerin Peygambere bile vahiy edilenlerden işine gelenleri söylüyor, işine gelmeyenleri söylemiyor diye ithamda bulduklarını ve bunun üzerine şu ayetin indiğini ifade eder.

"*Ey kıymetli Resulüm! Rabbinden sana indirileni, herkese ulaştır! Bunları, doğru bildirmezsen, Peygamberlik görevini yapmamış olursun! Allah seni, düşmanlık etmek isteyenlerden korur.*"²¹⁵ İmam Rabbanî, bu ayeti referans göstererek Hz. Peygamberin hep doğruyu söylediğini ve Hz. Peygamberin üç halifeyi övme hususuna da bu şekilde yaklaşılması gerektiğini ifade eder. Yine İmam Rabbanî, hep doğruyu söyleyen Hz. Muhammed'in (sav) hayatta iken üç halifeyi çoğu kez övmesinden ve

²¹⁰ Taftazânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu Akâidi'n-Neseîyye*, Mektebetü'l-Medine, Pakistan 2012, s. 323.

²¹¹ Rabbanî, *Mektubat*, 266. Mektup, I, 638 vd.

²¹² Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 151.

²¹³ Necm 53/3-4.

²¹⁴ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 146.

²¹⁵ Maide 5/73.

başkalarından üstün tutmasından yola çıkarak bu halifeleri övenlerin de yanlış yolda olmadığını²¹⁶ söyler.

İmam Rabbanî'ye göre dört halifenin birbirine göre faziletleri hilafet sırasına göre dir. İmam Eş'arî ve İmam Şafî gibi büyük âlimlerin Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i bütün müminlerden üstün tuttıklarını da dile getirmektedir. İmam Rabbanî, İmam Zehebî'den "Hz. Ali'nin kendi halifeliği döneminde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in bu ümmetin en faziletli olanları olduğunu kalabalıklar önünde ilan ettiğini, işi-tenlerin sayısının seksen kişiyi aştığı bilinmektedir." sözünü nakleder. Yine Zehebî, bunlardan birçoğunun ismini bildirerek ve bu fikirde olmayanların kötü kimseler olduğunu, Allah'ın onları kıyamette fena hâlde karşılayacağını düşünmektedir.²¹⁷

Şîa'nın bir diğer iddiasına göre de, Hz. Peygamberin ilk üç halifeyi ön plana çıkarması, onlara saygı ve övücü sözler kullanması; onların Peygambere muhalefet edip biatlarını bozmadan önceydi. Ayrıca Şîiler: "Hz. Peygamber müneccim değildi ki ilk üç halifenin bozulup yoldan çıkacaklarını bilsin." derler. Onlara göre, ilk üç halife Hz. Ali'yi saf dışı bıraktıkları için yoldan çıktılar. Bundan dolayı Hz. Peygamberin ilk üç halife hakkında söylediği olumlu şeyler onların son nefeslerini imanla verdiklerine ve akıbetlerinin güzel olduğuna delalet etmez. Çünkü mükâfat isyanın çıkmasından öncedir. Eğer Peygamber bunların böyle olacağını bilseydi bunlar hakkında müspet şeyler söylemezdi. Şîa buna örnek olarak da İbn-i Mülcem'i vermektedir. Yani Hz. Ali, İbn-i Mülcem'in kendisine yapacağı kötülüğü bildiği halde suç işlemeyen onu cezalandırmamıştır. Oysa İmam Rabbanî, ilk üç halife hakkında varid olan hadisler ışığında, üç halifenin de ölünceye kadar iyi ve üstün kalacakları, imanla ölecekleri, akıbetlerinin hayırlı olacağı²¹⁸ kanaatindedir.

İmam Rabbanî, yapılabileceği önceden bilinse bile "suç işlenmeden ceza verilmez" sözünün doğru olduğunu ancak; sonunun kötü olacağı ve cezaya müstahak olacağı bilindiği halde övmenin de doğru olmadığını, Hz. Peygamberin de sonradan yanılacağı bir şeyi söylemeyeceğini savunmaktadır. Çünkü sonunun kötü olacağı bilinen kişi hakkında faziletler serd etmek ve ön plana çıkarmak Peygambere yakışmaz. Bundan dolayı Hz. Peygamberin onlar hakkındaki olumlu sözleri onların doğru yol üzere olduklarına delalet eder. Hz. Ali'nin İbn-i Mülcem'i fiili işlemeyen ceza-

²¹⁶ Rabbanî, *Mektubat*, 80. Mektup, I, 241-246.

²¹⁷ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 153.

²¹⁸ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 153.

landirmediği gibi onu yüceltecek bir şey de söylemediğini ve bu da onun kötü halini ve kötü sonunu ifade ettiğini²¹⁹ dile getirir.

“*Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir*”²²⁰ ayetine istinaden İmam Rabbanî, Allah’ın ilk üç halifeden razı olduğunu ve onları şereflendirdiğini, hatta Maveraünnehir âlimlerinin bu ayetten dolayı ilk üç halifeyi kötölemenin küfür olduğunu düşündüklerini aktarmaktadır.²²¹

Şîa ise bu ayetten²²² Allah’ın ilk üç halifeden razı olduğu şeklinde bir yargıya varılamayacağını, ayetin delaletinin ağacın altındaki akitleşmeye has olduğunu iddia etmektedir. Yani Allah söz verenlerden değil, sözleşmenin kendisinden razıdır. Kendilerinin ilk üç halifeden iyi fiillerin sadır olduğunu inkâr etmediklerini ancak; onların bu güzel fiillerden sonra bu güzel ahdi bozacak kötü fiiller işlediklerine inandıklarını dile getirmektedirler. Şöyle ki; Şîa’ya göre ilk üç halife, hilafet konusunda nasrlara aykırı hareket etmiş, hak edenlerden bu hakkı gasp etmiş ve Fatıma’ya eziyet etmişlerdir.²²³ Şîa, Buhari’de geçen “Kim Fatıma’ya eziyet ederse bana eziyet etmiştir”²²⁴ hadisini “*Kim Allah ve Resulüne eziyet ederse muhakkak ki Allah onlara dünya ve ahirette lânet eder*”²²⁵ ayetiyle birlikte ele alarak ilk üç halifenin lanete uğrayacaklarını iddia etmektedirler. Ayrıca onların kırtas hadisesinde Peygamberin emrini dinlemeyip kâğıt-kalem getirmediğini ve Usame’nin ordusundan geri durdukları için taanı hak ettiklerini, zira selamet ve afiyetin hüsn-i hatime ve Resulullah’a olan biatte olan vefada olduğunu söylemektedirler.²²⁶ Şîa’nın bu iddialarına İmam Rabbanî şöyle cevap vermektedir:

“Allah, sahabenin Peygambere biatı esnasında, onların kalplerindeki gizli niyetlerini biliyordu. Onlardan razı olduğunu bildirdiği ayetler dikkatle incelendiğinde Allah’ın rızasının müminlerin biatıyla ilişkilendirildiği görülecektir. Biatın razı bulunmuş bir şey olması rızanın sebebi olması dolayısıyladır. Bu kişilerin de razı

²¹⁹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 153.

²²⁰ Fetih 48/18.

²²¹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 153.

²²² Fetih 48/18.

²²³ Şeyh Müfîd, *el-İhtisâs*, Kum 1993. s. 183 vd.

²²⁴ Buhari, *es-Sahih*, “Menakıb-i Karabet-i Resulullah” V, 92; Müslim, *es-Sahih*, IV,1902; Ebu Davud, “Nikah” 2069. Bkz. Kâdî İyâd, Ebü’l-Fadl Yahsebî (544), *eş-Şifâ bi Ta’rifî Hukukî’l-Mustafa*, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut trz., II, 308. Benzer bir hadiste şöyle geçer: “Kim Fatıma’yı öfkelenirse beni öfkelenirmiş olur.” Buhari, *Kitabu Fedaili’s-Sahabe*, Babu Menakibi Karabeti Resulillah, H. no: 3714.

²²⁵ Ahzab 33/57.

²²⁶ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 153.

olunmuş olması birinci yolla Allah'ın rızasına kavuşmalarıdır. Muhakkak ki biat razı olunan bir şeydir, bu gerçekleştiği zaman Allah onlardan razı oldu ve mekânlarının yüceliğini bildiği için de onların kalplerine sükûnet verdi. Hz. Peygamber ilk üç halifeyi cennetle müjdeleyerek onların imanla öleceklerini ve sözlerinde duracaklarını açıkça beyan etmektedir. Allah, kâfirlerin yaptığı güzel ve beğenilir işlerden hiçbirini beğenmez ve bu işlerden dolayı onlardan razı da olmaz. Hal böyleyken Allah, onların işini nasıl beğendiğini ve razı olduğunu söyleyebilir? Yapılan işten memnuniyet, aynı zamanda o işi yapan kişiye duyulan memnuniyeti bildirir. Allah'ın sözü²²⁷ buna delildir ve Nebi vasıtasıyla onları cennetle müjdelemiştir. Böyle olanların da akıbetleri güzeldir çünkü cenabı Allah kâfirlerin fiillerinden razı olmaz.²²⁸

İmam Rabbanî'ye göre Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman topladığı için onlara yapılacak bir hürmetsizlik Kur'ân-ı Kerîm'e yapılan bir hürmetsizlik olup ilk üç halifeye itimatsızlığın bize ulaştırdıkları Kur'ân-ı Kerîm'e inanmayla çeliştiğini, Müslümanların bu konularda daha uyanık olması gerektiğini dile getirmektedir. Ona göre, Peygamberimizin ashabının her biri büyüktür ve büyüklükleri her yerde dile getirilmelidir.²²⁹

Hz. Ali'nin hilafet konusunda ilk üç halifenin hilafetine itirazının bulunmadığını, aksine Hz. Ali'nin çok sevildiği ve gücünün tam yerinde olduğu bir dönemde üç halifeye biat etmesi üç halifenin hilafetinin hak olduğunun açık bir delildir. Eğer öyle olmasaydı, Hz. Ali gibi birinin biatı bozması gerekirdi. Eğer ilk üç halifenin hilafeti haksızlıktır denilirse bu Hz. Ali'ye de yapılan bir haksızlık sayılır.²³⁰

Şifîler ise bu konuda, Hz. Ali'nin Hz. Peygamberin teçhizi ve tekfini ile meşgul olduğu sırada Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in Benî Saîd'e gölgeğinde toplanması ve sahabeden Ali'nin bilgisi olmadan biat alınmasının uygun olmadığını savunmaktadırlar. Yine Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesini duyunca kendisine tabî olacakların azlığından ve hak ehlinin ölmesini istememesinden dolayı ses çıkarmadığını bunun da ilk üç halifenin hilafetlerine gölge düşürdüğünü iddia etmektedirler. Bu iddialarını da Peygamberin daha güçlü ve daha cesaretli iken Kureyş kâfirleri ile savaşmayı tercih etmeyip ashabıyla birlikte gizlice Mekke'den Medine'ye hicret etmesine ve Mekke'ye giderken Hudeybiye barış antlaşmasını imzaladıklarına dayandırmaktadırlar. Bunun için Hz. Ali'nin de savaşmayı uygun görmediğini savunmaktadırlar. Ayrıca Hudeybiye'de Kureyş kâfirleri ile savaşılmaması kâfirlerin haklı

²²⁷ Fetih 48/18.

²²⁸ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 154.

²²⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 265 vd.

²³⁰ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 156.

olduğu anlamına gelmediği gibi Hz. Ali'nin savaşmaması da Hz. Ebu Bekir'in haklılığını göstermez. Hz. Peygamber ve Hz. Ali Hudeybiyye'de savaşmadıkları gibi Hz. Ali'nin de tek başına iken halifelerle savaşmaması daha yerinde bir davranıştır. Benzer şekilde Nemrut, Şeddad ve Firavun gibi ilahlık taslayanları Allah kudretiyle uzun zamanlar yaşatmasına rağmen kısa bir sürede onları helak etmiştir. Allah bile düşmanlarından intikam almak için acele etmediğine göre bir kulun düşmanına karşı koymaması eksiklik olarak değerlendirilemez. Hz. Ali de fitneyi önlemek için hilafette hak iddia etmemiştir.²³¹

İmam Rabbanî'ye göre, Hz. Ali'nin ilk üç halifeye biatı Şîa'nın iddia ettiği gibi takkiye ile açıklanamaz. Çünkü Hz. Ali riyakârlık yapmayacak kadar büyük ve cesur bir insandı; eğer o biat ettiyse gönüllü olarak biat etmiştir.²³² Biat zorlama ile olmaz. Konuyla ilgili olarak sekseninci mektubunda İmam Rabbanî şöyle demektedir:

“Hz. Ali, üç halifeyi faziletli biliyor, onlara saygı duyuyor ve onların halifeliğe lâyük olduklarına inanıyordu. Onlara kendi arzusuyla biat etmiş; hilâfetlerini kabul etmişti. İlk üç halifeyi sevmedikçe, Hz. Ali'ye uyduğunu söylemek çelişki olur. Allah'ın aslanı olan Hz. Ali için, onları idare ediyordu, yüzlerine gülüyordu demek; cahilce, ahmakça bir iddiadır. Hz. Ali, o kadar ilim ve kahramanlığı ile bu kadar yıl, ilk üç halifeye karşı düşmanlığını gizleyip dost göründüğünü ve onlarla istemeden arkadaşlık ettiğini hangi akıl kabul eder? Sıradan bir Müslüman bile böyle bir ikiyüzlülüğü yapmazken Hz. Ali'yi bu kadar küçülten, güçsüz ve hileci gösteren böyle sözlerin çirkinliği açıktır.”²³³

İmam Rabbanî, hilafetin selameti için bile olsa Hz. Ali'den gelen bir itirazın bulunmayışını hilafetin haklılığına delil olarak saymıştır. İmam Rabbanî, Hz. Peygamberin kâfirlerle harbi geciktirmesinin ve Allah'ın Firavun gibilere zaman vermesinin onların haklılığını göstermediğini belirtmektedir. Ayrıca Resulullah onlara itiraz ederek onları kötülemiştir, onları asla olduğu hal üzere kabul etmemiştir ve onları reddetmiştir. Yukarıda zikredilen olaylar benzer olaylar olmadığı gibi kıyası da doğru değildir. Bundan dolayı Şîilerin sahabeyi Firavun vb. kâfirlerle kıyaslamaları isabetli olmamıştır. İmam Rabbanî'ye göre Şîa'nın fikirlerini bu olaylara bağlaması

²³¹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 157.

²³² Rabbanî, *Mektubat*, 80. Mektup, I, 241-246.

²³³ Rabbanî, *Mektubat*, 80. Mektup, I, 241-246.

zorlamadır. ²³⁴ İmam Rabbanî'ye göre Şîîler, Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekir'e biatine çıkış kapısı bulamayınca böyle yorumlara gitmiştir. Çünkü haberi mütevatirdir ki inkârı, aklın basitliğini ortaya koyar. Ona göre Şîa, kendisini kurtaracak daha güzel bir şey bulamadığı için ikrah ile birlikte kabul ve takkiye safsatasına sığınmıştır. ²³⁵ Oysa Hz. Ali ilk üç halifeye hiçbir zaman itaatsizlik yapmamış, bilakis onlara yönetimde yardımcı olmuştur. Bütün bunları Şîîlerin takkiye ile açıklamaya çalışmaları, düşükleri menfi durumdan kurtulma çabası olarak değerlendirilebilir. ²³⁶

Hz. Ali'nin biatını takkiye, korku ya da kabule zorlanma ile açıklamak Hz. Ali'ye yapılabilecek en büyük iftiradır. Zira Hz. Ali ilk üç halife vefat ettikten sonra kendi hilafeti döneminde dahi ilk üç halifenin faziletlerinden sürekli söz etmiştir. Ehl-i Sünnet ulemasının hiçbiri de Hz. Ali'nin ilk üç halife dönemi boyunca takkiye yaptığını kabul etmemiştir. ²³⁷

Aynı şekilde Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm'ü Hz. Ömer'le evlendirmesi ya da çocuklarına Ebu Bekir, Ömer ve Osman isimlerini vermesi de takkiye gibi kavramlarla açıklanamaz. ²³⁸

Ayrıca Hz. Peygamberin hicret sırasında Kureyş kâfirleriyle savaşıyor güç ve donanıma sahip olmadığı bilinen bir gerçektir. Hatta Mekke'de ashabıyla birlikte her türlü işkenceye, tehdide, maddî boykota ve Habeşistan'a hicret edilmeye zorlandıkları açıkça bilinmektedir. Fakat Şîîlerin bu bariz olayları dahi tevil etmekten çekinmedikleri görülmektedir.

İmam Rabbanî, Ehl-i Sünnet dışındaki bazı fırkaların ilk üç halife için halifeliliği güç ve zorbalıkla elde ettiklerini iddia ettiklerini, Hz. Ali'nin dışındaki halifeleri meşru görmediklerini ifade etmektedir. Hz. Ali onları idare etmekteydi, onlar da Hz. Ali'yi sevmedikleri halde güler yüzlü davranmışlar ve düşmanlıklarını gizlemişler. Şîîler, Hz. Ali'nin halife olmasını isteyen sahabenin iyi geçinmek için istemeyerek üç halifenin arkadaşları ile dost göründüklerini, onların da Hz. Ali'ye buğz ettikleri halde dost gibi göründüklerini iddia etmektedirler. ²³⁹ Onların bu düşüncesine bakılırsa iki tarafın ashabı da ikiyüzlü, hilekâr ve yalancı duruma düşmektedir. Peygamberin

²³⁴ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 157.

²³⁵ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 157-158.

²³⁶ Meclisî, *Bihâr*, XLII, 200.

²³⁷ Erdoğan, Kahraman, *Mesalib Bağlamında Ehl-i Sünnet ve Şîa'da İlk Üç Halife*, (İbn Teymiyye ve *ibnu'l Mutahhar el-Hillî Örneği*), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 38.

²³⁸ Musavî, *Şîa ve Şîîlik Mücadelesi*, s. 50.

²³⁹ Şeyh Müfid, Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ukberî, *el-İfsâh fi'l-İmame*, Daru'l-Müfid, Beyrut 1993, s. 66.

ashabı hasetle itham edilmiş olur. Böyle bir düşünce Hz. Peygamberin sohbetine katılmış ve onun yanında eğitim almış Ashab-ı Kirâm'ın ümmetin en kötülerini olduğu anlamına gelir. İmam Rabbanî kesinlikle bunu reddetmektedir. Çünkü o zaman bu durum Peygamberin sohbetlerine kadar gider. İmam Rabbanî burada tümevarım ilkesiyle yorum yapılabileceğine dikkat çekerek bunun çok tehlikeli bir durum olduğunu dile getirmektedir. Yani onların üç halifeyi bu şekilde kötülemesi durumunda bu kötü huyların Peygamberin sohbetinden geldiği manasına gelebilecektir. Oysa sahabenin birbirlerine davranışlarını en iyi özlü bir şekilde vasıflandıran Yüce Allah “*Onlar birbirlerine karşı çok merhametlidirler*”²⁴⁰ diye buyurmaktadır. Ona göre, ümmetin ilkleri böyle kötü huylu ise sonra gelen Müslümanlardan hayır beklenemez.²⁴¹ O, Kur’ân-ı Kerîm’de sahabeyi öven ayetleri ve hadisleri görmezden gelmeyi insafsızlık olarak nitelendirmekte, ilk üç halife ve birçok sahabînin faziletleri hakkında meşhur olan hadislerin olduğunu ve bunların manada tevatür seviyesinde olduğunu²⁴² ifade eder.

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in daha faziletli olduklarına dair Hz. Ali’den nakledilen rivayetler mevcut iken Hz. Ali’nin daha faziletli olduğunu iddia etmek yerinde bir yaklaşım değildir. Eğer Hz. Ali, hilafet isteğini gizleyip ilk üç halifenin hilafetini reddettiğini kendi hilafeti döneminde açıklasaydı bu ikiyüzlülük olurdu.²⁴³ Oysa üç halifenin hilafetini kabul ettiğini ve bununla beraber kendisi hilafet isteğinde bulunmamış olması ikiyüzlülük ile açıklanamaz. Aksine Hz. Ali’nin bu tutumu için ona doğru sözlü demekten başka bir şey denemez. Hz. Ali şöyle buyurmuştur: “Dikkat ediniz, iyi dinleyiniz! Bazı kimselerin beni, Ebu Bekir ile Ömer’den daha faziletli tuttuklarını işittim. Bunlardan biri elime geçerse, iftira edenlerin cezasını ona uygulayacağım. Çünkü o müfteridir.”²⁴⁴

İmam Rabbanî devamında Hz. Ali’nin, hilafeti sırasında ve kendi taraftarlarının bulunduğu bir cemaat karşısında: “Ebu Bekir ile Ömer bu ümmetin en faziletli olanlarıdır” dediğini nakleder. İmam Zehebî’nin söylediklerine göre Hz. Ali şöyle demiştir: “Resulullah’tan sonra insanların en faziletlisi Ebu Bekir, ondan sonra da Ömer, daha sonra da bir başka kimsedir.” Orda bulunan oğlu Muhammed b. Hanefiyye de: “sonra sensin” dedi. Hz. Ali buna karşılık: “Ben ancak Müslümanlardan birisiyim” de-

²⁴⁰ Fetih 48/29.

²⁴¹ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1039.

²⁴² Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1041.

²⁴³ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1041.

²⁴⁴ İbn Teymiyye, Ahmed Takıyyuddin b. Abdulhalim b. Abdusselam (728/1357), *Minhacü’s-Sünneti’n-Nebeviyye*, thk. Muhammed Eymen eş-Şebravî, Kahire 2004, VI, 78.

di.²⁴⁵ İmam Rabbanî, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in daha faziletli oldukları hususundaki ravîlerin çokluğundan dolayı buna inanmanın zarurî olduğunu dile getirir.²⁴⁶ Ona göre, bunun inkârı kişinin ya cehaletinden ya da taassubundan dolayıdır.²⁴⁷

İmam Rabbanî'ye göre ümmetin en üstünleri Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'dir. Hz. Osman ve Hz. Ali de sevilmelidir. O, şeyheynin (Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer) daha faziletli olduğuna inanmakla beraber Peygamberin iki damadını sevmek; Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebinin karakteristik özelliği olarak belirtmektedir. Bunun böyle olduğuna sahabenin ve tabiinin söz birliği yaptığını, Eş'arî ve İmam Şafî gibi Sünnî âlimlerinin de aynı görüşü benimsediğini anımsatan İmam Rabbanî'ye göre Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in bütün ümmetin en faziletli oldukları katî suretle sabittir.²⁴⁸

İmam Rabbanî bir mektubunda Şîî âlim Abdürrezzak b. Ali Lâhîcî'nin (ö.1642) de bu gerçeği görerek, inkâr etmediğini, bu iki imamın en faziletli olduklarını bildirdiğini ve gerekçesinin de şu olduğunu nakleder:

“Ali, Ebu Bekir'le Ömer'in, kendisinden daha faziletli olduğunu söylediği için, ben de onun gibi söylerim, ikisinin de faziletli olduklarına inanırım. Eğer Ali, onların daha faziletli olduğunu söylemeseydi, ben de söylemezdim. Ali'yi sevdiğimden onun gibi söylerim. Onu sevdiğimi söylememe rağmen onun gibi söylemezsem vebale girmiş olurum.”²⁴⁹

İlk Şîîler, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in Hz. Ali'den daha fazla faziletli olduğunu kabul ederler. Fakat Hz. Ali'nin Hz. Osman'dan daha faziletli olduğu konusunda hem fikir değillerdi. Bazı Şîîler, ilk Şîîlerden olan Kûfe Kadısı Şüreyh'e (79/713) “Ebu Bekir ve Ali'den hangisi daha faziletlidir? diye sorunca Kadı Şüreyh: “Ebu Bekir daha faziletlidir” cevabını verdi. Kendisine; “Şîî olduğun halde nasıl böyle söylersin dendiğinde Kadı Şüreyh: Ali, (Kûfe mimberinde) “Resulullah'tan sonra bu ümmetin en hayırlısı Ebu Bekir ve Ömer'dir” dedi. “Ben, onun bu sözünü nasıl yalanlıyayım? Vallahi! Ali, yalancı değildir”²⁵⁰ diye cevap verir.²⁵¹

Hz. Osman ve Hz. Ali'yi sevmeyi Ehl-i Sünnet vel-Cemaat mensubu olmanın şartlarından biri olarak sayan İmam Rabbanî, “hateneyni” (iki damat) sevmeyenlerin

²⁴⁵ İbn Teymiyye, *Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye*, I, 11.

²⁴⁶ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1030.

²⁴⁷ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1031.

²⁴⁸ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1030.

²⁴⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1031.

²⁵⁰ Buharî, “Fedailü'l-Ashab” 5. (H. no: 3671)

²⁵¹ Çağatay, Neşet, *İslam Mezhepleri Tarihi*, AÜİF yay. Ankara 1976, s. 53.

Ehl-i Sünnet dışında kalacağını ifade etmektedir. Müslümanlar arasında ilk soğukluk, kırgınlık ve hatta düşmanlık bu iki halife döneminde ortaya çıkan fitne ve karışıklıktan dolaydır. İmam Rabbanî buna binaen Hz. Osman ve Hz. Ali'yi sevmenin zorunlu olduğunu söylemektedir. İmam Rabbanî'nin bu iki halifeyi ayırt etmeksizin beraber zikretmesi ve onları sevmeyi Ehl-i Sünnet'in şartı olarak sayması, vuku bulmuş olan İslam tarihindeki nahoş olayları kurcalamadan itidalli davranmaya teşvik olduğu anlaşılmaktadır. Amacı sahabeye dil uzatılmasının önüne geçmektir. Bununla beraber sahabeye dil uzatanlara ağır eleştiriler getirerek Hz. Ali'yi sevmeyenin Ehl-i Sünnet'e mensup olamayacağını bu şekilde davrananların da ancak "Haricîler" olduğunu vurgulamaktadır. Yine devamında İmam Rabbanî, Hz. Ali'yi sevmekte ne Haricîler gibi ne de Rafizîler gibi ifrat ve tefrite kaçılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Ehl-i Sünnet'in ise her iki tarafın yanlışlarına düşmediğini, orta yolu seçtiklerini, ifrat ve tefritten uzak hak olarak nitelendirdiği orta yolda olduklarını²⁵² savunmaktadır.

İmam Rabbanî, Hz. Ali'den naklen Resulullah'ın: "Ey Ali, sende İsa'dan yana benzerlik var. Yahudiler ona düşmanlık edip annesi Meryem'e iftira ettiler. Hıristiyanlar ise onu sevip kendisinde olmayan bir menzile oturtular"²⁵³ dediğini ifade eder. Hz. Ali'nin: "Benim yüzümden iki zümre helak olacaklardır. Birincisi, beni sevmekte taşkınlık yapanlar ve bende olmayan şeyleri bana isnat ederek aşırı övenlerdir. İkincisi ise bana düşman olanlar ve düşmanlık ederek iftira edenlerdir"²⁵⁴ sözünü dile getirir. İmam Rabbanî, Hz. Ali'nin bu sözünü referans göstererek onun, Haricîleri Yahudilere, Rafizîleri de Hıristiyanlara benzettiği sonucuna varır. İmam Rabbanî'ye göre, Hz. Ali'nin bu sözü ışığında iki grubun da hak olan orta yolun kenarına düşmüştür. Hz. Ali'yi sadece Şîîlerin sevdiğini ve Ehl-i Sünnet'in sevmediğini iddia edenlerin büyük bir cehaletin içinde olduklarını savunan İmam Rabbanî, Hz. Ali'yi sevmenin de Rafizilik alâmeti olmadığını, Rafiziliğin belirtisinin ilk üç halifeden teberrî etmek olduğunu²⁵⁵ dile getirir.

Şîî fırkalarının çoğu ilk üç halifeye karşı kullandıkları kötü söz ve davranışları meşrulaştırmak adına kendi fikirlerini Hz. Ali ve çocuklarına nispet etmeye çalışmaktadırlar. Fakat başta Hz. Ali olmak üzere onun neslinden ve meşhur olan hiç kimseden ilk üç halife hakkında kötü konuştukları ile ilgili bir rivayet yoktur.²⁵⁶ Hu-

²⁵² Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1031.

²⁵³ Ahmed, *Müsned*, II, 469, H. no: 1377.

²⁵⁴ Hindî, *Kenzü'l-Ummal*, XIII, 125, H. no: 36399

²⁵⁵ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1032.

²⁵⁶ Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 288.

lefâ-i Raşidîn hakkında iyilik ve güzellikten başka bir şey demedikleri gibi onlara dil uzatmayı da engellemişlerdir.

Ehl-i Sünnet ile Şîa'nın Hulefâ-i Raşidîn dönemine bakışlarının farklı olmasının temelinde Ehl-i Sünnet'in bu döneme biçtiği dinî statüye Şîa'nın inanmamasıdır.²⁵⁷ Nitekim İmam Rabbanî'nin de ilk üç halife ve diğer sahabiler hakkındaki Şifîlerin iddia ve eleştirilerini reddetmesinin en önemli nedeni; bu düşünce ayrılığı görülebilir.

1. Hz. Ebu Bekir

1.1. Faziletleri

Ehl-i Sünnet ile Şîa arasındaki en önemli ayrılık noktalarından biri imamet/hilafet meselesidir. İmam Rabbanî bu konuda Ehl-i Sünnet âlimleriyle aynı görüşte olup ona göre Hz.Ebu Bekir, Resulullah'ın en yakın arkadaşı, dostu²⁵⁸ ve ilk halifesidir. Teymoğulları kabilesinden olan Hz. Ebu Bekir ticaretle uğraşır. Hz. Peygamber kendisine İslam'ı ulaştırdığında hiç tereddüt etmeden iman etmiş ve İslam'a giren ilk hür erkek²⁵⁹ olmuştur. Hz. Peygamber onun imanı ile ilgili olarak: "Bütün insanların imanı bir kefeye konulsa Ebu Bekir'in imanı diğer kefeye konulsa onun imanı ağır basar."²⁶⁰ demiştir. O, Müslüman olduktan sonra hayatının sonuna kadar maddî ve manevî tüm varlığını İslâm için harcamıştır. Ebu Bekir, Hz. Peygambere canıyla, malıyla, fikirleriyle, arkadaşlığıyla her türlü fedakârlığı olabildiğince en kusursuz ve en cömertçe yapan büyük bir sahabîdir.²⁶¹

Hz. Aişe'nin bir rivayetine göre, Hz. Ebu Bekir'e gelen Resulullah, ona beraber Medine'ye hicret edeceklerini söyleyince Hz. Ebu Bekir sevinçten ağlamıştır.²⁶² Bu hicret sırasında Hz. Peygamberle birlikte olmasından dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de "...mağarada bulunan iki kişiden biri..."²⁶³ şeklinde ondan söz edilmektedir. Hz. Ebu Bekir, bütün gazvelerde Hz. Peygamberin yanında yer almış başdanışmanı²⁶⁴ ve baş

²⁵⁷ Camiî, Muhammed Mescid-i Camiî, *Ehl-i Sünnet ve şîa'ds Siyasî Düşüncenin Temelleri*, çev. Malik Eşter, İnsan yay. İstanbul 1995, s. 66.

²⁵⁸ Ahmed, *Müsned*, III, 18.

²⁵⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-Tarih*, Beşir Eryarsoy, Bahar yay, İstanbul 1985, II, 59.

²⁶⁰ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin (458), *el-Câmi'u li Şu'abi'l-İman*, thk. Abdulali Abdulhamid, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2003, I, 144, H. o: 35.

²⁶¹ Tirmizi Menakıb V, 608, H. no: 3660.

²⁶² İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-Tarih*, II, 105; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 485.

²⁶³ Tevbe 9/40.

²⁶⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, 206.

veziriydi. Onun Hz. Peygambere olan sadakati tartışma götürmezdi. Şöyle ki, Hz. Peygamberin Miraç hadisesini duyan müşriklerden bir kısmı, Hz. Ebu Bekir'e giderek ona anlatırlar. Hz. Ebu Bekir de: "Eğer bunları o söylüyorsa kesinlikle doğrudur" demiştir. Bu sözünden sonra Hz. Ebu Bekir'e, "Ebu Bekir es-Sıddık" denilmeye başlandı.²⁶⁵

Hz. Muhammed (sav), Hz. Ebu Bekir'e Hac emirliği görevini verince yanına da Hz. Ali'yi görevlendirdi. "Bu konuda nazil olan bir ayet var mı?" diye soran Hz. Ebu Bekir'e Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: "Hayır yoktur. Fakat benim sözümü ancak ben ya da benden olan birisi tebliğ eder ey Ebu Bekir. Sen mağarada benimle birlikte ve Havz'da da benim arkadaşım olmaktan memnun olmaz mısın?"²⁶⁶ Hz. Peygamber onu kendisine hem dünyada hem de ahirette arkadaş seçti ve onun yaptığı fedakârlıkları her yerde dile getirdi.

Hz. Ebu Bekir mütevazı ve adil bir insandı. O halife seçildikten sonra minberde yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: "Ey insanlar sizin en hayırlınız olmadığım halde başınıza geçirilmiş bulunuyorum. İyilik yaparsam bana yardımcı olunuz. Kötülük yaparsam beni doğrultunuz."²⁶⁷ Bulunduğu makamın yükleyeceği sorumluluğun bilincinde olan Hz. Ebu Bekir nefisini değil, Allah'ın emirlerini ölçüt olarak almıştır.

Hz. Ebu Bekir'in takvası ve kişiliği ile ilgili anlatılacak birçok olay ve nakil mevcuttur. Ancak konumuzun sınırları dışına çıkmamak için sadece İmam Rabbanî'nin Hz. Ebu Bekir'in faziletiyle ilgili olarak Şîhlerin iddialarına reddiye niteliğinde eserlerinde yer verdiği²⁶⁸ rivayetleri incelemeye döneceğiz.

Ebu Davud'un bildirdiğine göre, yine Abdullah b. Ömer diyor ki: "Resulullah zamanında bizler, en üstün Ebu Bekir'dir... derdik"²⁶⁹

İmam Rabbanî *Kenzü'l-Ummal*'da geçen: "Ebu Bekir ve Ömer öne çıkmadı. Ancak ve ancak Cenab-ı Allah onları öne çıkardı."²⁷⁰ hadisini zikretmektedir.

²⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-Tarih*, II, 57.

²⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-Tarih*, II, s. 268.

²⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-Tarih*, II, s. 304; Taberî, *Târih*, III, 203.

²⁶⁸ Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 564 vd.; Rabbanî, *Redd-i Revafız*, s. 150 vd.

²⁶⁹ Ebu Davud, s.506, Kitabu's-Sünne, H. no: 4628.

²⁷⁰ *Kenzül Ummal*, c.11, s. 564, H. no: 32666.

Ebu Ya'la'nın Ammar b.Yasir'den rivayet ettiği başka bir hadiste ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : “Cebrail (as) bana geldi ben ona dedim ki, ey Cebrail bana Ömer'in faziletinden bahset. O da dedi ki, eğer sana Nuh'un kavmi arasında giydiğinden bahsetsem fazileti bitmez. Ömer de Ebu Bekir'in iyiliğinden bir parçadır.”²⁷¹

İbn-i Mace de Ali b. Ebu Talib'ten rivayetle Hz. Peygamber şöyle dedi : “Ebu Bekir ve Ömer cennet ehlinin orta yaşlılarının efendisidir, ilklerden sonunculara kadar.”²⁷²

Başka bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Cebrail (as) bana geldi elimi tuttu ve ümmetimden birinin içinden geçeceği cennet kapısını gösterdi.” Ebu Bekir dedi ki: “Ya Resulullah keşke yanında olsaydım da o cennete ben de baksaydım.” Resulullah dedi ki: “Cennete benden sonra ilk girecek sen değil misin?”²⁷³

Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “ Ebu Bekir'in fazileti çok namazla değil, çok oruçla değil; kalbindeki ağırlıklıdır.”²⁷⁴ İmam Rabbanî'ye göre “kalbin ağırlığından” kast edilen Peygambere olan sevgi ve onda kaybolmadır. Böyle bir durumda Rafızilerin Hz. Ebu Bekir'i kötülerinin haksızlık olduğunu²⁷⁵ ifade eder.

İmam Rabbanî, kendini Hz. Ebu Bekir'den daha üstün gören kişiyi “koyu bir zındık ya da kara cahil” olarak değerlendirmektedir. Yine ona göre, Hz. Ali'yi bile Hz. Ebu Bekir'den daha üstün gören kişi Ehl-i Sünnet'ten ayrılmış olacaktır. O, Peygamberlerden sonra Hz. Ebu Bekir'in bütün insanlardan üstün olduğunun yine bu ümmetin âlimleri tarafından tespit edilerek bu konuda görüş birliğinin var olduğunu²⁷⁶ savunur.

İmam Rabbanî, Peygamberden hemen sonra sahabenin Hz. Ebu Bekir'i halife seçmiş olması yeryüzünde ondan daha üstün birinin olmadığı anlamına geldiğini, ümmetin icmasının sened olması münasebetiyle konuyla ilgili şüphelerin anlamsız olduğunu, sahabenin ona biat etmede müttelik olmaları da onun sahabenin en efdalî olduğunun icma-ı ümmet ile sabit²⁷⁷ olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Müslü-

²⁷¹ Ebî Ya'la, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna et-Temimî (307), *Müsne'di Ebî Ya'la*, thk. Hüseyin Selim Esed, Darü's-Sekafeti'l-Arabiyye, Beyrut 1992, c. 3, s. 179 H. no: 1603.

²⁷² İbn Mace, I, 36, H. no: 95.

²⁷³ Ebu Davud “Hulefa” s. 508, 4652.

²⁷⁴ Hadisin tahriri bulunamamıştır.

²⁷⁵ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 156.

²⁷⁶ Rabbanî, *Mektubat*, 202. Mektup, I, 439.

²⁷⁷ Rabbanî, *Mektubat*, 59. Mektup, I, 191.

manların birlik ve beraberliğinin en diri olduğu bir dönemde ümmet onun halifeliği üzerinde ittifak ettiyse onun Müslümanların en üstünü²⁷⁸ olduğunu gösterir.

H.z.Peygamberin arkadaşına kötü söz söylemek caiz değildir. Çünkü Allah, H.z. Ebu Bekir'i H.z.Peygambere dost kılmıştır. Zira H.z. Peygamberin dostu lanete müstahak değildir. İmam Rabbanî, Maveraünnehir âlimlerinin bunu Tevbe süresi kırkinci ayete dayandırdıklarını dile getirerek Şîa'nın bu âlimlere cevabını şöyle aktarmaktadır:

Şîa, dostluğun bazen Müslümanlarla kâfirler arasında da mevcut olabileceğini ifade etmektedir. Biri diğerine dost olabilir. Allah bir ayette “*Sâhibi ile konuşurken dedi ki, seni yaratan Rabbine kâfir oldun.*”²⁷⁹ buyurmuştur. Burada kâfire de Peygamberin sahibi denilmektedir. Yusuf dedi ki: “*Ey benim zindandaki iki dostum*”²⁸⁰ Yusuf'un zindandaki arkadaşları kâfir olmasına rağmen onları dostu olarak niteledi. Mücerred manada dostluk (bir kimseye sâhibim demek) sonunun iyi olacağına delil olamaz.²⁸¹

İmam Rabbanî'ye göre ise ilişki ile beraber etkileşim, dostluk tesirlidir. Dolayısıyla bunun etkisini inkâr etmek cehalet belirtisi olup örf ve âdete terstir. Yusuf'a dostluk edip onun bereketi ile İslam'la tanışan iki kâfirin durumunda ortaya çıkar. O iki putperest, Müslüman olmakla şereflendi. H.z. Ebu Bekir, H.z. Peygamberle tam bir etkileşim içerisindeyken onun mükemmelliğinden veya yüceliğinden mahrum kalmış olamaz. İki kişi arasında etkileşim çoğaldıkça dostluğun faydaları çoğalır. Sahabeden H.z. Peygamberle en çok etkileşimi olan H.z. Ebu Bekir olduğunu vurgulayan İmam Rabbanî, “Allah'ın benim göğsüme akıttığı hiçbir şey yoktur ki ben onu Ebu Bekir'in göğsüne akıtmayayım.”²⁸² hadisine istinaden de sahabeden hiç kimsenin onun derecesine ulaşmadığını iddia etmektedir.²⁸³

İmam Rabbanî'ye göre H.z. Ebu Bekir ile H.z. Peygamber aynı evin iki sahibi gibidirler. Aralarındaki farkı da evin iki katı arasındaki farka benzetmektedir. Diğer sahabenin de Peygambere yakınlığının sünnetine uydukları nispette olduğunu ve onların da komşu kategorisine benzer bir durumda olduklarını belirtir. İmam Rabbanî,

²⁷⁸ Eş'arî, *İbane*, s. 110.

²⁷⁹ Kehf 18/35.

²⁸⁰ Yusuf 12/39.

²⁸¹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 156.

²⁸² Hadis Mevzu'dur. Bkz. Şevkanî, Muhammed b. Ali (1250), *el-Fevaidü'l-Mecmu'a fi'l-Ehadisi'd-Da'ifeti ve'l-Mevdu'a*, thk. Rıdvan Cami' Rıdvan, Mektebetü Nizar Mustafa el-Baz, Mekke trz. c.1, s. 323.

²⁸² Beyhaki, Süneni Kübra, VIII, 143.

²⁸³ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 156-157.

benzer bir metotla sonraki âlimlerin derecesine dikkat çekerek bu âlimlerin, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in büyüklüğünü anlamayacaklarını iddia etmektedir. Ona göre ikisi de Peygamberin nazarında iki büyük zattır.²⁸⁴

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in mahşerde de Peygamberle birlikte olacaklarını bu yakınlığın onların üstünlüklerinin işareti olduğunu ifade eden İmam Rabbanî, onların üstünlüklerini anlatacak gücünün yokluğundan yakınmaktadır. İmam Rabbanî, hadislerin derinliklerinde gizlenmiş bu hakikatleri Ehl-i Sünnet âlimlerinin ancak çıkarabileceklerini ve onların ilahi bir lütufla bu sırlara vakıf olduğuna inanmaktadır.

Sahabe arasından Hz. Ebu Bekir'in faziletiyle ilgili rivayetlerin sağlam kaynaklardan bize kadar ulaşmış olması, çok olması ve birbirini destekler mahiyette olması onun Hz. Peygamberin izinden giden biri olduğunun en önemli göstergesidir. Şiîlerin Hz. Ebu Bekir'e Hz. Ali'nin hilafet hakkını gasp ettiğini isnad etmeleri dışında kayda değer bir iddiaları yoktur. Fakat bunun da dayandırıldığı olayların gerçeklerle bir ilgisinin olmadığını görmekteyiz. Ehl-i sünnet âlimlerinin de hemfikir oldukları üzere Hz. Peygamberden sonra en faziletli insan²⁸⁵ İslam'a olan hizmetlerinden dolayı Hz. Ebu Bekir'dir. Bu fazileti onun sahabe tarafından Benî Sâkife gölgeğinde halife seçilmesinde etikili olmuştur.

1.2. Benî Sâkife Olayı

Hz. Peygamber vefatından önce sahabeden, cezaların yerine getirilmesini, orduların teçhizini, kâfirlerle cihadı ve İslam bayrağının muhafaza edilmesini istemiştir. Onun bu emirleri üzerine sahabe de Hz. Peygamberin vefatından sonra defninden önce bir halife belirleme meselesi ile meşgul olmuşlardır. Çünkü en kısa sürede bir halife belirlemek ve mutlak emirleri yerine getirmek gerekiyordu. İtikadî ve amelî konularda üstün oldukları kadar siyasî konularda da mükemmel bir öngörüye sahip olan sahabe, iktidar boşluğunun devleti zor durumda bırakacağına farkındaydı. Bundan dolayı sahabiler Hz. Peygamberin vefatından sonra halife seçimini çok önemli bir vazife olarak görmüşlerdir.

Bütün bunların yanında Hz. Peygamberin vefatı sahabede şok etkisi yaratmıştı. Onlardan Hz. Ömer şöyle diyordu: "Kim Muhammed (sav) öldü derse, kılıcımla boynunu vururum." Fakat beşer olan herkes için ölüm haktı ve Hz. Peygamberimizin vefatı da takdiri ilahiydi. Resulullah vefat etmişti, nihayetinde o da bir insandı.²⁸⁶

²⁸⁴ Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 567 vd.

²⁸⁵ Eş'arî, *el-İbane*, s. 29.

²⁸⁶ Zümer 39/30-31; Ali İmran 3/144.

Bunun farkında olan Hz. Ebu Bekir de orada bulunan dava arkadaşlarına şöyle di-yordu: “Muhakkak Resulullah vefat etti, kim Allah’a iman etmişse bilsin ki Allah sağdır. Ölümsüz olan²⁸⁷ sadece Allah’tır.”²⁸⁸ Hz. Ebu Bekir üzerine düşen bu sorum-luluğu yerine getirmekte iken Ensar’ın halife seçimi için Benî Sâid’e gölgeğinde toplandığını ve kendi aralarında halife seçeceklerini duydu. Bunun üzerine Hz. Ömer’le birlikte oraya gittiler. Hz. Peygamberin vefatından sonra en önemli ve önce-likli mesele olarak ortaya çıkan kimin halife olacağı meselesi üzerinde tartışıklarını gördüler.²⁸⁹

Hasta olmasına rağmen Ensar’dan Sa’d b. Ubade, Benî Sâkife gölgeğine getirilmişti. Müslümanlardan bir kısmı ona biat etmek üzereydi. Orada bulunan top-luluktan bazıları Sa’d b. Ubade’ye: “Sen içimizde müminlerin razı olmalarına en ehil kişisin. Eğer muhacirler seni kabul etmezlerse o zaman bir emir bizden bir emir on-lardan olsun. Eğer bunu da kabul etmezlerse başkasına hiçbir zaman razı olmayız.” dediler.²⁹⁰ Bu görüşlere şiddetle karşı çıkan Hz. Ömer : “Ey Ensar cemaati! Hz. Pey-gamberin namaz kıldırmak için Ebu Bekir’i seçtiğini bilmiyor musunuz?” diye sordu. Ensar da bunu reddetmedi. Bunun üzerine Hz. Ömer : “Bunu bilmenize rağmen Hz. Ebu Bekir’in önüne nasıl geçmeyi düşünürsünüz?” dedi.²⁹¹

Hz. Ebu Bekir’in halifeliğini isteyen Müslümanların tek halifeden yana ol-dukları söylenebilir. Çünkü onlara göre Müslümanların başında iki imamın birden bulunması caiz değildir.²⁹² Böyle durumlarda, Müslümanların işleri ve hükümleri bölünür, birlikleri bozular, aralarında çekişmeler baş gösterir. Neticede, sünnet terk edilmeye, bidatler ortaya çıkmaya başlar, fitneler büyüyerek artmaya devam eder. Yani ülkeyi bir anda iki emirin yönetmesi hususunda ısrar etmenin hiç kimseye bir faydası yoktur. Yine Sâlim b. Ubeyd naklediyor: Ensâr’dan biri: “Bir başkan bizden, bir başkan da siz Muhacirlerden olsun” dedi. Hz. Ömer : “Bir kında iki kılıcın birbi-rine değmemesi nasıl mümkün değilse iki başkanın uzlaşması da öyle imkânsız-dır.”²⁹³

²⁸⁷ Kasas 28/8; Rahman 55/26-27, Ali İmran 3/185.

²⁸⁸ Buhârî, “Fedailu Ashabi’n-Nebi” 5/19, c. IV, s. 194; Belâzurî I, 566.

²⁸⁹ Buhârî, “Kitabu’l-Muharibin” 17, 6830; İbnü’l-Esîr, *el-Kamil fi’t-Tarih*, II, 298.

²⁹⁰ Taberi, *Tarih*, III, 207.

²⁹¹ Ahmed, *Müsned*, I, 21.

²⁹² İbnü’l-Esîr, *el-Kamil fi’t-Tarih*, II, 302.

²⁹³ Beyhakî, *Sünen*, VIII, 145.

Karşılıklı konuşmalar devam ederken Hz. Ebu Bekir orada bulunanlara hitaben: “Allah’ın emirlerini uygulamak ve uygulatmak için seçeceğiniz halifenin Kureyşlilerden olması gereklidir”²⁹⁴ dedi. Daha sonra Hz. Ebu Bekir delillerini ortaya koydu ve dedi ki: “ Bakın ve görüşlerinizi ortaya koyun.”²⁹⁵ Hz. Ebu Bekir böyle söyleyince Ensar da düşündü ve onunla tartışmaya girmede. Ve dediler ki: “Sen doğru söyledin ey Ebu Bekir.” Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, o esnada orada bulunan Ebu Ubeyde b. Cerrah’ı ve Hz. Ömer’i göstererek: “Bunlardan birini seçiniz” dedi. Sonra Hz. Ömer: “Ey Ebu Bekir halife sensin” dedi ve elini uzattı. Sonra Muhacirler ve Ensar Hz. Ebu Bekir’e biat ederek onu halife seçtiler.²⁹⁶

Hz. Ebu Bekir, kendisine biat edildikten sonra minbere çıktı ve topluluğa baktı. Zübeyr b. Avvam’ı göremeyince onu çağırttı. Zübeyir gelince ona şöyle dedi: “Ey Resulullah’ın hala çocuğu ve havarisi sen Müslümanların esasını bölmek mi istiyorsun?” Hz. Zübeyir de: “Dert etmene gerek yok ey Resulullah’ın halifesi” dedi, sonra kalktı ve ona biat etti.²⁹⁷

Hz. Ebu Bekir yine topluluğa baktı. Ali’yi göremedi. Ali’yi çağırttı ve ona şöyle dedi: “Ey Allah Resülü’nün amcası oğlu ve kızının emanetçisi sen Müslümanların esasını kırmak mı istiyorsun?” O da aynı şekilde şöyle dedi: “Dert etmene gerek yok.” Gecikmesinin sebebini izah ederek ona biat etti. Sonra Ali dedi ki: “Bizim de bu konuda bir şeyler söyleme hakkımıza binaen istişareden geri bırakılmamız dışında hiçbir şeye kızmadık. Ebu Bekir’i insanlar arasında hilafete en yakın kişi olarak görüyorum. Çünkü o mağara dostudur ve biz onun şerefini ve büyüklüğünü biliriz. Resulullah kendisi sağ iken onu namaz kıldırmakla görevlendirmiştir.”²⁹⁸

Hz. Ali’nin önceden üzüntü duyma sebebini biat için yapılan konuşmaya geç çağırılmış olmasından kaynaklandığını belirten İmam Rabbanî devamında Hz. Ali’nin Hz. Ebu Bekir için “Konuşmaya geç çağırıldığım için üzül müştüm. Yoksa iyi biliyorum ki, Ebu Bekir hepimizden üstündür”²⁹⁹ şeklindeki ifadesine atıfta bulunur. İmam Rabbanî’ye göre halife seçiminde sahabenin Hz. Ali’yi geç çağırma nedeni;

²⁹⁴ Taberi, *Tarih*, III, 199.; Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 157.

²⁹⁵ İbnü’l-Esîr, *el-Kamil fi’t-Tarih*, II, 298; Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 158.

²⁹⁶ Ahmed, *Müsned*, I, 56,

²⁹⁷ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 158.

²⁹⁸ Beyhaki, *Süneni Kübra*, VIII, 143; Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 158.

²⁹⁹ İbn Teymiyye, *Minhacu’s-Sünne*, VIII, 179-181.

böyle kederli bir gününde Hz. Ali'nin Ehl-i Beyt'in arasında bulunmasının gerekliliğidir.³⁰⁰

İmam Rabbanî, yukarıda zikredilen olayları naklederek ve bu olaylara binaen sahabenin ikrah ile kabulü Şîa'nın iddia ettiği Hz Ali'nin halifelik için takkiye ihtimalini def ettiğini düşünmektedir. O, yukarıdaki olaylar zincirine bakarak Hz. Ebu Bekir'in hilafetinin icmâ ile sabit olduğunu savunur. İmam Rabbanî, İmam Şafî'nin şöyle buyurduğunu nakletmektedir: “İnsanlar Hz. Ebu Bekir'in hilafeti konusunda icma' etti. Bu da insanların Resulullah'tan sonra kendisini hilafete zorladığı ve gök küresi altında Hz. Ebu Bekir'den daha hayırlı birini bulamamaları sebebiyledir. Böylece sahabe boyunlarını onun emrine verdiler.”³⁰¹

İmam Rabbanî, Peygamberin vefatı sırasında sahabi sayısının otuz üç bin civarında olduğunu ve bu kadar kişinin hep birlikte gönüllü olarak Hz. Ebu Bekir'e biat ettiğini ve onu halife seçtiğini dile getirir. Ona göre Peygamberi görmüş bu kadar kişinin yanlış bir kararda birleşeceklerini iddia etmek akılsızlıktır. Buna Peygamberimizin “ümmetim yanlış bir iş üzerinde söz birliği yapmaz!”³⁰² hadisini delil olarak getirir.³⁰³

Hz. Abbas, Hz. Ali'ye biat etmek istediğinde Beni Haşim ve Zübeyir de arkasında olmasına rağmen Hz. Ali tarafından kabul görmemiştir.³⁰⁴ Hatta Hz. Abbas: “Elini uzat sana biat edeyim. İnsanlar da desin ki bu Peygamberin amcasıdır. Amcasının oğluna biat etti. Ve bu şekilde sana muhalefet edecek iki kişi dahi bulunmasın” dedi. Hz. Ali ise kabul etmedi.³⁰⁵

İmam Rabbanî, bu teklifin bizzat Hz. Ali tarafından reddedilmiş olması, Hz. Ali de halifeliğin kendi hakkı olduğuna inanmadığını gösterdiğini ifade eder.³⁰⁶ Çünkü halifelik hakkı Hz. Ebu Bekir'in olmasaydı, Hz. Ali hiçbir şekilde onun halifeliğini kabul etmezdi.

³⁰⁰ Rabbanî, *Mektubat*, 80. Mektup, I, 245.

³⁰¹ el-Lalkâî, Ebu'l-Kasım Hibbetullah b. el-Hasan b. el-Mansur et-Taberî (418), *Kitabu's-Sünen*, thk. Ahmed b. Sa'd bi Hamdan, Daru Taybe, Medine trz. S.1476; Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 158.

³⁰² Hakim, Ebû Abdillâh en-Nisâbûrî, el-Müstedrek ala's-Sahihayn, Daru'l-Ma'rife, Beyrut trz. I, 115, H. no: 394.

³⁰³ Rabbanî, *Mektubat*, 80. Mektup, I, 245.

³⁰⁴ İbnü'l-Esîr, II, 299.

³⁰⁵ İbnü'l-Esîr, II, 299.

³⁰⁶ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 158.

İmam Rabbanî, ümmetin Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali ve Hz. Abbas'ın hilafeti hak edenler olarak telakki ettiğini, Hz. Ali ve Hz. Abbas'ın da Hz. Ebu Bekir ile tartışmadan ona biat ettiklerini ve bundan dolayı icmanın gerçekleştiğini³⁰⁷ savunur.

Zübeyir, Selman, Mikdad, Ammar, Ebuzer, Ebu Süfyan ve Abbas halifeliğin Ali'de olmasını istiyorlardı. Ancak Hz. Ali yapılan teklifleri reddetti.³⁰⁸ Hz. Ali için halifelikten daha önemli olan şey Müslümanların birliği ve beraberliğidir.³⁰⁹

Hz. Ebu Bekir halifeliği hak etmemiş olsaydı Hz. Ali, Muaviye'yle tartıştığı gibi onunla da tartışırdı. Hatta sahabe hakkın ortaya çıkması için kanın dökülmesini bile umursamazdı. Şîa'nın iddia ettiği gibi³¹⁰ eğer halifelik Hz. Ali'nin hakkı olsaydı ve Hz. Ali de buna inanmış olsaydı, Hz. Ebu Bekir'den halifelik hakkını kolayca talep ederdi. Çünkü o zamanın şartları ve Peygamberin sahabenin arasından yeni ayrılmış olması, Ali'nin hem Peygamberin amcasının oğlu hem de damadı olması münasebetiyle böyle bir hak iddiasında bulunması durumunda sahabenin çoğunluğunu yanında bulacaktı. Ama Hz. Ali hak arama gibi bir iddiada bulunmadı ve halifeliğin Hz. Ebu Bekir'in hakkı olduğuna inandığı için ona biat etti.³¹¹

Şîilerin iddia ettiği gibi halifelik, Hz. Ali'nin hakkı olduğu halde Hz. Ebu Bekir'e vermiş olsaydı bu durum daha şiddetli sıkıntılara sebep olacaktı. Çünkü böyle bir durumda da Hz. Ali Hz. Peygamberin emrini yerine getirmemiş olacaktı ki, bu daha vahim bir durum olurdu. İmam Rabbanî, Hz. Peygamberin şeriatını ikame eden, emrine uyan, onun için dünya arzularını terk eden, azığından vazgeçen ve en yakın akrabası ile savaşan ashaptan en düşük dereceye sahip olan hakkında dahi Resulullah daha defnedilmeden ona muhalefet ettiğini iddia edenlerin iftirada bulduklarını³¹² savunur.

Hz. Peygamberin yolunda canıyla malıyla mücadele etmiş, her türlü zorluğa göğüs germiş, ona ihanet etmeyi aklından bile geçirmemiş, insanların tarihte sadakate kendilerini geçememiş ve Hz. Peygamberin hiçbir sözünden çıkmamış böyle mümtaz şahsiyetlerin kendi nefsanî arzularına göre halife seçtiklerini iddia etmek

³⁰⁷ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 158.

³⁰⁸ Gölpınarlı, Abdulbaki, *Müminlerin Emîri Hz. Ali*, Ensariyan yay, Kum/ İran-1996. s.84.

³⁰⁹ Gölpınarlı, *Müminlerin Emîri Hz. Ali*, s.89.

³¹⁰ Şîilere göre Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali'nin imamet hakkını gasp etmiştir. (Meclisî, *Bihâr*, XXX, 517.)

³¹¹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 158.

³¹² Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 154.

izanla bağdaşmaz. Bunu böyle düşünmek sadece kötü zanda bulunmaktır. O müminlere haksızlıktan başka bir şey değildir.

Sahabe, Hz. Peygambere verdikleri sözü yerine getirmek ve onun hükümlerini gerçekleştirmek arzusuyla ilk halife seçimini kolay gerçekleştirdiler. Zira Hz. Ebu Bekir'in hilafetine gölge düşürecek herhangi sabit bir nass ya da işaret olsaydı, onun seçilmesi bu kadar kolay olmazdı. Aksine Hz. Ebu Bekir'in halifeliğine dair emir ve işaretlerin olmasındandır ki, sözbirliği ile halife seçilmesi sorunsuz ve kolay bir şekilde sağlandı.³¹³

Şifler, halifelik meselesinin dinin iman esasları içerisinde değerlendirilmesi³¹⁴ gerektiğini ve halifeliğe geçiş usulünün nass ile tespit edildiğini³¹⁵ savunmaktadırlar. Nassların da halifelik makamına Hz. Ali'yi işaret ettiğini iddia ederler. Fakat Hz. Ali'nin ilk halife olması gerektiğiyle ilgili Hz. Peygamberin hayatından verilebilecek önemli bir olay ya da rivayet yoktur.³¹⁶ Ehl-i Sünnet ise halifeliğin tercihe bırakıldığını ve günün şartlarına göre seçimin³¹⁷ yapılması gerektiği fikrine sahiptir.

Ehl-i Sünnet'in otorite âlimlerine göre halifeliğe dair açık bir nass ve emir yoktur. Bu sadece Hz. Ebu Bekir için değil, diğer sahabiler için de kullanılacak bir delildir. Ulemanın çoğunluğu icmayı gayri mütevatir nassan daha kuvvetli bir delil kabul etmişlerdir.³¹⁸

Şîa'nın iddia ettiği gibi Nebi'den sonra halifenin Hz. Ali olacağı ile ilgili nassın subutu, gayri sabittir. Hatta aksine deliller onun halifelikten uzak durmasına yöneliktir. Eğer halifeliği hakkında bir nass olsaydı muhakkak ki Hz. Ali bunu hüccet olarak kullanırdı ve Hz. Ebu Bekir'in halifeliğini kabul etmezdi. Hz. Ebu Bekir, Ensar'ı "İmamlar Kureyştendir"³¹⁹ hadisi ile hilafetten alıkoyduğu gibi ümmet muhakkak ki onu da hilafetten alırdı.³²⁰

İmam Rabbanî ayrıca Hz. Ali'nin hutbelerinde, mektuplarında övgülerinde, yergilerinde hatta Hz. Ebu Bekir'e biati gecikmesinde yaptığı konuşmalarda ve Hz.

³¹³ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 158.

³¹⁴ Bkz. Turan, Abdullah, *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*, Al-i Taha, İstanbul 1999, s. 336 vd.

³¹⁵ Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi-2 (Hulefâ-i Raşidîn dönemi)*, Ensar yay, İst. 2008, s. 22.

³¹⁶ Korkmaz, Sıddık, *Şîa'nın Oluşumu Hz. Ali'nin Vasiliği Düşüncesi*, s. 32.

³¹⁷ Bozan, Metin, *İmamiyye Şîasının İmamet Tasavvuru*, Avrasya yay, Ankara 2007, s. 25.

³¹⁸ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 158.

³¹⁹ İbnü'l-Esîr, II, 300.

³²⁰ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 154.

Ömer'in hilafeti seçimi sırasında şurada bulunmasına rağmen kendisinden asla bu konuda bir şey rivayet edilmediğini dile getirmektedir.³²¹

Mevcut rivayetlerden anlaşılan odur ki, sabit bir nasla halife tâyin etmeyen Resulullah'ın vefatından sonra sahabe en faziletli olarak bildikleri Hz. Ebu Bekir'in halife olmasında icma etmiştir. Hz. Ali'nin de Hz. Ebu Bekir'in hilafetinin reddine yönelik ciddi manada herhangi bir itirazı olmamış ve Hz. Ali daha sonra gecikmiş olsa da Hz. Ebu Bekir'e biat etmiştir. Biat etmekle yetinmemiş aynı zamanda hilafeti boyunca Hz. Ebu Bekir'e destek olmuştur. Her ne kadar Şiîler Hz. Ali'nin daha faziletli olduğu³²² ve imamete tâyin edildiğini iddia etseler de icma ve ittifakın Hz. Ebu Bekir'den yana olması bu söylemleri çürütmektedir. Ayrıca Hz. Ali ve Hz. Abbas'ın geç de olsa biat etmeleri Şiîlerin iddialarını anlamsızlaştırmaktadır.³²³

1.3. Usame'nin Ordusu Meselesi

632 senesinde Muharrem ayında Hz. Peygamber Şam bölgesine gönderilmek üzere bir ordu hazırladı. Orduya komutan olarak da azadlı kölesi Zeyd'in oğlu Usame'yi atadı. Ordusunda Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer gibi sahabenin ileri gelenleri de vardı. Bazı münafıklar onun komutanlığını sindirememiş olacak ki, "Muhacirlerle Ensar'ın ileri gelenlerin başına bir çocuk tâyin etti" şeklinde nifak söylemlerinde bulundular. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Siz onun komutanlığını tenkit ettiğiniz gibi bundan önce de babasının komutanlığını da tenkit etmişsiniz. Gerçek olan ise o komutanlığa layıktır. Nitekim babası da komutanlığa layıktı." dedi. Bu sıralarda Hz. Peygamberin hastalığı zuhur etti. Hz. Peygamberin hastalığı, el-Esved el- Ansî ile Müseyleme'nin ortaya çıkmasından dolayı Usame'nin ordusu yola çıkmakta gecikti. Hz. Peygamber de hasta haliyle Usame ordusunun yola çıkma emrini tazeledi.³²⁴ Hatta bazılarının Usame ile birlikte sefere çıkmaktan geri durduğu haberi Hz. Peygambere ulaştığında Hz. Peygamber dedi ki: "Usame'nin ordusunu donatın. Allah geri durana da lanet etsin."³²⁵ Bunların yaşandığı bir ortamda Usame'nin ordusu yola çıkmadan Hz. Peygamber vefat etti. Müslümanlardan bir kısmı halife Hz. Ebu Bekir'e Usame'nin ordusu için sefere gitmemesi yönünde görüş bildirmesine rağmen o, Hz. Peygamberin verilmiş kesin emrini gerekçe göstererek bunu reddeder. Usame

³²¹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 155.

³²² Şeyh Müfid, s. 37.

³²³ Eş'arî, *İbane*, s.110.

³²⁴ İbnü'l-Esîr, II, 291.

³²⁵ Taberî, *Tarih*, II, 431; İbn Sad, *Tabakatü'l-Kübra*, II, 248-250; Vakıdî, *Megazî*, II, 119.

Medine’de kalacak Müslümanlar ile halifenin güvenliği için endişe duyduğunu dile getirince Hz. Ebu Bekir sadece Hz. Ömer’in kalması için izin ister ve geri kalan askerlerin yola çıkmasını ister.³²⁶ Böylece Hz. Ömer hariç Usame’nin ordusu yola çıkar.

İmam Rabbanî, Şîa’nın iddia ettiği³²⁷ gibi Usame ordusunun sefere gönderilmesi sırasında orduyla gitmeyen sahabenin Hz. Peygambere itaatsizlik etmediği görüşündedir. İmam Rabbanî, konuyla ilgili olarak Şîa’nın iddiaları arasında³²⁸ olan “Usame’nin ordusuna katılmayan kâfir olur” tezine şiddetle karşı çıkmaktadır. Ehl-i Sünnetin “Resulullah’ın her işi vahiy ile dir” sözünü hatırlatan Şîa’nın üç halifenin de katılmadığını ve dolayısıyla kâfir olan birinin de Hz. Peygamberlerin halifesi olamaz³²⁹ şeklindeki fikirlerin isabetli olmadığını dile getirir. İmam Rabbanî devamında Hz. Peygamberin (sav), Usame’nin ordusunu hazırlamasını istemesi vahiy yoluyla değil, görüş (rey) ve içtihat yoluyla olabileceğini söylemektedir. Ona göre bunları yapmayanlara kâfir denemez. Çünkü sahabenin bu vb. konulardaki ihtilafı küfrüne sebep sayılabilecek olaylar değildir. O, bu gibi olayların sahabeden tekrar tekrar sûdur ettiğini ancak Allah tarafından onlara bu konuda herhangi bir azar gelmediğini dile getirir. Nitekim Hz. Peygambere karşı en az derecede saygıda bir kusur görüldüğünde, Allah hemen bunu bildirir ve vazgeçirirdi. Hatta bu hatasında ısrar edenlerin şiddetli ceza göreceğini haber verirdi.³³⁰ İmam Rabbanî, Amidî’den nakil ile şöyle demektedir: “Peygamberin vefatı zamanında Müslümanlar tek bir akide ve tek bir inanç üzerine idiler. Ancak nifak tohumlarını ekip inanıyor gibi görünen kalbî hastalıklı olanlar müstesna. Sonra onlar arasında imanı ve küfrü gerektirmeyen içtihadî işlerde ihtilaf ortaya çıktı. Onların derdi dini merasimleri ikame etmek ve kıymetli şerrî metotları devam ettirmektir.”³³¹

³²⁶ İbnü’l-Esîr, II, 308.

³²⁷ Hillî, Hillî, İbnü’l-Mutahhar Cemâluddîn Allame Hasan b. Yusuf, *Keşfü’l-Murâd fi Şerhi Tecridi’l-İ’tikâd*, Menşuratu Şekura, Kum 1373. s. 508 vd.

³²⁸ Şîa âlimlerinden Hillî’nin bu konuda farklı iddiası söz konusudur. Ona göre Hz. Peygamber’in Usame ordusunun gönderilmesini ısrarla istemesinin temel nedeni, Hz. Ali’ye muhalif olabilecek Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer gibi şahısları pazifize ederek Hz. Ali’nin hilafete sorunsuz bir şekilde gelmesini sağlamaktır. Hillî, *Keşfü’l-Murâd*, s. 509.)

³²⁹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 146.

³³⁰ Şu ayette olduğu gibi; “Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi peygambere yüksek sesle bağırmayın. Öyle yaparsanız siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider” Hucurat 49/2.

³³¹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 148; Amidî, Seyfuddin, Ebi’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Salim (631/1233), *Ebkaru’l-Efkar fi Usûlu’d-Din*, thk. Ahmed Ferid el-Müzeydî, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye. Beyrut 2003, III, 342.

Görüldüğü gibi Şîa Usame'nin ordusu meselesinde bile zorlama ile sahabeyi tekfir etmeye çalışmaktadır. Şîilerin iddialarını haklı çıkarmak için dayandıkları olayların gerçeği yansıtmadığı görülmektedir.

1.4. Fedek Arazisi

Şîilerin Hz. Ebu Bekir'i eleştirdikleri konulardan biri de Hz. Fatıma'nın Hz. Peygamberin şahsi mülkü olan Fedek³³² arazisindeki payını istenmesine rağmen Hz. Ebu Bekir, "Biz peygamberler topluluğunun mirasçısı olamaz, bıraktığımız her şey sadakadır"³³³ hadisinin emri uyarınca onun bu isteğini geri çevirmiş olmasıdır.³³⁴ Hz. Peygamberin sağlığında tasarrufta bulunduğu Fedek arazisi ile ilgili Sünnî veya Şîî kaynaklarca nakledilen rivayetlerin bir kısmının çelişkili³³⁵ olmasından dolayı bu iki mezhep âlimleri farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Şîa, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Fatıma'yı Fedek arazisinden mahrum bırakarak ona eziyet ettiğini iddia etmektedir.³³⁶ Şîîler, iddia ettikleri bu eziyeti Resulullah'ın "Kim Fatıma'ya eziyet ederse bana eziyet etmiştir"³³⁷ hadisine ve "Kim Allah ve Resulüne eziyet ederse muhakkak ki Allah onlara dünya ve ahirette lânet eder"³³⁸ ayetine dayandırarak Hz. Ebu Bekir'in lanete uğrayacağını iddia etmektedirler.

Ehl-i Sünnet'e göre ise Hz. Ebu Bekir, "Biz peygamberler topluluğunun mirasçısı olamaz, bıraktığımız her şey sadakadır"³³⁹ hadisinin gereği olarak Fedek arazisinin gelirlerini Hz. Fatıma'ya vermeyerek fakirlere dağıttı. Hz. Ebu Bekir'in buradaki tasarrufu nefsinin arzusuyla olmadığından hadisteki tehdidin sınırlarına girmediğini³⁴⁰ savunan İmam Rabbanî bu konuda şöyle demektedir:

"Eğer birisi dese ki; madem Hz. Ebu Bekir Resulullah'ın hadisine bu kadar bağlıydı, neden Hz. Fatıma'ya bu şekil eziyet etmiştir? Bundan Allah'a sığınırız, bu

³³² Fedek (Hait) Medine 'ye yaklaşık 150 km. uzaklıkta olup Medine ile Hayber arasında Yahudilerin yaşadığı bir yerd. Hz. Peygamber, Hayber'in fethinden sonra Ensar'dan Muhayyese b. Mes'ud'u Fedek halkını İslam'a davet için gönderdi. Fedek halkı topraklarının yarısı karşılığında Resulullah ile anlaşmak istediler. Resulullah, müslümanların istedikleri zaman Yahudileri çıkarmaları şartıyla bunu kabul etti. Böylece Fedek savaş yapılmadan ele geçirildiği için arazisinin yarısı Hz. Peygamber'e tahsis edildi. Resulullah buradan elde edilen gelirle ailesini geçindirir, bekârlarını evlendirir, yolcuların, fakir ve miskinlerin ihtiyaçlarını giderirdi. (Hüseyin Algül, "Fedek" *DİA*, c. XII, s. 294.)

³³³ Buharî, "Humus" 1, "Fezailü'l-Ashab" 12.

³³⁴ Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihal*, s. 36.

³³⁵ Altun, İsmail, "Hz. Ebu Bekir ile Hz. Fatıma Arasında Yaşanan Fedek Fedek Meselesine Sünnî ve Şîî Yaklaşımların Analizi" *İslam Araştırmalar Dergisi*, 2012. sy. 27, s. 11

³³⁶ Meclisî, *Bihâr*, XXVIII, 302.

³³⁷ Buharî, *es-Sahih*, "Menakıb-i Karabet-i Resulullah" V, 92; Müslim, *es-Sahih*, IV,1902; Ebu Davud, "Nikah" 2069.

³³⁸ Ahzab 33/57.

³³⁹ Buharî, "Humus" 1, "Fezailü'l-Ashab" s. 12.

³⁴⁰ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 155.

tasarruf güç gösterisi değildir... *Allah kişiye yüklenebileceği yükten fazla yüklemez.*³⁴¹

Görüldüğü gibi İmam Rabbanî; Hz. Fatıma'nın kasıtlı olarak incitilmediğini, incinmesinin insanlığın zafiyetinden kaynaklı olup fitrî olarak geliştiğini ve bu tarz bir incinmeden dolayı ne Hz. Ebu Bekir ne de Hz. Fatıma'nın suçlanamayacağını³⁴² düşünmektedir.

Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamberin mezkûr hadisine dayanarak Fedek'i Hz. Fatıma'ya miras olarak vermediği halde Resûlullah'ın yakınlarının mağdur olmaması için onların ihtiyaçlarını karşıladığı hususunda Sünnî ve Şîî rivayetlerin ittifak³⁴³ etmiş olması halifenin maksadının eziyet olmadığı en önemli işaretidir.

İmam Rabbanî bu olaya farklı bir yorumla yaklaşarak Hz. Ali'yle Hz. Fatıma arasındaki ilişkiyle kıyas yoluna gitmektedir. Ona göre Hz. Fatıma hakkında ona eziyet etmenin nehiy edilmesi umumi bir şey değildir. Her türlü incitmeyi kapsamaz. Hangi şekilde olursa olsun Hz. Fatıma'ya eziyet edilmemesi anlamına gelmez. Nitekim bazı rivayetlerde mevcut olduğu gibi Hz. Ali'nin de bazen³⁴⁴ Hz. Fatıma'yı incittiği³⁴⁵ ve bunun suç sayılmadığı bilinmektedir.³⁴⁶

Fedek arazisi meselesinde Hz. Ebu Bekir'in verdiği kararla söz konusu Hz. Peygamberin kızı bile olsa onun verdiği hükümlerde dinî esaslara ne kadar titizlikle riayet ettiğini gösterir. Ayrıca Hz. Fatıma'yı miras peşine düşmüş bir varis gibi göstermekten çekinmeyen Şîîler, Hz. Ebu Bekir'in hilafetine olan itirazının da bir mesnedi³⁴⁷ yapmak istedikleri söylenebilir. Böyle bir yaklaşımın esasında Hz. Fatıma'nın şahsiyetinin yüceliğine gölge düşürmekten başka bir faydasının olmadığı kanaatindeyiz. Hz. Ali halifeliği döneminde Fedek konusunda ilk üç halifenin verdiği hükümlerle kararın uygulanmasına devam etmiş olması,³⁴⁸ Hz. Ebu Bekir'in isabetli bir karar aldığını³⁴⁹ göstermektedir.

³⁴¹ Bakara 2/286.

³⁴² Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 155.

³⁴³ Altun, "Fedek Meselesi" s. 25.

³⁴⁴ Hz. Ali, eşi Hz. Fatıma üzerine Ebu Cehil'in kızı Cüveyriyye ile evlenmek istemişti. Bundan dolayı Hz. Fatıma çok incinmişti. Durum Resulullah'a arz olununca bunun mümkün olamayacağını "Ali'nin Fâtıma'yı ancak boşadıktan sonra bir başka kadınla evlenebileceğini söyledi. (Buhârî, "*Fezailü'l-Ashab*" 16, "*Nikah*" 109) Allah Resulünün kızı ile bir küfür liderinin kızının aynı adamın yanında olamayacağını belirtmiştir. (İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*, VII, 108.)

³⁴⁵ Kandemir, M. Yaşar, , "Fatıma" *DİA*, c. XII, s. 220.

³⁴⁶ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 155.

³⁴⁷ Algül, Hüseyin, "Fedek" *DİA*, c. XII, s. 294-295.

³⁴⁸ Altun, "Fedek Meselesi" s. 25

³⁴⁹ Algül, "Fedek" *DİA*, c. XII, s. 295.

2. Hz. Ömer

2.1. Faziletleri

Resulullah'ın ikinci halifesi olan Hz. Ömer, Hattab b. Nüfeyl'in oğlu olup Fil Olayı'ndan on üç sene sonra Mekke'de doğmuştur. Sert bir mizaca sahip olan Hz. Ömer, Müslüman olmadan önce Hz. Muhammed'e (sav) karşı aşırı tepki gösterenlerden biriydi. Hatta Hz. Peygamber'i ortadan kaldırmak için kılıcını kuşanan Hz. Ömer daha yolda iken bazı gelişmeler üzerine risaletin altıncı yılında Müslüman olur. Rivayetlere göre Hz. Ömer'in Müslüman oluşu, Resulullah'ın (sav) yapmış olduğu; Allah'ım! İslam'ı Ömer b. el-Hattab veya Amr b. Hişam (Ebu Cehil) ile yücelt" şeklinde bir duanın sonucu olarak gerçekleşmişti.³⁵⁰ Hz. Ömer İslamiyet'i seçtikten sonra müşriklerin Müslümanlara yaptığı zulüm ve işkencelere aldırış etmeden Kâbe'ye giderek Müslüman olduğunu açıktan ilan eder. Resulullah'ın birçok konuda kendisine danıştığı, en zor dönemlerinde dahi Hz. Muhammed'in (sav) yanında yer almış, çok önemli savaflara iştirak etmiş ve İslam'ın yücelmesinde katkısı olmuş önemli şahsiyetlerden biridir. Benî Sakife olayında öne çıkarak Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesini sağlayarak olası bir ihtilafın önüne geçmeyi başarmıştır. Halifeliği döneminde adaletle hükmetmeyi ilke edinmiş, İslam coğrafyasının genişlemesi için fetihleri hızlandırmış, yönetimdeki yeteneği ve basireti ile sonraki Müslümanlara örnek olmuştur.

İslam'a büyük hizmetleri olmasına rağmen Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında bu halife hakkında da bazı ihtilaflar ortaya çıkmıştır. İmam Rabbanî eserlerinde bazı hadisler ışığında bu halifenin faziletlerini anlatarak Şîilerin getirdiği eleştirileri³⁵¹ değerlendirmektedir.

Ebu Davud'un bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer diyor ki: "Resulullah zamanında bizler, en üstün Ebu Bekir'dir, sonra Ömer, sonra Osman derdik"³⁵²

Kenzü'l-Ummal'da geçen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer öne çıkmadı. Ancak ve ancak Cenab-ı Allah onları öne çıkardı."³⁵³

³⁵⁰ İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (630), *Üsdü'l-Gabe fi Marifeti's-Sahabe*, Beyrut trz. III, 630.

³⁵¹ Şîiler, Hz. Ömer'i özellikle Kırtas hadisesinde Hz. Peygamberin sözüne uymadığı gerekçesiyle tekfir ederek onu halife olarak kabul edenlere ise cahil ve sapık olarak nitelendirmişlerdir. (Meclisî, *Bihâr*, XXII, 474.)

³⁵² Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî(275), *Kitabü's-Sünne*, Beytü'l-Efkari'd-Düveliyye, Riyad trz. S.506, H. no: 4628, Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 569.

³⁵³ *Kenzü'l-Ummal*, c.11, s. 564, H. no: 32666; Rabbanî, *Redd-i Revafız*, s. 150.

İmam Rabbanî'ye göre peygamberlik makamı hariç Hz. Muhammed'e (sav) ait bütün üstünlükler Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'de de mevcuttur. Ve bu düşüncesini "Benden sonra Peygamber gelseydi, Ömer Peygamber olurdu"³⁵⁴ hadisiyle kuvvetlendirmektedir. İmam Rabbanî, Hz. Ömer'in bütün iyiliklerinin Hz. Ebu Bekir'in bir iyiliğine denk geldiğini ve Hz. Ömer ile Hz. Ebu Bekir arasındaki farkın, Hz. Ebu Bekir ile Resulullah arasındaki farktan ziyade olduğunu iddia etmektedir.³⁵⁵

Buhari'nin rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Cennete girdim. Bir saray gördüm. İçinde bir cariye vardı, dedim ki bu saray kimindir? Dediler ki bu Ömer'indir. İçine girip bakmak istedim. Sana yakıştığını hatırladım. Senin şevkini, gayretini gördüm." Hz. Ömer: "Annem babam sana feda olsun" dedi.³⁵⁶

İbn-i Mace'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber dedi ki: "Bu adam (Hz. Ömer) ümmetimi derece olarak yükseltti." Ebu Sait dedi ki: "Vallahi biz bu özelliği ancak Ömer'de görürdük. Hatta yoldan geçtiğinde bile." Yani demek istiyor ki, Hz. Ömer yoldan geçtiğinde asaletinden, mertliğinden onun bu ümmeti derece olarak yükselteceğine kanaat getirirdik."³⁵⁷

Tirmizi'nin Enes'ten; İbn-i Mace'nin de Ali b. Ebu Talib'ten rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle dedi: "Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer cennet ehlinin orta yaşlılarının efendisidir. İlklerden sonunculara kadar Peygamber ve Mürseller dışındadır."³⁵⁸

İmam Rabbanî'ye göre Şeyheyn ümmetin en faziletlieleridir.³⁵⁹ O, bu görüşünü şöyle ifade eder: "Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer, Hz. Muhammed'in (sav) yüksekliklerine ve Vilâyet-i Mustafâvînin derecelerine kavuştukları gibi, vilâyet bakımından Hz. İbrahim (as) ve insanları dine çağırarak bakımından da Musa'ya (as) bağlıdır."³⁶⁰

Bütün bu anlatılanların ve kuvvetli rivayetlerin ışığında objektif olarak değerlendirildiğinde Şîilerin Hz. Ömer hakkındaki menfi iddiaların sadece birer iddiadan ibaret olduğu ve siyasî gelişmeler neticesinde oluşturulup şekillendirildiği söylenebilir. Zira Hz. Ebu Bekir'in imameti icma ve ittifak ile sabit olduğu gibi Hz. Ömer'in

³⁵⁴ Hakim, *Müstedrek*, III, 85, H. no: 4495.

³⁵⁵ Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 568.

³⁵⁶ Buhari, "Bedü'l-Halk" IV, 117. H. no: 3242; Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 150.

³⁵⁷ İbn Mace, "Fiten" s.1360. H. no: 4077. Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 150.

³⁵⁸ İbn Mace "Fedailu'l-Ashab" s.36. H. no: 95. Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 150.

³⁵⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 266. Mektup, I, 638.

³⁶⁰ Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 568-569.

bizzat Ebu Bekir tarafından seçilmiş olması³⁶¹ Hz. Ömer'in de imametinin meşru olduğuna delilidir³⁶² anlamına gelir. Yine Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Bizans ve İranlılarla yapılacak savaşa katılmaya meyilli olan Hz. Ömer'in savaşa katılmaması yönünde bizzat Hz. Ali'nin görüş belirttiğini görmekteyiz. Hz. Ali, Hz. Ömer'in savaşta başına bir kötülüğün gelmesi halinde yönetimde olabilecek olumsuzlukları hatırlatmış Hz. Ömer'i Müslümanların sığınabileceği bir makam olarak görmüştür.³⁶³

2.2. Kırtas Hadisesi

Şîa'nın Hz. Ömer'e taanda bulunma sebeplerinin başında gelen ve Resulullah'ın vefatından hemen önce hastalığının ve ağrılarının arttığı bir günde vuku bulan Kırtas hadisesini İbn Abbas şöyle nakleder; Resulullah: “Bana bir kağıt-kalem getirin ona bir şey yazacağım, benden sonra ebediyen sapıtmazsınız.” buyurdu. Yanında bulunan sahabeler arasında anlaşmazlık çıktı, ihtilafa düştüler. Bazılarının kanaatine göre Resulullah hastalığının etkisiyle böyle konuşuyordu. Yazsın diyenler ile yazmasın diyenler arasında tartışma uzayınca sesleri yükseldi ve Hz. Peygamber (sav) durumdan rahatsız oldu. Hz. Peygamber: “Çıkınız, yanımda gürültü yapmanız size yakışmaz. Beni kendi halime bırakınız. Benim bu durumum sizin beni kendisine çağırduğunuz şeyden hayırlıdır” dedi.³⁶⁴ “Size benden sonra yoldan çıkmamanız için bir şeyler yazacağım” sözüne rağmen Hz. Ömer de Hz. Peygambere ağrı ve sancuların galip geldiğini, dolayısıyla Allah'ın kitabının kendilerine yeterli olacağını söyleyen kişiydi.³⁶⁵

Şîa bu olaydan yola çıkarak Hz. Ömer'in Allah'ın elçisine itaatsizlik ettiğini ve dolayısıyla getirdiği ayetlerine de itaatsizlik etmiş olduğunu iddia eder.³⁶⁶ Onların Hz. Ömer'e hakareti meşrulaştırmalarına karşılık İmam Rabbanî bunu reddeder.

İmam Rabbanî'ye göre sahabe arasında içtihatteki ayrılık Hz. Peygamberin ölüm hastalığında söylediği “bana kalem-kağıt getirin” ile Usame'nin ordusunun hazırlanmasında ortaya çıkmıştır. Sahabeden bazılarının Resulullah'ın emrine uyulması gerektiğini, bazılarının da hastalığının arttığını ileri sürerek daha fazla Hz. Peygamberi yormamak gerektiği kanaatine varmalarının bir içtihat ayrılığından kaynaklandığını düşünmektedir. Ayrıca ona göre bazılarının da Hz. Peygamberin ölümünü

³⁶¹ Şîiler Hz. Ebu Bekir'in kendisinden sonra halife olarak Hz. Ömer'i tâyin etmesini Hz. Ali'ye yapmış ikinci haksızlık olarak görmektedir. (Meclisî, *Bihâr*, XXX, 355.)

³⁶² Eş'arî, *İbane*, s. 110.

³⁶³ Ali b. Ebi Talib, *Nehcû'l Belâğa*, s. 149.

³⁶⁴ İbnü'l-Esîr, II, 294.

³⁶⁵ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 146.

³⁶⁶ Meclisî, *Bihâr*, XXII, 474.

beklemenin üzüntüsü sebebiyle geri durmuştur. İmam Rabbanî, Hz. Peygamberin kalem-kağıt istemesi vahiy ile olduğunu kabul eden kişinin Hz. Peygamberin her sözünün ve fiilinin vahiy ile olduğunu kabul etmiş olacağını dile getirir.³⁶⁷

Şîa'nın "*O (Muhammed) hevasından konuşmaz. Ancak kendisine vahy edileni söyler*"³⁶⁸ ayetine binaen Hz. Peygamber (sav)'in vasiyeti için kağıt-kalem getirilmesini istemesi ve vasiyetinin yazılmasını emretmesi de vahiydir. Hz. Ömer'in onun emrini reddetmesi ve Onun rızasına ters hareket etmesi aslında vahiyi de reddetmesi anlamına gelir. Vahiy reddetmenin küfür olduğunu ve bunu Ehl-i Sünnet'in de kabul ettiğini hatırlatarak ilgili başka ayetleri³⁶⁹ de delil olarak sunarlar. Bu ayetlerden çıkarılacak hükme göre ise Allah'ın ayetleriyle hüküm vermeyenlerin kâfir olacağını, kâfir olanın da Peygamberin halifesi olamayacağını iddia ettiklerini dile getiren İmam Rabbanî bunun doğru olmadığı³⁷⁰ değerlendirmesinde bulunur.

İmam Rabbanî, her içtihadın uygunluğunun vahiy kaynaklı olması ve bütün içtihad ve hükümlerin tafsilatı ile beraber fikri önermelerden ve tafsilî delillerden kaynaklı olduğunu iddia eden müçtehitlerin bütün sözlerinin vahiyden olmadığını görmezden gelinemeyeceğini vurgular. Onların görüşleri vahiy ile sabit olsa da Allah'ın "*Onun konuşması ancak ona indirilen bir vahiydir*"³⁷¹ sözü Kur'ân dışı şeylerden vahiy kaynaklı olanların en güzel ifadesidir. Şüphe yok ki Resulullah'ın sahabenin büyüklüğünü yakinen ilan eden söz ve fiillerine muhalefet vahye muhalefeti gerektirir. Vahiye muhalefet de küfürdür. Sahabeyi metheden hadisler çoktur hatta bunlar tevatüre ulaşan hadislerdir.³⁷²

Hz. Peygamber, bir şeyler yazmak için kâğıt istediği sırada yoğun hastalığı nedeniyle defalarca bayılmıştır. Bundan dolayı sahabe kâğıt getirip getirmemekte ihtilafa düştü. İmam Rabbanî'ye göre, Peygamberin içinde bulunduğu bu zor durumunu düşünerek ümmet için Kur'ân-ı Kerîm'in yeterli olduğunu söyleyen Hz. Ömer'in de kâğıdın getirilmesini istemeyenlerin tarafında yer almış olması; Hz. Ömer'in olası bir yanlış anlaşılmanın veya eksik kalabilecek bir cümlenin daha büyük ihtilaflara sebebiyet vermemesi içindir. İmam Rabbanî, vahyin kesilmiş olmasından dolayı sadece içtihat yolunun açık olduğuna ve bundan sonra yazılacak şeyle-

³⁶⁷ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 149.

³⁶⁸ Necm 53/3-4

³⁶⁹ Mâide 5/47-50.

³⁷⁰ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s.146.

³⁷¹ Necm 53/4.

³⁷² Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s.149.

rin de içtihadı dayalı olacağı kanaatini taşıyan Hz. Ömer'e hiç kimsenin bir şey söyleme hakkı yoktur.

İmam Rabbanî'ye göre, Kur'ân-ı Kerîm'deki “*Ey akıl sahipleri bildirilenlerden ibret alınınız*”³⁷³ ayetine binaen sahabeye ve âlimlere içtihat yetkisi verilmiştir. Bundandır ki, Hz. Peygamberin hastalığının en ağır olduğu bir anda onun rahatsız edilmemesi gerektiğini savunanlar olmuştur. Hz. Ömer'in de Hz. Peygamberin yorulmaması gerektiğini, Allah'ın kitabının yeterli olduğu ve işlerin içtihatla çözülmesi gerektiğini düşündüğünü ve buna inandığı için kâğıdın getirilmesine karşı çıktığını savunur. Rafızilerin bu olayı bahane ederek Hz. Ömer'e dil uzattıklarını oysa hakikatte Peygamber sevgisini içselleştirmiş onun gibi birine taanda bulunmanın doğru bulmadığını söyler.³⁷⁴

İmam Rabbanî'ye göre Hz. Ömer'in tavrından anlaşılacağı üzere o Peygamberi çok sevdiği için hastalığın en sıkıntılı, en acılı zamanında içten gelen acıma hissi ile Peygamberin yazı ile yorulmasını ve üzülmelerini uygun görmedi. Resulullah'ın o andaki maksadı ashabına bir ihsânda bulunarak ashabını içtihat sıkıntısından kurtarmaktı. Eğer mutlaka bildirilmesi gereken lüzumlu şeyler olsaydı “kağıt getirme” isteğinde ısrar eder ve bu isteğinden vazgeçmezdi. Oysa Hz. Peygamber ihtilafı görünce bu isteğinden vazgeçti. Hz. Ömer orada Peygamberin kendinde olup olmadığını iyi anlaşılmasını söylemişti. İmam Rabbanî'nin bu konuyu da değerlendirirken Peygamberin ümmî olduğunu hatırlatmaktadır. Peygamberin “ben yazayım” sözünden de anlaşılacağı gibi hastalığının şiddetinden söylemiş olma ihtimali çok yüksektir. Nitekim o zamana kadar Peygamberin bir şey yazdığı görülmemiştir.

Bir diğer ihtimal de Hz. Ömer, “Benden sonra dalalete düşmeyiniz”³⁷⁵ hadisinin gereğini yerine getirmiş olabilir. Dinin kemale erdiğini, nimetlerin tamamlandığını³⁷⁶ ve Yüce Allah'ın rızasının vuku bulduğu halde kısa bir zamanda yazılacaklarla yoldan çıkmayı nasıl engellenebilir? Yirmi üç senede yazılmış olanlar yetmiyor da o dar zamanda ve hastalığın en derin anında yazılacak bir şey bunu nasıl önleyebilirdi?³⁷⁷

Hz. Peygamberin “kâğıt getiriniz” emrinin beşerî bir istek olduğunu kavrayan Hz. Ömer bu emrin teyit edilmesini istemektedir. İhtilaf çıkınca yükselen sesleri du-

³⁷³ Haşr 59/2.

³⁷⁴ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1048.

³⁷⁵ Müslim “Vasiyet” s.671, H. no: 1637.

³⁷⁶ Maide 5/3.

³⁷⁷ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1049.

yan Hz. Peygamber “Kalkınız, gürültü etmeyiniz! Peygamberin yanında gürültü etmek iyi değildir”³⁷⁸ buyurdu. Münakaşadan sonra herhangi bir şeyden bahsetmediği gibi kâğıt ve kalemden de bahsetmedi.

İmam Rabbanî’ye göre içtihat konularında Peygamberden farklı düşünen sahabe için kendi şahsî istek ve arzularına uygun olanı tercih ettikleri söylenemez. Zira öyle bir durumda nefislerini Hz. Peygambere tercih ettikleri için mürted olmaları kaçınılmaz olurdu. Seçkin bu topluluğa böyle bir isnatta bulunamayacağını, onların arasında cereyan etmiş bu ayrılığın sebebini de “*Ey basiret sahipleri, ibret alınız*”³⁷⁹ ayetine dayandırmaktadır. Ona göre bu ayetten çıkan sonuca binaen içtihat derecesinde olan birinin kendi içtihadına uyması zorunludur. Başkasının içtihadına uyması doğru değildir.³⁸⁰ Söz konusu ayrılıklar hakkında Kur’ân veya hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilen hükümler varsa bunlara uymanın vacip olduğunu dile getiren İmam Rabbanî, Kırtas hadisesinin içtihadı açık bir mevzu olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Orada bulunan sahabenin Peygambere olan sevgisinden ve ona olan bağlılıklarından dolayı emrinden çıkmayacaklarına İmam Rabbanî’nin itikat derecesinde inandığı eserinden kolay bir şekilde anlaşılmaktadır. Onun bu inancı onu “cereyan eden Kırtas hadisesi de içtihat konusu olduğu içindir ki ihtilaf çıkmıştır” noktasına taşımıştır. O, en zor şartlarda her şeyleri ile Hz. Peygamberin yanında yer almış o zümrinin; riyadan uzak maneviyatla meşgul olduklarını dile getirir.

İmam Rabbanî nazarında bir içtihat meselesi olan Kırtas hadisesini temel olarak Hz. Peygamberin diğer içtihatlarına şüphe ile yaklaşmak yerinde bir tutum değildir. Çünkü farklı içtihatların olduğu durumlarda doğrusunu nihayetinde Allah bildirmiştir. Zira Peygamberin yanlış yapması caiz değildir. Hz. Peygamberin yanlışlık yapma ihtimâlinin kalmadığını dile getiren İmam Rabbanî’ye göre vahiy ile düzeltilen yanlışların yerini de hak ve doğruluk almıştır. Ancak Hz. Peygamberin vefatından sonra yapılan içtihatların tümü için kesin doğru demek mümkün değildir. İctihatlarla elde edilen, doğruluğu kesin olmayan bu bilgiler itikat için değil amel için tespit edilmiştir. Bu bilgilerle amel edilse dahi inanmayan kişi kâfir olmaz.³⁸¹

Kırtas hadisesinde Şiîlere göre Hz. Ömer şahsi düşüncesini³⁸² Hz. Peygamber’in sözünden öncelemiştir, ancak onların bu yorumu hayatın gerçekleri ile uyuş-

³⁷⁸ Müslim “Vasiyet” s.671, H. no: 1637.

³⁷⁹ Haşr 52/2.

³⁸⁰ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1050.

³⁸¹ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1051.

³⁸² Aksu, *İslam Tarihinde Gerçeğe Giden Yol*, s. 111.

mamaktadır. Zira Hz. Muhammed (sav) de beşerdi ve hastalığa düşebilirdi.³⁸³ Bu olayın geliştiği ortam ve önderlerini kaybetmek üzere olan bu insanların psikolojik durumu göz önünde bulundurulduğunda Şîa'nın iddiaları ile Hz. Ömer'e dil uzatmak için geçerli ve yeterli sebep olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Resulullah'ı yaşamlarına tercih eden Hz. Ömer gibi bir sahabe için Resulullah'ın sözünü dinlemediler diye ithamda bulunmak haksızlık derecesinde bir iddiadır.

3. Hz. Osman

3.1. Faziletleri

Osman b. Affân b. Ebil-As b. Ümeyye b. Abdi's-Şems b. Abdi Menaf el-Kureyşî el-Emevî Ümeyyeoğulları ailesinden olup Abdi Menaf'ta Resulullah ile birleşmektedir. Resulullah'ın iki kızıyla evlenmiş olduğu için iki nûr sahibi anlamında, "Zi'n-Nureyn" lakabıyla anılır. Hz. Peygambere iman eden ve Habeşistan'a hicret eden ilk sahabîlerdendir. Hz. Osman, hanımının hastalığı münasebetiyle Resulullah'ın izniyle Bedir savaşına katılmamış olmasına rağmen Resulullah, onu Bedir'e katılanlardan saymış ve ganimetten ona da pay ayırmıştır. Hz. Osman Bedir dışındaki bütün savaşlara katılmış olup Zatü'r-Rika ve Gatafan seferlerinde ise Resulullah, onu Medine'de yerine vekil bırakmıştır.³⁸⁴ Sürekli Resulullah'ın yanında olan ashabın en zenginlerinden biridir. İslam'a hizmette çok cömert olup İslam ordusunun teçhizine de maddi katkıları son derece fedakâranedir.

Hz. Ebu Bekir'e ilk biat edenlerden olan Hz. Osman, Hz. Ebu Bekir'in halifeliği boyunca idare işlerinde istişare heyetinde bulunmuştur. Hz. Ömer kendisinden sonra halife seçmek üzere oluşturduğu altı kişilik şura heyetinde Hz. Osman da vardı. Hz. Ömer'in de görevlendirdiği şura üyelerinden dördü feragat edince görüşmeler Hz. Osman'la Hz. Ali üzerinde yoğunlaştı. Yapılan görüşmeler neticesinde Hz. Osman halife seçilir ve Hz. Ali ona biat eder. Hz. Osman'ın halifeliği Şura Ashabı'nın onayıyla tasdiklenmiştir. Buradaki icma da Hz. Osman'ın faziletli olduğu yönündedir. Eğer Hz. Osman bu niteliklere sahip olmasaydı şura heyeti onda karar kılmazdı.³⁸⁵

İmam Rabbanî'nin eserlerinde Hz. Osman'ın fazileti hakkında ele aldığı rivayetlerden biri Abdullah b. Ömer'in şu rivayetidir: "Biz, Peygamber zamanında Ebu

³⁸³ Kehf 18/110.; Zümer 39/30)

³⁸⁴ Suyuti, Tarihu'l-Hulefa, I,134 vd.

³⁸⁵ Eş'arî, *İbane*, s. 110.

Bekir gibi kimseyi bilmezdik. Ondan sonra Ömer'i, ondan sonra da Osman'ı bilirdik, onlardan sonra kimseyi kimseden üstün tutmazdık"³⁸⁶ Ebu Davud'un bildirdiğine göre yine Abdullah b. Ömer diyor ki: "Resulullah zamanında bizler, en üstün Ebu Bekir'dir, sonra Ömer, sonra Osman derdik."³⁸⁷

Buhari ve Müslim'in rivayet ettiği bir diğer hadiste ise Ebu Musa el-Eş'ari şöyle söylemiştir: "Resulullah ile beraber Medine'nin bahçelerinden bir bahçede yedik bir adam geldi ve kapıyı açmamı istedi. Nebî dedi ki : "Ona kapıyı aç ve cenneti müjdele." Ona kapıyı açtım birde gördüm ki Ebu Bekir'dir. Resulullah'ın söylediği şeyi ona müjdeledim. O da Allah'a hamd etti. Sonra biri daha geldi kapıyı açmamı istedi. Resulullah yine dedi ki : "Kapıyı aç ve ona cenneti müjdele." Kapıyı açtım ki Ömer karşımda. Resulullah'ın söylediğini ona da müjdeledim. O da Allah'a hamd etti. Sonra kapı bir daha çalındı. Peygamber dedi ki : "Kapıyı aç ve ona cenneti kendisine isabet edecek büyük bir imtihandan sonra müjdele" kapıyı açtım ki gelen Osman'dır. Nebî'nin söylediklerini ona müjdeledim. O da Allah'a hamd etti. Sonra dedi ki, Allah yardım edendir."³⁸⁸

Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğuna göre Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'den sonra Müslümanların en faziletlisi Hz. Osman olup, Hz. Ali'den daha faziletlidir. İmam Rabbanî dört mezhep imamının da aynı görüşte olduğunu belirterek İmâm-ı A'zam Ebu Hanife'nin şu yorumuna yer vermektedir: "Ehl-i Sünnet'ten olmanın alâmeti, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in en faziletli olduklarına inanmak ve Resulullah'ın iki damadını sevmektir." İmam Rabbanî'ye göre bu sözle iki damat arasında fazilet ayrılığı gözetilmediğini savunanlar olsa da asıl gayenin iki damadın hilâfetleri döneminde çıkan fitnelerin kalplerde soğukluk meydana getirdiği için ayırım yapılmadığını hissettirmektir. İmam Rabbanî'ye göre Şeyheynin ümmetin en faziletlieleri olmakla beraber Hz. Osman'ın Hz. Ali'den daha faziletli olduğu bu kadar katî değildir. Hatta İmam Rabbanî, Hz. Osman veya Şeyheynin üstünlüğünü inkâr edenlere kâfir denilemeyeceğini savunmaktadır. İmam Rabbanî'ye göre Hasaneyn'i (Hasan ve Hüseyin) sevmemekle Resulullah'ı incittiğimiz gibi halifeleri sevmemekle de onu incitmiş oluruz.³⁸⁹

³⁸⁶ Buhârî, "Fedailu Ashabi'n-nebi, H. no: 3655 c.V. s.4.

³⁸⁷ Ebu Davud, Sünen, Kitabüs'sünne, Babün fi't-Tafdil, H. no: 4628. (Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 569.)

³⁸⁸ Buhârî, "Fedailu Ashabi'n-Nebi" H. no: 3674. V, 8; Müslim, "Fedailu's-Sahabe" H. no: 2403. s. 978.

³⁸⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 266. Mektup, I, 637.

İmam Rabbanî Şîî müçtehitlerden birine: “Kur’ân-ı Kerîm’i Hz. Osman toplamıştır. Onun toplamış olduğu bu Kur’ân için ne dersiniz?” diye sorduklarında: “Kur’ân’a bir kusur bulmakta hiçbir fayda görmem. Çünkü Kur’ân’a dil uzatılırsa din yıkılır” der. İmam Rabbanî eserinde ismini vermediği bu Şîî âlimin cevabının çok anlamlı olduğuna dikkat çeker.³⁹⁰ İmam Rabbanî bu konudaki düşüncesini savunmak için verdiği örnekleri Kur’ân’a bağlamaya çalışması bir uyarı niteliğindedir. Çünkü Hz. Osman için söylenecek menfi bir söylemin Müslümanlarda Kur’ân hakkında şüphelerin uyanmasına sebebiyet verecektir. İmam Rabbanî’nin buradaki hassasiyeti ve endişesi; itikadî birliğin bozulmasıdır.

İmam Rabbanî’ye göre Şîa mensuplarından Hz. Osman’ın Ehl-i Beyt hakkındaki ayetleri ketm ettiğine inananların olması, bu fırka mensuplarının muhaliflerini yenmek için yalan yere şahitliğe verdikleri cevazdan kaynaklanmaktadır. Tabii olarak takiiye ve yalan yere şahitliği caiz görenlerin rivayet ettiği hadislerle de güven kalmaz. İmam Rabbanî’ye göre Şîilerin cerh ve tadiline güven kalmadığı için onların Ehl-i Beyt topluluğundan rivayet ettikleri hadisler Yahudi ve Hristiyanların tahrif ettiği İncil ve Tevrat’ın hikâyeleri hükmündedir.³⁹¹

Şîilerin Hz. Osman hakkındaki negatif tutumlarına³⁹² karşın İmam Rabbanî’nin pozitif yaklaştığı ve tasavvufî yönünün ön plana çıktığı görülmektedir. Şîilerin iddialarını eleştirirken metinlerin yanında aklî delilleri kullandığı ve zaman zaman fikhî boyutuna da vurgu yaptığı söylenebilir. Şîilerin Hz. Osman’a hakaret etmelerinin haksızlık olduğunu, Hz. Ali ile Hz. Osman arasında ayırım yapılmaması gerektiğini, Hz. Osman hakkındaki şüphelerin İslam’ın kutsal kitabına kadar gidebileceğini ve bunun itikad birliğini zedeleyeceğini düşünmektedir.

3.2. Mervan b. Hakem Hadisesi

Şîa’nın Hz. Osman’ı eleştirdiği önemli konulardan biri olan Mervan b. Hakem’in sürgününün kaldırılıp kâtip yapılması³⁹³ hakkında İmam Rabbanî, önemli bazı tespitlerde bulunmaktadır.

³⁹⁰ Rabbanî, *Mektubat*, 80. Mektup, I, 244.

³⁹¹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 152.

³⁹² Şîilerin Hz. Osman’a hakaret ettiği iddialarını bazı Şîî kaynaklarında da görmek mümkündür. (Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsîru’l-Kummî*, Müessesetu’l-A’lemî, Beyrut 2007. s. 463, 660, 739; Meclisî, *Bihâr*, XX, 243; Ali b. Abdü’l-Âl el-Kerekî, *Nefehatu’l-Lahût fî La’ni’l-Cibtî ve’t-Tağut*, Mek-tebetu Ninova’l-Hadise, Tahran, trz. s. 40.)

³⁹³ Hillî, *Keşfü’l-Murâd*, s. 515.

Şîa'ya göre, Hz. Peygamberin Mervan b. Hakem'i Medine'den çıkartması vahiyledir. Onlar referans olarak aldıkları ayette Yüce Allah şöyle der: “*O (Muhammed) hevasından konuşmaz. Ancak kendisine vahiy edileni söyler.*”³⁹⁴ Fakat onların iddiasına göre Mervan'ın tekrar Medine'ye alınması, hilâfet işlerinde yazıcı olarak kullanılması, ona saygı ve hürmet gösterilmesi ise Hz. Osman'ın kendi tasarrufudur. Şîfler bunun da Hz. Osman'ın Hz. Peygamberin emrini dinlemediği anlamına geldiğini iddia ederler. Onlar daha da ileri giderek Ehl-i Sünnet'in de kabul ettiği “Resulullah'ın her işi vahiy ile dir” sözüne istinaden Mervan'a itibarının geri verilmesinin vahiy muhalif olduğunu ve dolayısıyla bunun da küfür olduğunu iddia ederler. Ve bunu birinci sebep olarak gösterirler. Hz. Osman'ın küfrüne ikinci sebep olarak da Mücadele yirmi ikinci ayeti gösterirler.³⁹⁵

*“Allah'a ve ahiret gününe inanan bir toplumun; babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa, Allah'a ve Resulüne düşman olanlarla, dostluk ettiğini göremezsin. Onlar o kimselerdir ki, Allah onların kalplerine imanı yerleştirmiş ve kendinden bir ruh ile onları desteklemiştir. Zamanı gelince onları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada ebedi olarak kalacaklardır. Allah onlardan hoşnuttur ve onlar da Allah'tan. İşte onlar Allah'tan yana olanlardır. Dikkat edin, Allah'tan yana olanlar, gerçek mutluluğa ulaşacaklardır.”*³⁹⁶

İmam Rabbanî, Şîa'nın bu düşüncelerini aktardıktan sonra onlara cevabında Hz. Peygamberin (sav) bütün fiillerinin vahiyle olduğunu kabul etmediğini ve Şîa'nın bunu Necm üçüncü ve dördüncü ayetlerine dayandırmasının³⁹⁷ tam olarak uygun düşmediğini vurgulamaktadır. Ona göre ayetteki “*heva ve hevesinden değildir*” ile kastedilenin Hz. Peygamberin söylediği Kur'ân'ın diğer ayetleridir. Yoksa günlük konuşmaları ve fiilleri değildir. Eğer Hz. Peygamberin bütün söz ve fiilleri vahiy ile olsaydı Kur'ân'da Hz. Peygambere yönelik bazı konularda uyarılar gelmezdi. İmam Rabbanî şu ayetleri delil olarak getirir:

³⁹⁴ Necm 3-4.

³⁹⁵ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 147.

³⁹⁶ Mücadele 58/22.

³⁹⁷ Meclisî, *Bihâr*, XXI, 3.

“Bir nebî (peygamber) için yeryüzünde kesin zafer kazanuncaya kadar onun esirlerinin olması, olmaz (uygun değildir). Siz, dünya malını istiyorsunuz ve Allah, ahireti istiyor. Ve Allah; Azîz’dir, Hakîm’dir.”³⁹⁸

“Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”³⁹⁹

“Allah seni affetti, sadık olanlar sana belli oluncaya ve yalancıları bilinceye (öğreninceye) kadar niçin (beklemeyip) onlara izin verdin?”⁴⁰⁰

“Onlardan ölen bir kimsenin üzerine, namazı ebediyyen (hiçbir zaman) kılma ve onun kabri başında durma. Çünkü onlar, Allah'ı ve O'nun Resûl'ünü inkâr ettiler ve onlar fasık olarak öldüler.”⁴⁰¹ Bu ayet bir rivayette münafıkların üzerinde namaz kılındıktan sonra bir rivayette de namaz kılınmadan önce ve iradelerin de buna kapalı olduğu (kimsenin aklına böyle bir şey gelmediği) bir dönemde inmiştir. İki durumda da bu fiile uyarı durumu sabittir.⁴⁰²

İmam Rabbanî'ye göre Mervan'ın çıkarılması olayının Şîa'nın da kabul ettiği gibi vahiye dayandığı bir an kabul edilse bile bu çıkarmanın ebedi olduğu anlamına gelmez. Onun belli bir süre için uzaklaştırılmış olması ihtimal dâhilindedir. İmam Rabbanî buna misal olarak zina cezasını vermektedir. Nitekim bekârın bekârla zinasına verilen cezanın yüz sopa olması gibi uzaklaştırmanın da bir yıl olmuş olabileceğini ve Hz. Osman'ın da bu sınırlamaya vakıf olup süresi bitince onu şehre almış olabileceğini iddia etmektedir.

Ayrıca İmam Rabbanî, Mücadele yirmi ikinci ayette geçen “sevgi beslenmesi gereken topluluğun” kâfirler olduğunu açıklar. Bu ayet referans alınsa bile Mervan'ın küfrü sabit olmadığı için Şîa'nın iddia ettiği gibi Hz. Osman'ın onu sevmiş olması hata yaptığı anlamına gelmez.⁴⁰³

³⁹⁸ Enfal 8/67.

³⁹⁹ Tahrim 66/1.

⁴⁰⁰ Tevbe 9/43.

⁴⁰¹ Tevbe 9/84.

⁴⁰² Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 148.

⁴⁰³ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 151.

4. Hz. Ali Dönemi Olayları

Bilindiği gibi dördüncü raşid halife Hz. Ali dönemi Müslümanlar arası iç savaşların ilk olarak yaşanmaya başlandığı dönemdir. Hz. Ali'ye sahabeden “ehl-i hâl ve akd” tarafından imamet verilmiştir. Hz. Ali dışında başka kimsenin bu göreve çağrılmamış olması Hz. Ali'nin Hz. Osman'dan sonra en faziletli sahabî olduğu anlamına gelmektedir. Ümmet o dönemde onun fazilet üstünlüğü üzerine birleşmiştir.⁴⁰⁴ Bu konu hakkında Hz. Ali:

“Ebu Bekir'e, Ömer'e ve Osman'a biat eden topluluk bana da onlara biat ettikleri şartlarla biat ettiler. Hazır olanın tercihte bulunma ve hazırda olmayanın da reddetme hakkı yoktur. Danışma hakkı Muhacir ve Ensar'ındır. Onlar bir kişi üzerinde birleşip onu imam olarak isimlendirmişlerse bu Allah'ın da razı olduğudur.”⁴⁰⁵

Savi'ye göre, Hz. Ali dönemindeki sahabe arasındaki ihtilaflar içtihat farklılığından kaynaklandığından olayları onlara layık olmayacak şekilde zahiren yorumlamaktan kaçınmak gerekir.⁴⁰⁶ İmam Rabbanî, *Mektubat*'ında bildirdiğine göre, Ehl-i Sünnet âlimleri savaştan sahabîleri üç fırkaya ayırmıştır:

1. Olayları inceleyerek delil ve içtihatları ile Hz. Ali taraftarlarının haklı olduğunu düşünenler.

2. Delil ve içtihatları ile Hz. Ali'nin karşısında olanların haklı olduğunu düşünenler.

3. Bir tarafın haklı olduğunu gösteren içtihadı varamayıp çekimser kalanlar.

Birinci fırkadakiler yaptıkları içtihatları gereği Hz. Ali'ye yardım etmeleri zarurî oldu. Aynı şekilde ikinci fırkada bulunanlar da kendi içtihatlarına uyararak, karşı tarafa yardım ettiler. Üçüncü fırkada olanlar da taraf tutmanın hata olacağına kanaat getirdiğinden bu olayların dışında kaldılar. İmam Rabbanî bu tasnifi yaptıktan sonra her fırkanın doğru bildikleriyle hareket ettiğini dolayısıyla onların yaptığı içtihadı delil göstererek sahabeyi ayıplamanın veya sahabeye dil uzatmanın uygun olmayacağını savunmaktadır.

Sahabe kendi içtihadına göre amel ettiyse “bu konuda fikir beyan etmek bize düşmez” diyen İmam Rabbanî, Ehl-i Sünnet âlimlerine muvafık olarak “Allah, sahabe kanına ellerimizi bulaştırmaktan bizleri korudu. Biz de dillerimizi bu kana karıştırmaktan korumalıyız” şeklinde düşünmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki; bu üç

⁴⁰⁴ Eş'arî, *el-İbane*, s. 110.

⁴⁰⁵ Ali b. Ebi Talib, *Nehcü'l Belâğa*, s. 264.

⁴⁰⁶ Savi, *Cevheretü't-Tevhid Şerhi Eş'aireye Akaidi*, s. 176.

fırkada bulunan sahabe için haklı veya haksız olduklarını söylemek yerine hepsine sadece iyidir, demek daha doğrudur. Yine İmam Rabbanî, “Ashabım anıldığı zaman, dilinizi koruyunuz”⁴⁰⁷ hadisine istinaden Hz. Peygamberin bu emrine uyulmasını ve sahabenin bir kısmını sevip ötekilerini kötülemekten sakınılması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁰⁸

İmam Rabbanî, Ehl-i Sünnet ve Şâa mensuplarının Hz. Ali muhaliflerinin hata ettiklerini ve Hz. Ali'nin haklı olduğunu düşündüklerini söyleyerek Ehl-i Sünnet ve Şâa; siyasi ve itikâdî olan bu iki İslam mezhebinin Hz. Ali için ortak düşüncesinin tespitini yapmaktadır. Ancak söz konusu hatanın görüş ayrılığından kaynaklandığını, iki fırka arasındaki ayrımın buradan başladığını ifade etmektedir.⁴⁰⁹

Peygamberimiz buyuruyor ki: “Ashabımın hakkında Allah'tan korkunuz! Benden sonra onlara kin tutmayınız.”⁴¹⁰ Bir başka hadiste de “Ashabımın hepsi gökteki yıldızlar gibidir. Hangi birisine uyarsanız, hidayete erersiniz.”⁴¹¹ İmam Rabbanî benzer hadislerin çok olduğunu ve buna binaen aralarında savaşan sahabeye dahi saygılı davranılması gerektiğini ve bunun da Peygamberin emirlerine uymanın gerekliliğinden olduğunu söylemektedir. Onlardan sadır olan hataların iyi niyetle yapıldığı düşünülmelidir. Bu Ehl-i Sünnet'in yoludur. Bu konuda Rafizîlerin galeyana gelerek Hz. Ali ile savaşanları küfürle itham ettiklerini, çirkin bir şekilde dillerini kirlettiklerini ifade eder.⁴¹²

Bütün bunlara rağmen Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğunun delillerle zâhir manadan anladıklarına göre, Hz. Ali ile birlikte olanlar haklıydılar. Hz. Ali'ye muhalif olanlar ise hataya düşmüşler. İmam Rabbanî'ye göre bu hataları içtihat hatası olduğu için sahabilere dil uzatmamıza sebep olamaz. Hatası olanlara da haklı olanlar gibi yaklaşılmalıdır. Onlar yapmış oldukları içtihat hatalarından dolayı kötülenemez ve aşağılanamaz. Hz. Ali'nin: “Onlar ne münafık ne de müşriktirler. Onlar bize karşı isyan etmiş kardeşlerimizdirler.”⁴¹³ sözünü nakleden İmam Rabbanî sahabeyi küfürle itham etmekten sakınmak gerektiğini dile getirir.

⁴⁰⁷ Taberani, *el-Mucemu'l-Kebir*, c.2 s.96. H. no: 1427.

⁴⁰⁸ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, s. 1035.

⁴⁰⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, s. 1036.

⁴¹⁰ Tirmizi, *Sünen*, c.5 s.696, H. no: 3862.

⁴¹¹ İbnü'l-Esîr, Mecdüddin Ebü's-Saadat el-Mübarek b. Muhammed el-Cezerî(606), *Camîu'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Resul*, thk. Adulkadir el-Arnâvût, Mektebetü'l-Hulvanî, yz. 1969, VIII, 556, H. no: 6369.

⁴¹² Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, s. 1036.

⁴¹³ Bkz. Beyhakî es-Sünenü'l-Kübrâ, VIII, 173; İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekir b. Muhammed el-'Absî el-Kufî (235) thk. Muhammed Avvâme, Şirketu daru'l-Kible, XV, 255, Beyrut 2006.

İmam Rabbanî Rafizîlerin amacı eğer, Hz. Ali'nin haklılığını ortaya çıkarmak ve muhaliflerinin de hatasını bildirmekse, Ehl-i Sünnet'in tutumunun yeterli olduğunu, Rafizîlerin sahabeye dil uzatmayı dinin ve inacın bir parçası olarak saydığını; oysa Resulullah'ın sahabîlerini kötölemek üzerine bir din ve mezhep inşa edilemeyeceğini⁴¹⁴ belirterek Şîa'nın mevcut tutumunun yanlış olduğunu dillendirmektedir.

4.1. Cemel Vakası

İmam Rabbanî'nin özellikle üzerinde durduğu hususlardan biri Hz. Ali döneminde cereyan eden Cemel vakasıdır. İmam Rabbanî, bu savaşta taraflardan haklı ile haksızın ortaya çıkarılması gerektiğini ancak haksız olan taraf içinde yer alan Hz. Aişe, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha olmak üzere hiçbir sahabe hakkında kötü konuşulmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Nitekim Hz. Peygamber bazı zevcelerine Aişe hakkında: “Bana eziyet etmeyiniz. Çünkü Aişe dışında hiçbir kadının yanındayken vahiy bana uğramamıştır”⁴¹⁵ demiştir. Böylece Aişe'ye yapılan eziyeti kendisine yapılmış gibi nitelendirmiştir. Şüphesiz Hz. Aişe de Hz. Ali'den dolayı üzülmüştür. Böyle olunca biz deriz ki nehyedilen eziyet, ancak nefsin hevasından ve şeytanın vesvesesinden kaynaklanan eziyettir.⁴¹⁶

İmam Rabbanî, Peygamberin sevdiği ve eş olarak seçtiği Hz. Aişe'nin İslam'a hizmet eden bir müçtehide olduğunu belirtir. Ayrıca Peygamberin vefat edinceye kadar onun hücrelerinde kalması, orada vefat edip oraya defnedilmesi, dinin yarısının ona havale edilmesi ve dini konularda çelişkiye düşen sahabenin ona gitmesi vb. mevzularda rol alması Hz. Aişe'ye ayrı bir şeref kazandırmıştır. Bundan dolayı İmam Rabbanî, Hz. Aişe Hz. Ali'ye uymadı diye ona dil uzatmanın haklılığını ispatlayacak hiçbir delilin olmadığını ifade eder.⁴¹⁷

İmam Rabbanî, Hz. Ali'yi Peygamberin amcası oğlu ve damadı diye ayrıcalıklı olması gerektiğini savunanlara karşı; Hz. Aişe'nin de Hz. Peygamberin pak eşi ve sevgilisi olduğunu hatırlatarak bir nevi bu argümanı çürütmeye çalışır. Tüm Ehl-i Beyt'in sevilmesi ve sayılması gerektiğini savunur. İmam Rabbanî'ye göre bütün bu anlatılanlara rağmen Hz. Aişe'ye dil uzatanlar ve ona çirkin iftirada bulunanlar, Peygambere imandan dahi uzaktır.⁴¹⁸

⁴¹⁴ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, s.1036.

⁴¹⁵ Ahmed, *Müsned*, XLIV, s. 129.

⁴¹⁶ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 155.

⁴¹⁷ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, s. 1044.

⁴¹⁸ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, s. 1044.

İmam Rabbanî, söz konusu fikirlerini güçlendirmek için bir rüyasını şöyle paylaşmaktadır:

“Evde yaptığım yemeklerden fakirlere vermeyi alışkanlık haline getirmiştım. Sevabını Peygamberimizle birlikte Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in de ruhlarına bağışladım. Bir gece rüyamda Resulullah’ı gördüm ve selam verdim. O ise bana bakmadı. Başka bir tarafa baktı ve bana dedi ki; “Ben yemeği Aişe’nin evinde yerim. Bana yiyecek gönderenler onun evine göndersinler.” Uyandığında anladım ki Peygamberin bana bakmamasının sebebi, fakirlere verdiğim yemeklerin sevabına Hz. Aişe’yi ortak etmememdi. Bundan sonra verdiğim bütün yemeklerin sevabına Hz. Aişe ve diğer eşlerini de ortak ettim.”

Resulullah’a Hz. Aişe yolu ile gelen üzüntü ve huzursuzluk Hz. Ali yolu ile gelen üzüntü ve huzursuzluktan daha ziyadedir. İmam Rabbanî, akli ve insafı olan herkesin bunu çok kolay bir şekilde anlayabileceğini⁴¹⁹ belirtmektedir.

İmam Rabbanî’ye göre kendi aralarında savaşan sahabe arasındaki fikir ayrılığının sebebi onların nefsanî istek ve arzuları değil, içtihat ayrılığındandı.⁴²⁰ Sahabe arasındaki ihtilaf kişisel ihtirasların yönlendirmesi değil, İslam’a uyma çabası olarak algılanmalıdır. İmam Rabbanî art niyetli olmayan sahabenin nefislerinin de temiz olduğunu aktarmaktadır. Onların yegâne amaçları doğruların ortaya çıkmasıydı. İmam Rabbanî; sahabeden yanılanlara bir derece, doğru yolda olanlarına da en az iki derece sevap verileceğini, sahabe arasında ayırım yapılmadan tümü için güzel şeylerin söylenip hiçbirinin dille incitilmemesi gerektiğini ifade eder. Sahabe arasında cerayan eden olaylara “Allah ellerimizi o kanlara bulaştırmadı, biz de dillerimizi bulaştırmayalım” mantığıyla yaklaştığı görülen İmam Rabbanî; olayların fitneye mahal vermemesi açısından sahabeye çirkin bir dille yaklaşılmaması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴²¹ Sahabe ile ilgili olayların çok da kurcalanmaması gereken bir durum olduğu düşüncesini; İmam Rabbanî’nin anlatım tarzından ve ifadelerinden sezmek mümkündür.

İmam Rabbanî, Cemel vakasının ortaya çıkışının Hz. Osman’ın şehadetine karışan katillere kısas istenmesi ile başladığını, Talha ve Zübeyir’in de kısas geciktiği için Medine’den Hz. Aişe ile birlikte ayrıldıklarını, amaçlarının savaş olmadığını, ancak fitnecilerin olayları kızıştırması sonucu birçok sahabe ile birlikte Hz. Talha ve

⁴¹⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, s. 1045.

⁴²⁰ Eş’arî, *el-İbane*, s. 111.

⁴²¹ Rabbanî, *Mektubat*, 80. Mektup, I, s. 245.

Hız. Zübeyir'in şehit edildiğini vurgulamaktadır. Hatta Cemel muharebesinde Hız. Talha ve Hız. Zübeyir'le birlikte on üç bin kişinin hayatını kaybettiğini belirtmektedir.⁴²²

İmam Rabbanî, sahabe arasında vuku bulmuş olan savaş veya mücadelelere hüsnü zan ile yaklaşılması gerektiğini, bu olayların kati suretle sahabenin dünya menfaatini elde etmek için ortaya çıkmadığını savunmaktadır. Onlar arasında ortaya çıkan görüş ayrılığının heva ve hevesten değil, içtihat ve te'vil farklılığından kaynaklandığını irdelemektedir. İmam Rabbanî'nin bu konu hakkındaki düşüncelerine bakıldığında genel olarak Ehl-i Sünnet âlimlerini referans aldığı veya onların söylemlerini yansıttığı söylenebilir.

İmam Rabbanî, sahabe arasında çıkmış fitnelerde hakkı söylemeye çalıştığını hiçbir sahabe ile yakınlık ve tanışıklığının olmadığını hatta bu kardeş savaşlarının kendisini üzdüğünü de ifade etmektedir. İmam Rabbanî'ye göre onlar aralarında savaşmış olsalar da Peygamberimizin ashabı oldukları için onları sevmek dinî bir zorunluluktur. Bununla beraber onları incitmekten ve onların her birine düşmanlık yapmaktan kaçınmalıyız. Sahabeyi sevmekle memur olan biz Müslümanların, onlara yapılacak bir haksızlık veya yapılacak bir düşmanlığın Peygambere kadar gideceğini, düşmanlık ile hakkı söylemenin ayrı şeyler olduğunu vurgulayan İmam Rabbanî, Hız. Ali'nin haklı olduğunu ve yanılanın diğer taraf olduğunu hatta Hız. Ali'ye karşı çıkanların hatalı olduğunu söylemenin dışındaki bir söylemin de hatalı ve gereksiz olduğunu, belirtir.⁴²³

İçtihatlarından dolayı Hız. Ali'ye karşı savaşanlara kâfir denilemeyeceğini ve buna delil olarak da Hız. Peygamber dönemindeki sahabe içtihadını örnek göstermektedir. Bazı durumlarda sahabenin içtihadı Hız. Peygamberinkinden farklı olmasına rağmen ne Allah ne de Allah Resulü onları kötülemedi. Vahiy inmeye devam etmesine rağmen içtihatlarından dolayı onları kötüleyecek bir söz söylenmedi. Durum böyleyken kalkıp Hız. Ali'ye karşı içtihatları gereği muhalefet ya da muharebe edenlere kâfir demek doğru değildir. Hız. Peygamberle içtihatları aynı olmayanlara kâfir denilmediyse Hız. Ali ile içtihatları aynı olmayanlara kâfir denilmesi tutarsızlıktır. Ayrıca Hız. Ali ile savaşanlar birkaç kişiden ibaret olmayıp binlerce kişiden ibaretti. İmam Rabbanî bunların içinden cennetle müjdelenenlerin ve Ashab-ı Kirâm'ın önde

⁴²² Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 572.

⁴²³ Rabbanî, *Mektubat*, 266. Mektup, I, 637.

gelenlerinin olduğunu vurgular. Bunlara kâfir demenin çok basit ve bayağı bir söylem olduğunu belirtir.⁴²⁴

İslam esaslarının yarısına yakını bu sahabeler bildirmiştir. Onlar kötülenirse dinin yarısına itimat kalmaz. İmam Rabbanî'ye göre bu sahabeden gelen rivayeti Hz. Ali dâhil hiç kimse red etmediğine göre onları kötüleyerek hedefe oturtmak bir çelişkidir. Ayrıca İmam Rabbanî'ye göre, Hz. Ali'nin her konuda her zaman mutlak haklı olması gerekmez. Aynı şekilde ona muhalif olanların da tüm işlerde hatalı olduğu iddia edilemez. Zira Hz. Ali'nin içtihadına uymayan birçok tabiîn ve âlimin olduğunu belirten İmam Rabbanî, buna örnek olarak hem tâbiîn hem de müçtehit olan Kâdî Şüreyh'nin içtihadını vermektedir. Çünkü Şüreyh; Hz. Ali hakkında oğlu Hz. Hüseyin'nin şahitliğini kabul etmedi. Bütün müçtehitler aynı şekilde Şüreyh gibi evladın babaya şahitliğini uygun görmediler.⁴²⁵ İmam Rabbanî, müçtehitlerin Hz. Ali'nin içtihadına uymadıkları benzer örneklerin çok olduğunu ancak söz konusu konuyu dağıtmamak için gerek duymadığını belirtmektedir. Ve devamında Hz. Ali'nin içtihadına uymamanın suç olmadığını ve ona uymayanların onun gibi düşünmeyenlerin kötülenip ayıplanmasının zarurî bir durum olmadığını savunmakta,⁴²⁶ içtihadı dayalı işlerde Hz. Ali'ye uymayanların küfürle itham edilemeyeceği değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁴²⁷

İmam Rabbanî Talha ve Zübeyr'in cennetle müjdelenmiş sahabenin⁴²⁸ büyüklerinden olduklarını, onlara söylenecek her türlü kötü sözün sahibine döneceğini belirtmektedir. Hz. Ömer kendisinden sonra halife seçimi işini havale ettiği şuradaki altı kişiden iki kişinin bunlar olduğunu ve onlardan Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'in hali felîği istemediklerini belirtmektedir. İmam Rabbanî, Talha'nın Hz. Peygambere edep dışı tavır takınmış babasını öldürdüğünü, onun Hz. Peygambere olan sevgisinin ayrıca Kur'ân ayetleri ile tasdiklendiğini belirtmektedir.⁴²⁹

İmam Rabbanî, Hz. Peygamberin "Zübeyr'i katleden cehennemliktir."⁴³⁰ sözünü hatırlatarak ona kötü söz söyleyip lanet okuyanın onu katledenden farklı olmadığını savunur. İmam Rabbanî, Hz. Zübeyr ve diğer sahabenin gece gündüz İslam

⁴²⁴ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1043.

⁴²⁵ Ebü'l-Fida, el-Melikü'l-Müeyyed 'İmadüddin İsmail (732), *el-Muhtasar fi Ahbari'l-beşer*, el-Matba'atü'l-Hüseyniyye, Mısır trz. I, 182.

⁴²⁶ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1044.

⁴²⁷ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1043.

⁴²⁸ Şiilere göre Hz. Peygamberin on sahabeyi cenetle müjdelediği hadis uydurmadır. (Meclisî, *Bihâr*, XXXII, 338.)

⁴²⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1046.

⁴³⁰ Hakim, *Müstedrek III*, 367; *Kenzü'l-Ummal XIII*, 205, H. n: 36615.

ininin ihyası için çalıştıklarını ve Hz. Muhammed'e (sav) canları ve mallarıyla yardım ettiklerini, Resulullah'ın sevgisini akrabalarına, memleketlerine ve hatta canlarına tercih edip hicret ettiklerini dile getirerek bu din büyüklerine dil uzatmaktan sakınılması gerektiğini ifade etmektedir.⁴³¹

İmam Rabbanî, onların bir avuç arpa vermekle kazandıkları sevabın, sonradan gelenlerin Uhud dağı kadar altın dağıtmakla kazanacakları sevaptan dahi fazla olduğunu iddia eder ve Yüce Allah'ın sahabeden razı olduğuna dair şu ayeti paylaşır:

“...İşte onların Tevrat'taki vasıfları budur. İncil'deki vasıfları ise şöyledir: Filizini yarıp çıkarmış, giderek onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, sapları üzerine doğrulup kalkmış bir ekine benzerler. Bu, ekincilerin de hoşuna gider. (Ashab hakkındaki bu teşbih) onlarla kâfirleri öfkeliendirmek içindir.”⁴³²

İmam Rabbanî başta Hz. Aişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyir olmak üzere sahabeye kin bağlayanların kâfir olarak nitelendirilmesi gerektiğini, bu nitelendirmesini de mezkûr ayetteki “küffar” sözcüğü ile delillendirmektedir. Onlara kin bağlamaktan küfürden kaçır gibi kaçınılması gerektiğini, onların arasında içtihat farklılığından ortaya çıkmış birkaç ihtilafa dayanarak onlara taanda bulunmanın geçerli hiçbir sebebinin olamayacağını vurgulamaktadır. İmam Rabbanî farklı bir bakış açısıyla içtihat konusunda birlik olmanın değil, belki de ayrılığın daha doğru olacağını imamların ihtilaflarını örnek vererek desteklemektedir. Şöyle ki, İmam Ebu Yusuf içtihat derecesine ulaştıktan sonra doğru olan Ebu Hanife'nin değil kendi içtihadına uymasındır. Durum böyle iken sahabe için farklı düşünölemeyeceğini ve her birinin kendi içtihadına göre amel etmesinin daha doğru olacağını savunmaktadır. İmam Rabbanî konuyla ilgili “Mezhep imamları arasındaki görüş ayrılığı caiz oluyor da ashabin arasındaki içtihat ayrılığı neden caiz görülüyor?”⁴³³ şeklinde bir soru sormaktadır. Onun buradaki maksadının Müslömanları sahabe arasındaki tartışmalardan uzak tutmak olduğu söylenebilir.

4.2. Sıffin Vakası

İmam Rabbanî'nin üzerinde durduğu önemli konulardan biri de Hz. Ali döneminde sahabe arasında ortaya çıkan Sıffin savaşıdır. Bilindiği üzere Hz. Ali'nin hilafeti döneminde Cemel vakasından sonra Şam valisi Muaviye'nin Hz. Osman'ın katillerine kısas uygulanmadığını ileri sürerek raşid halife Hz. Ali'ye karşı başkaldı-

⁴³¹ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1046.

⁴³² Fetih 48/29.

⁴³³ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1047.

rıda bulunarak Müslümanlar arasında büyük bir savaşa sebebiyet vermesinden dolayı Muaviye taraftarlarının durumu hakkında farklı eleştirel söylemler geliştirilmiştir. İmam Rabbanî de Şîa'nın aşırıya kaçan eleştirilerini hatta kimilerince küfürle itham derecesine varan iddialarının yersiz olduğunu delilleriyle açıklamaya çalışmaktadır.

İmam Rabbanî, Hz. Ali ile muharebeye girmiş Muaviye ve Amr b. As gibi sahabeye fasık, yoldan çıkmış gibi şeyler söylemenin câiz olmadığı sonucuna vararak Kâdî İyâd'ın *Şifâ* adlı eserinde İmam Mâlik'in şu sözüne yer vermektedir:

“Peygamberimizin ashabından birine, mesela Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman veya Muaviye ile Amr b. As'a söven veya onları kötileyen biri eğer onlar için “yoldan çıktılar, kâfir oldular” derse bu şahıs öldürülmelidir. Ancak başka bir ayıplama veya kusurla kötülense şiddetli dövülmelidir.”⁴³⁴

Bazı fıkıh âlimlerinin Muaviye'yi zulümle itham etme sebebinin de Hz. Ali'nin hilâfeti zamanında kendini halife ilan etmesinden kaynaklandığını ifade eden İmam Rabbanî, Hz. Ali'nin halife olduğu bir zamanda Muaviye'nin kendini halife ilan etmesinin haksızlık olduğunu bazı fıkıh âlimlerinin bu duruma zulüm dediklerini vurgular. İmam Rabbanî burada zulümden kastedilen şeyin de yoldan çıkmak manasına gelmediğini; dolayısıyla Muaviye'ye zalim denilemeyeceğini, lanetlenemeyeceğini, onun hakkında zan ve şüphelerde bulunulamayacağını hatta onun için “çirkin bir hata” ile yanıldığının söz konusu bile edilemeyeceğini ifade eder. İmam Rabbanî, İbn-i Hacer- i Mekkî'nin *Savâtku'l-Muhrika* kitabından, Muaviye'nin Allah'ın emirlerini ve Müslümanların haklarını gözeten âdil bir halife olduğunu nakleder.⁴³⁵ İmam Rabbanî, bu tür çirkin sözleri Muaviye için kesin bir dille reddederken oğlu Yezid için ise söylenebileceğini savunmaktadır.

İmam Rabbanî, Peygamberimizin duasının şüphesiz kabulünden yola çıkarak Muaviye hakkında söylemiş olduğu hadisleri dile getirip onun için yapılan duaları iddiasını delillendirmek için kullanmaktadır. İktibas ettiği hadislerden bazıları şunlardır: “Ya Rabbi! Ona kitap ve hesap öğret. Onu azaptan koru!”⁴³⁶ “Ya Rabbi! Onu doğru yola götür ve doğru yola götürenlerden yap.”⁴³⁷ Yine devamında İmam Sabî'nin Muaviye'yi kötülediği iddialarının asılsız olduğunu (bizzat onun talebesi olan Ebu Hanife'nin tutumundan yola çıkarak) savunmaktadır. İmam Rabbanî, tabe'i

⁴³⁴ Kâdî İyâd, *eş-Şifâ bi Ta'rifî Hukukî'l-Mustafa*, II, 308; Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 573.

⁴³⁵ Heysemî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Heysemî(974), *es-Sava'iku'l-Muhrika 'ala Ehli'r-Rafdi ve'd-Dalali ve'z-Zendeka*, thk. Abdurrahman b. Abdillâh et-Türkî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1997, II, 625.

⁴³⁶ Taberanî, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, XIX, 439, H. no: 1066.

⁴³⁷ Bkz. Taberanî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Daru'l-Haremeyn, Mısır 1995, c. II, s. 233.

tâbi'inden olan İmam Mâlik'in "Muaviye ve Amr b. As'ı sövenleri öldürünüz"⁴³⁸ yorumunu kendi görüşünü tekit etmek için naklederek bu fetvadan onları sövmenin büyük günah olduğunu tahric etmektedir. Ayrıca Muaviye'nin tek başına olmayıp bir kısım sahabe ile birlikte hareket ettiğini onlardan birini sebbetmekle tamamına hakaret etmiş gibi olunacağını ve bu durumda dini yayan ve bize bildirenlerle beraber dini de yıkılmış olunacağını savunmaktadır. Hatta onlara sövenlerin art niyetli dini yıkma-ya çalışan kimseler olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla Muaviye'yi sövmenin asla caiz olamayacağını savunmaktadır.⁴³⁹

İmam Rabbanî, Hz. Osman'ın katillerine kısas yapılmasının gecikmesi üzerine cereyan eden Cemel vakasında olduğu gibi sahabiler arasındaki problemlerin Muaviye'den önce ortaya çıktığına dikkat çekmektedir. Hatta sahabîlerden Hz. Aişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyir'in de bu savaşın merkezinde olduklarını belirterek problemlerin Muaviye ile başlamadığına dair düşüncesini desteklemektedir. İmam Rabbanî, Muaviye ile Hz. Ali arasında vuku bulmuş Sıffin savaşının da Cemel savaşına benzetilmesi gerektiği kanaatini taşımaktadır.⁴⁴⁰ Hz. Ali ve Muaviye arasında gerçekleşen olaylar da önceki olaylar gibi te'vil ve içtihat sonucudur.⁴⁴¹

İmam Rabbanî, her ne kadar Muaviye'nin başkaldırısını Hz. Osman'ın katillerine kısas uygulanmamasına bağlayan Gazali'nin fikrine yer verse de Ebu Şekûr-i Sülemî'nin şu zıt görüşüne de yer vermektedir. Zira Ebu Şekûr, Muaviye'nin başkaldırısı gagesinin hilafeti ele geçirme amaçlı olduğunu şu hadise dayanarak savunmaktadır. Peygamberimiz Muaviye'ye hitaben: "İnsanların başına geçtiğin zaman onlara yumuşak davran!" demiştir. Yine Şekûr'a göre Muaviye bu hadisi işittiği günden beri içinde hilâfet arzusu uyanmıştır. Ancak Muaviye'nin hilâfetinin Hz. Ali'nin hilâfetinden sonra olması gerektiği için onun bu konuda yaptığı içtihadta yanıldığını, Hz. Ali'nin yaptığı içtihadın ise doğru olduğunu belirtmektedir. İmam Rabbanî tüm bu fikirleri zikrettikten sonra karışıklığın, ilk başlama sebebini, kısasın gecikmesine bağlayarak hilafet fikrinin ise sonradan ortaya çıktığını vurgulamaktadır.

İmam Rabbanî'ye göre tüm olanların yanında sahabenin yaptığı içtihat yerinde olup doğru olana iki sevap hataya düşene ise tek sevap verilecektir. Ona göre ta-kinmamız gereken tavır sahabe kavgasına karışmamaktır, bu olayları konuşmamak-

⁴³⁸ Bkz. Kâdî İyâd, *eş-Şifâ bi Ta'rihi Hukuki'l-Mustafa*, II, 308.

⁴³⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 571.

⁴⁴⁰ Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 572.

⁴⁴¹ Eş'arî, *el-İbane*, s. 111.

tır. O bu düşüncesini; “Ashabımın arasında olan işlere karışmayınız! Ashabım konuşulurken dilinizi tutunuz! Ashabım için Allah’tan korkunuz, Ashabım için dil uzatmayınız!”⁴⁴² gibi hadislerle savunmaktadır. Ayrıca “Allah, ellerimizi o kanlara bulaştırmadığı gibi biz de dilimizi karıştırmayalım” sözünü çokça dillendirerek sahabenin iyi ve hayırlı olduklarını söylemekle kalınması gerektiği düşüncesindedir.

İmam Rabbanî alçak, inatçı ve fasık olarak nitelendirdiği Yezid’e lanet okunmamasını, Ehl-i Sünnet’in kâfir bile olsa bir kişiye lânete izin vermemesine dayandırmaktadır. Ancak kâfir olarak öldüğü yakinen bilinen birine lanetin caiz olduğunu, buna Ebu Leheb ve eşinin örnek verilebileceğini söylemektedir. Daha sonra şu ayeti delil olarak sunmaktadır: “*O kimseler ki, Allah ve resulüne eziyet ederler, Allah onlara dünyada ve ahirette lânet etmiştir.*”⁴⁴³ İmam Rabbanî bu konuları yazma sebebini de açıklamayı uygun görerek şöyle demektedir: “Günümüzde birçok kişi hilafet meselesini dillerine dolayarak sözü evirip çevirip Ashab-ı Kirâm arasındaki savaşlara getiriyorlar. Cahillerin yazdığı tarihleri okuyarak ve bid’at sahiplerinin yalanlarına inanarak, sahabenin çoğu hakkında taanda bulunuyorlar. Onları hak etmedikleri şeylerle kötülüyorlar. Onun için bildiğim hakikatleri yazarak dostlarıma göndermeyi gerekli gördüm.”⁴⁴⁴

Hız. Ali’nin “Bize karşı çıkan kardeşlerimiz kâfir olmadıkları gibi günahkâr da değillerdi. Çünkü onlar için tevîl yolu vardı” sözünü işleyen İmam Rabbanî içti-hatta yanılmanın kabahat olmadığını dolayısıyla menfi yorumların yersiz olduğunu söyler. O, Peygamberimizin nezaretinde yetişmiş sahabe arasında ayırım yapmadan hepsinin iyi bilinmesi ve onlara saygıda kusur edilmemesi gerektiğini vurgular. “Peygamberimizi seviyorsak hepsini sevmeliyiz” düşüncesini şu hadisle takviye eder: “Onları seven, beni sevdiği için sever ve onlara düşmanlık eden, bana düşman olduğu için eder.”⁴⁴⁵

Görüldüğü gibi İmam Rabbanî, Peygamberimizin ashabını sevmeyi dinî bir zorunluluk olarak gördüğü için herhangi bir sahabîye kin beslemekten ve onları incitmekten kaçınılması gerektiğini, hatta sahabeye yapılacak en küçük bir haksızlığın

⁴⁴² Bu metinde Hadis bulunamamıştır, benzeri için bkz. Taberani, *el-Mu’cemu’l-Kebir*, c. II, s. 96. H. no: 1427.

⁴⁴³ Ahzab 33/57.

⁴⁴⁴ Rabbanî, *Mektubat*, 251. Mektup, I, 575.

⁴⁴⁵ İbn Hibban, Ebu Hatim Muhammed et-Temimi el-Büstî (965), *Sahihi İbni Hibban*, thk. Şu’ayb el-Arnâvut, Müessesetü’r-Risale, Beyrut 1993, c. XVI, s. 244. (Rabbanî, *Mektubat*, 266. Mektup, I, 675.)

veya düşmanlığın Hz. Peygambere kadar gitme olasılığını gözönünde bulundurarak Müslümanları sahabe arasındaki savaşları konuşmaktan dahi uzak tutmaya çalışmaktadır. Cemel ile Siffin olaylarının benzer olaylar olduğunu kabul eden İmam Rabbanî, sahabe arasında ayırım yapmamaktadır. Fakat Yezid b. Muaviye'yi de bunların dışında tutmaktadır. Ayrıca İmam Rabbanî, Hz. Ali'nin haklı olduğunu ve yanılanın diğer taraf olduğunu da söylemekten çekinmemektedir.

C. EHL-İ BEYT ANLAYIŞI

“Ehl-i Beyt” sözlükte ev halkı⁴⁴⁶ anlamına gelip evin sahibiyle beraber onun eşini, çocuklarını, torunlarını ve yakın akrabalarını kapsar. Belirli dönemlerde farklı manalara gelen Ehl-i Beyt kavramı, cahiliye döneminde özellikle Kâbe'yi ziyaret edenlere hizmet sunan ve Mekke'nin dini ve siyasi hizmetlerini üstlenmiş, Kâbe'den sorumlu olan aile⁴⁴⁷ için kullanılırdı. Hz. Peygamber döneminde Ehl-i Beyt tabirinin, sözcük anlamına tamamen uygun olarak kullanıldığı⁴⁴⁸ söylenebilir. Sonraki dönemlerde bu kavramın kapsamına kimlerin gireceği üzerinde İslam âlimleri çokça tartışmış, farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazılarına göre bu kavram sadece Resulullah'ın hanımlarını kapsamaktayken bazılarına göre ise çocuklarını, hanımlarını ve bütün akrabalarını kapsamaktadır.⁴⁴⁹ Bu halkayı daha da genişletenler olmuşsa da bu terim, İslamî literatürde genel bir ifadeyle; Hz. Peygamberin ailesi ve soyu için kullanılmıştır.

“Ehl” ve “beyt” kelimeleri Kur'ân-ı Kerîm'de bazı ayet⁴⁵⁰ ve hadislerde⁴⁵¹ geçmektedir.⁴⁵² Ehl-i Sünnet ile Şîa bu ayet ve hadislerden⁴⁵³ yola çıkarak Ehl-i Beyt'in kimleri kapsadığını farklı düşünmüşlerdir. Ehl-i Sünnet, Hz. Peygamberin zevcelerini, çocuklarını, torunlarını ve Hz. Ali'yi Ehl-i Beyt kapsamında ele almaktadır. Şîa ise Hz. Peygamberin zevcelerini Ehl-i Beyt'ten saymayarak Ehl-i Beyt'in sadece Hz. Ali ve Hz. Fatıma'dan olan çocuklarından ibaret olduğunu savunmuş-

⁴⁴⁶ Yeğîn, Abdullah, *İslami-İlmi-Edebi-Felsefi Yeni Lûgat*, s. 121

⁴⁴⁷ Duman, M. Zeki, “Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Beyt” *EÜİFD*, Kayseri 2011, sy. 11. s. 41

⁴⁴⁸ Varol, M. Bahaüddin, Hicri I. Asırda Ehl-i Beyt İmajı, *SÜİFD*, Konya 2003, sy. XVI. s. 100.

⁴⁴⁹ Fevzi, Faruk Ömer, “Ehl-i Beyt Kavramı Üzerine” *SÜİFD*, çev. M. Bahaüddin Varol, Konya 2000, sy. IX. s. 402.

⁴⁵⁰ Hud 11/73, Kassas 28/12, Ahzap 33/33.

⁴⁵¹ Tirmizî, *Sünen*, V, 351.

⁴⁵² Öz, Mustafa, “Ehl-i Beyt” *DİA*, c. X, s. 498.

⁴⁵³ Not: Konumuzun sınırları dışına çıkmamak için bu ayet ve hadislerin analizini detaylı bir şekilde yapmayacağız.

tur.⁴⁵⁴ Sünnî âlimler Ehl-i Beyt kavramına yükledikleri mana ile beraber Ahzap sure-
sinin otuz üçüncü ayetinin siyak ve sibakına bakarak Ehl-i Beyt ifadesinin öncelikle
Hz. Muhammed'in (sav) zevcelerine işaret ettiğini ifade etmişlerdir. Şîî âlimler ise
Ahzap suresi otuz üçüncü ayetini önceki ayetlerden bağımsız olarak düşünmüşler,
günah ve manevi kirlerden arındırılan Ehl-i Beyt'in Hz. Peygamberin zevcelerine
yönelik olmayıp Hz. Muhammed (sav), Hz. Fatıma ve Hz. Ali ile çocuklarına işaret
ettiği iddiasında bulunmuşlardır.⁴⁵⁵

Ehl-i Beyt kavramına farklı yaklaşımlar olmasına rağmen, Müslümanların
çoğunluğu tarih boyunca Hz. Peygambere duydukları sevgi ve saygıyı onun Ehl-i
Beyt'i için de göstemişler ve hatta bunu inançlarının bir gereği olarak görmüşlerdir.
Bu nedenle bu kavramın etrafında hemen hemen her dönem dinî ve siyâsî oluşumlar
ortaya çıkmıştır. Bu oluşumların tarihsel seyrine bakıldığında kendilerini meşrulaş-
tırma gayesiyle farklı yer ve zamanlarda farklı kişilerce Ehl-i Beyt kavramı istismar
edilmiştir.⁴⁵⁶ Bu gerçeklikle beraber Ehl-i Sünnet ile Şîa âlimleri arasında Hz. Pey-
gamberin Ehl-i Beyt'ine kimlerin dâhil olduğuyla ilgili mezhepsel görüş farklılıkları
ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın nedenleri, siyâsî ve kültürel alt yapıları, yapılan tar-
tışmaların gaye ve sonuçları konumuzun sınırları dışındadır. Biz burada sadece İmam
Rabbanî'nin Ehl-i Beyt sevgisini ve Ehl-i Beyt'e olan bakışını inceleyeceğiz.

Sert bir üslupla Şîa'yı eleştiren ve onların her türlü aşırılığında muzdarip ol-
duğu anlaşılan İmam Rabbanî'nin Ehl-i Beyt'e hangi açıdan yaklaştığı ve onun Şîa
ile Ehl-i Beyt arasında nasıl bir ayrıma gittiği konumuzun bütünlüğü açısından önem-
lidir.

Nakşibendî geleneğinde olduğu gibi İmam Rabbanî de Ehl-i Beyt'e son dere-
ce hürmetkâr olup onlara yoğun bir muhabbet beslemektedir. Şîa mensuplarıyla Ehl-
i Beyt'ten olanları aynı kefeye koymadığı gibi Ehl-i Beyt'ten olanları sahiplenerek
onların ümmetin ortak değeri olduğunu düşünmektedir. Şîa'nın Ehl-i Beyt sevgisi
iddiasına farklı bir yorumla yaklaşan İmam Rabbanî, onların sevme biçimini uygun
görmemektedir.

İmam Rabbanî, Şîilerin Ehl-i Beyt sevgisinde aşırıya giderek yanlışlığa düş-
tüklerini, hatta onlara duyulan muhabbetin Resulullah'a olan sevginin bile önüne

⁴⁵⁴ Kummî, *Tefsîr*, s. 543; Kuleynî, Ebu Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak (329/940) *Usulu'l-Kaflî*,
tsh. Necmuddin Âmilî, Tahran 1388.

I, 172; Meclisî, *Bihâr*, X, 425.

⁴⁵⁵ Gümüšoğlu, Hasan, "Ehl-i Sünnet Ve İmamiyye Şiasının Ehl-i Beyt Kavramına Yükledikleri An-
lamlar" *CÜİFD*, Sivas 2014, c. XVIII, sy. 2, s. 316.

⁴⁵⁶ Varol, Hicri I. Asırda Ehl-i Beyt İmajı, s. 99.

geçtiğini vurgular. Risalesinde bunu şöyle dile getirir: “Şifler bu hayırlı insanları (Ehl-i Beyt) takip ettiklerini ve onların yolundan gittiklerini iddia ederler. Bu hayırlı insanlar ise onların bu aşırı sevgilerinden uzaktır. Onlar bu mutabaatı kabul etmezler. Muhakkak ki bu adamların sevgisi, Meryem’in oğlu İsa’yı sevdiğini iddia eden Hristiyanların sevgisi gibidir. Hristiyanlar onu sevme hususunda ifrata kaçtılar, o siz benden uzaksınız demesine rağmen ona kulluğa kadar gittiler.”⁴⁵⁷

Şiflerin Hz. Ali sevgisi için şart koştukları ilk üç halifenin teberrî edilmesi gerekliliğini; İmam Rabbanî insafsızlık olarak değerlendirir. Bunun doğru olmadığını Resulullah’ın halifelerine dil uzatarak başka bir sahabîye muhabbetin İslam’ın özüne aykırı olduğunu dile getirir. Ehl-i Sünnet farkının burada ortaya çıktığını ve Ehl-i Beyt’i sevmeyi şarta bağlamadan bütün sahabeyi sevmek gerektiğini savunur. Haricîler, Ehl-i Sünnet mensuplarını sevmek için Ehl-i Sünnet’in Ehl-i Beyt’e düşmanlık yapması şartını ileri sürdükleri gibi Rafizîlerin de Ehl-i Sünnet mensuplarını sevmek için Ashab-ı Kirâm’dan teberrî etme şartını ileri sürmüşlerdir.⁴⁵⁸

İmam Rabbanî, Ehl-i Beyt ve sahabeye buğz edilemeyeceğini Resulullah’ın: “Bir kimse onları severse, beni sevdiği için sever. Onlara buğz eden de bana buğz ettiği için buğz eder”⁴⁵⁹ hadisine yer vererek açıklar.⁴⁶⁰

Görüldüğü gibi İmam Rabbanî, Ehl-i Beyt ile sahabe arasında ayırım yapmaktadır. Ona göre, Hz. Peygamber için Ehl-i Beyt’i seven kişi, Peygamberin düşmanlarını iyi tanımalı ve Hz. Peygamberin düşmanlarına Ehl-i Beyt’in düşmanlarından daha çok teberrî etmelidir. Ancak Şiflerin Hz. Peygamberin en büyük düşmanı olan ve onu defalarca inciten ve nice sıkıntılar yaşatan Ebu Cehil’e Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’den daha az lanet ettiklerini, onun kötülüğünü daha az anlattıklarını,⁴⁶¹ dile getirir.

İmam Rabbanî, Rafizîlerin çürük bir kanaatle Hz. Ebu Bekir’i Ehl-i Beyt’in düşmanı sandıklarını, bu yüzden ona her türlü hakaret ve iftirada bulduklarını dile getirir. Ona göre Rafizîler düşman belirlerken yanlış hedef seçmişlerdir. Aslında sahabeye değil de Ehl-i Beyt’in gerçek düşmanları olan Ebu Cehil gibilerine bu hakaretleri yapsalardı; Ehl-i Sünnet ile aralarında görüş ayrılığı en aza inecekti. Çünkü Ehl-i Sünnet de Ehl-i Beyt’in düşmanlarını düşman bilmekte ve onları kötülemekte-

⁴⁵⁷ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 145

⁴⁵⁸ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1034.

⁴⁵⁹ İbn Hibban, *Sahih*, c. XVI, s. 244.

⁴⁶⁰ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1034.

⁴⁶¹ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1037.

dir. Ehl-i Sünnet ile Rafizîler arasında önemli bir farkı dile getiren İmam Rabbanî; Ehl-i Sünnet mensuplarının katî suretle kâfir olduğu bilinmeyen bir kâfire bile lanet etmezken, Rafizîlerin çekinmeden Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e lanet ettiklerine⁴⁶² dikkat çekmektedir. Bütün bunlara rağmen Rafizîlerin kalkıp kendilerini Resulullah'ın Ehli beytine nispet etmelerini ise çirkin olarak⁴⁶³ değerlendirmektedir.

Hz. Peygamberle olan akrabalık bağı Hz. Ali'ye verilen değer ve muhabbetin en önemli faktörü olarak gören İmam Rabbanî, peygamber sevgisini katmadan Hz. Ali'yi Hz. Peygamberden ayrı sevenlerin iyi niyetli olamayacaklarını iddia eder. Ona göre Rafizîler; Ehl-i Beyt sevgisini izhar ederek⁴⁶⁴ gizliden gizliye Hz. Peygamberi devre dışı bırakmayı amaçlamakta ve hatta Hz. Ali üzerinden İslam dininin özünü değiştirmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca Hz. Peygamberin yerine Hz. Ali'ye rağbet etmelerinin küfür olduğunu ve bu davranışlarından dolayı onların Hz. Ali'yi bile sevmediklerini, dolayısıyla bu tür şahsiyetlerin muhatap alınmaması gerektiğini⁴⁶⁵ savunur.

“Ehl-i Beyt'im, Nuh (as)'un gemisi gibidir. Binen kurtulur, binmeyen boğulur”⁴⁶⁶ hadisini hatırlatan İmam Rabbanî, Hz. Peygamber'in sahabeyi yıldızlara,⁴⁶⁷ Ehl-i Beyt'i de gemiye benzetmesini ilginç bir yorumla açıklamaktadır. Ona göre boğulmaktan kurtularak sahile ulaşmak için hem gemide bulunmalı hem de yıldızlara göre yol alınmalıdır.⁴⁶⁸

İmam Rabbanî, İmam Şafî'nin: “Muhammed (sav)'in âlini sevmek Rafizîlik ise, ey insanlar ve cinler biliniz ki, ben Rafiziyim” sözünü hatırlatarak, Rafizîliğin Ehl-i Beyt'i sevmek manasından ziyade, Ehl-i Beyt'in dışındaki sahabeye düşmanlık manasında kullanıldığını dile getirir. Ona göre, Ehl-i Beyt'i sevip diğer sahabeye dil uzatmayanlar Ehl-i Sünnet vel-Cemaat mensupları olup tam manasıyla onların Ehl-i Beyt Şîa'sı olduklarını savunur. Hatta Ehl-i Beyt'i çok sevmeyi, imanlı ölmenin alâmeti olarak görür.⁴⁶⁹

Kimilerininin Ehl-i Beyt'i sevmenin şartını; ilk üç halife ve Müslümanlardan birçoğuna düşmanlık etmeye bağlamasını yanlış bulan İmam Rabbanî, sevginin sev-

⁴⁶² Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1038.

⁴⁶³ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 145.

⁴⁶⁴ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1040.

⁴⁶⁵ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1045.

⁴⁶⁶ Tabarani mucemül kebir, III, 45.

⁴⁶⁷ İbn Esir, Mecduddin el-Cezerî (606/1210), *Camiul-Usul fi Ehadisi'r-Rasul*, thk. Abdulkadir el-Arnaut, yrz, 1969, VIII, 556.

⁴⁶⁸ Rabbanî, *Mektubat*, 59. Mektup, I, 191.

⁴⁶⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1033.

giliden başka herkese düşmanlık manasına gelmediğini, sevginin alâmetinin ise sevgilinin düşmanlarını sevmemek olduğunu ifade etmektedir. İmam Rabbanî, hiçbir sahabînin Ehl-i Beyt'e düşman olmadığını, hatta Ehl-i Beyt'i sevmenin Kur'ân'ın bir emri olduğunu hatırlatmaktadır. O hâlde, sahabenin Ehl-i Beyt'e düşman olması düşünülemez. Zira sahabenin en büyükleri olan bu ilk üç halife Hz. Peygamber uğruna mallarını, canlarını, mevkilerini, nam ve prestijlerini feda etmekten çekinmeyen büyük insanlardı. İmam Rabbanî, Ehl-i Beyt sevgisi gibi konular üzerinden onlara düşmanlık etmenin mantıklı bir tutum olmadığını vurgulamaktadır.⁴⁷⁰ Nitekim Hz. Peygamberden sonra bu ilk üç halife Ehl-i Beyt'i Hz. Peygamberin emaneti olarak görmüşlerdir. Onların giderlerini karşılamak gayesiyle onlara maaş bağlamış; hatta Hz. Ömer, gelip gidenleri çok olduğu için onları diğer kadınlardan ayrıcalıklı tutarak onlara daha fazla maaş bağlamıştır.

İmam Rabbanî, Hz. Peygamberin Hz. Fatma'ya eziyeti nehiy etmesinin umumi bir durum olmadığını, her türlü incitmeyi kapsamadığını savunur. Buna delil olarak da bazı rivayetlerde mevcut olduğu gibi Hz. Ali'nin de bazen Hz. Fatıma'yı üzmüş olmasına rağmen bunun suç sayılmadığını⁴⁷¹ dile getirmektedir.

İmam Rabbanî, sünnî düşünceye paralel olarak Kur'ân-ı Kerîm'de "Ehl-i Beyt" olarak isimlendirilen Hz. Peygamberin zevceleri ile kızı hakkında ve onlara buğz edenlerle ilgili bazı rivayetleri aktararak⁴⁷² düşüncesini özetleyerek anlatmaktadır.

Hz. Aişe buyuruyor: "Sahabe Resulullah'a hediyelerini benim evimde iken getirirlerdi. Böylece Resulullah'ın sevgisini kazanmaya çalışırlardı. Devamında buyuruyor ki, Resulullah'ın mübarek zevceleri iki kısma ayrılmışlardı. Birinci kısımda ben, Hafsa, Safiye ve Sevde, ikinci kısımda ise Ümmü Seleme ve diğerleri vardı. İkinci kısımdakiler, Ümmü Seleme'yi Resulullah'a gönderdiler. Ümmü Seleme Resulullah'ın ashabına şöyle demesini istedi: "Bana hediye vermek isteyen, hangi evimdeysem, oraya getirsin." Bunun üzerine Resulullah: "Bana eziyet etme. Bana Cebrail vahyi yalnız Aişe'nin evinde iken getirmektedir" buyurdu. Ümmü Seleme de: Tevbeler! Ya Resulallah sana kim eziyet edebilir? Allah'a sığınırım, dedi. Daha sonra o zevceler, Hz. Fatıma'yı davet ederek elçi olarak gönderdiler. Hz. Fatıma du-

⁴⁷⁰ Rabbanî, *Mektubat*, 266. Mektup, II, s. 671 vd.

⁴⁷¹ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s.155.

⁴⁷² Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1053-1054.

rumu izah edince Resulullah şöyle buyurdu: “Benim sevdiğimi sen de sevmez misin?” Fâtıma: Evet severim, dedi. Öyleyse Aişe’yi sev!” buyurdu.⁴⁷³

“Sizin en hayırlınız, benden sonra ehlime hayırlı olanınızdır.”⁴⁷⁴

“Her kim Ehl-i Beyt’ime iyilikte bulunursa kıyâmet günü ona yeterim.”⁴⁷⁵

“Sırat köprüsünden en kolay geçecek olanınız Ehl-i Beyt’ime ve ashabıma çokça muhabbet edeninizdir.”⁴⁷⁶

Görülüyor ki İmam Rabbanî, Ehl-i Sünnet vel-Cemaat âlimlerinin Ehl-i Beyt sevgisini, imanın bir parçası olarak gördüklerini savunarak son nefeste sıhhatle ölmeyi de kalpteki Ehl-i Beyt sevgisine bağlamaktadır. Ehl-i Sünnet mensuplarının Ehl-i Beyt’e olan sevgilerinin taşkın olmamasından ötürü onları “Haricî” olarak nitelleyenler olduğu gibi bazı Sünnî âlimlerinin Ehl-i Beyt’e olan muhabbetlerinden dolayı bu âlimleri “Şîî” olarak görenler de olmuştur. İmam Rabbanî bu iki fikrin de cehaletten kaynaklandığı tespitine yer vererek, vasat sevgiyi bilmeyen bu aşırı uçtaki fırkaları sapkınlıkla nitелеmektedir. O, Şîîlerin henüz yok denilecek kadar az oldukları bir dönemde Haricîleri bertaraf eden ekolün Ehl-i Sünnet olduğunu ve bundan dolayı Ehl-i Sünnet’e yapılan Şîî yakıştırmasının da hayal mahsulü olduğunu ifade eder. Buna karşın Ehl-i Beyt sevgisinde ifrata kaçmadıkları ve üç halifeyi de sevmeye ve sevdirmeye çalıştıkları için Ehl-i Sünnet’e Hariciliği isnad edenlerin haksızlık ettiğini dile getirmektedir.⁴⁷⁷ Başka bir ifadeyle İmam Rabbanî’ye göre, Ehl-i Beyt’i sevmemek Harici olmaktır. Sahabeden teberrî etmek ise Rafizîliktir.⁴⁷⁸

D. BÖLÜM DEĞERLENDİRİLMESİ

Siyasî ve itikadî kaygılardan dolayı Ehl-i Sünnet ve Şîa “sahabe” kavramına farklı manalar yükledikleri için bu kavramın kimleri kapsadığı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Buradan başlayan kırılma noktası bu iki siyasî mezhebin sahabeye bakışını derinden etkilemiştir. İslam ümmetinin sarsıldığı bu dinî ve siyasî depremle kutuplaşmalar belirgin hale gelmiş olup sahabe hakkındaki düşüncelerini inançlarının

⁴⁷³ Müslim, “Kitabü fedaili’s-Sahabe” H. no: 2442.

⁴⁷⁴ Hâkim, Müstedrek, III, 11.

⁴⁷⁵ İbn Asakir, Ebü’l-Kasım Ali b. Hüseyin (571), Tarihü medineti Dımaşk, thk. Muhibbüddin Ebu Said, Darü’l-Fikr, Beyrut 1996, c. 45, s. 303.

⁴⁷⁶ Hindî, *Kenzü’l-Ummal*, XII, s. 96

⁴⁷⁷ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1034.

⁴⁷⁸ Rabbanî, *Mektubat*, 349. Mektup, II, 1033.

bir parçası olarak görmüşlerdir. Ehl-i Sünnet sahabenin tamamını sevmeyi itikadî bir mesele olarak ele alırken Şîa ise bunu birkaç sahabî ile sınırlı tutmuştur.

Şîa'nın bazı alt grupları eleştiri boyutunu aşarak sahabeye hakaret ve onları küfürle itham etmekten çekinmemişlerdir. Bu aşırı söylemlerinin yaygın olduğu bir zaman diliminde İmam Rabbanî, onların iddialarını sert bir üslupla aklî ve naklî delillerle reddetmektedir. O, sahabenin tamamına Hz. Peygamberin arkadaşları ve dostları olarak bakmaktadır. Onları, İslam'ın inanç sisteminin temellerini oluşturan dinî metinleri bizlere ulaştıran mümtaz şahsiyetler olarak görmektedir. Sahabenin durumuyla ilgili olarak kaynaklarında Sünnî âlimlere zaman zaman atıfta bulunmakta ve onların çizgisinden çıkmamaktadır.

O, sahabeyi kötüleyen Şîilerin iddialarına karşılık ayet ve hadisleri ortaya koyduktan sonra önceki âlimlerin yorumlarını referans alarak mantıklı açıklamalarla onları ikna etme yoluna gider. Kaynaklarında bazen de Peygamberimizin hayatından konuyla ilgili kesitler sunarak somut örneklemelere başvurur. Sahabeden olan Vahşi'yi Veysel Karanî'den üstün tutmuş olması ayrıca manidardır. Bu durum İmam Rabbanî'nin Hz. Peygamberin sohbetine iştirak etmeyi üstünlük derecesi sayması ondaki Ehl-i Sünnet düşüncesinin yansıması olarak telakki edilebilir. İmam Rabbanî için vahye tanıklık etmiş olmak, iman derecesinin zirvesinde olmaktır.

İmanın zirvesinde bulunan sahabenin gerek Resulullah'ın vefatı sonrasındaki gerekse Hz. Ali dönemi hadiselerindeki ihtilafların birer içtihat ürünü olduğunu savunan İmam Rabbanî, içtihat farklılıklarının sadece halifeler dönemine has olmadığını bilakis Resulullah (sav) döneminde dahi farklı içtihatlarda bulunulduğunu Bedir esirlerinin durumu meselesi üzerinden örneklendirmektedir. İmam Rabbanî bu noktadan hareketle içtihadın sakıncalı olmadığını hatta içtihat kurumunun bizzat Resulullah (sav) ile işlevsel hale geldiğini dile getirmektedir.

Resulullah (sav) ashabıyla bazı meselelerde farklı içtihatlarda bulunabiliyor-ken onun vefatından sonra sahabenin kendi arasında dünyevî işlerde içtihatla bulunması gayet olağan bir durumdur. Dolayısıyla sahabe arasındaki içtihadı dayalı ihtilaflarda kimin haklı ya da haksız olduğunu aramadan içtihadın her hâlükârda sevap kazandıracağını, bunun için de ihtilaflara olumlu yaklaşılması gerektiğini savunan İmam Rabbanî, ihtilaf nedeniyle sahabenin bir kısmını reddetmenin tamamını reddetme anlamına geleceğini düşünmektedir.

İmam Rabbanî; sahabîler arasında ortaya çıkan ihtilafları içtihadı bağlamakla kalmayıp aynı zamanda buna müdahil olanların iyi niyetli olduklarını ve bunu sahip

oldukları ilimlerinin gereği olarak yaptıklarını, sahabeden hiçbirinin kişisel çıkar elde etmek için farklı düşünceleri benimsemediğini ve onların doğru bildikleriyle hareket ettiklerini savunur. Ona göre her bir sahabî aynı zamanda bir müçtehitir. Onun bu şekilde sahabeye pozitif yaklaşması Müslümanların birliğinin tesisi için olduğu söylenebilir.

İmam Rabbanî, Şîa'nın yukardaki gerekçelere dayanarak sahabe arasında ortaya çıkan içtihadı dayalı ihtilafların meşruluğunu tartışmaya açmalarını anlamsız bulur. Çünkü içtihadı yasaklayan herhangi bir ayet olmadığı gibi aksine Hz. Peygamber bizzat kendisi ashabıyla istişarede bulunmuş ve içtihadı desteklemiştir. Ayrıca sahabiler arasındaki ihtilafları gündemde tutarak tartışmanın Müslümanlara dünya ve ahirette sağlayacağı hiçbir fayda söz konusu olmadığını hatırlatır.

İmam Rabbanî; içtihadın itikadî değil, kişisel kanaatler olduğunu dolayısıyla içtihat hükümlerini inkâr eden kişinin kâfir olmayacağı inancını taşımaktadır. Sahabe arasındaki içtihat farklılığı sebebiyle onları tekfir etmenin çok ağır bir itham olduğunu savunur. O, sahabeyi mesnetsiz iddialarla haksız yere tekfir edenler için iddia ettikleri şeyin kendilerine döneceğini düşünmektedir. İmam Rabbanî'nin kaynakları dikkatli bir şekilde incelendiğinde onun başta Şîa olmak üzere Müslümanım diyen hiçbir fırkayı tekfir etmediği; fakat sahabeye saldırgan bir tavırla onları küfürle itham edenleri küfürle bir tutmaktadır. Bu düşüncesinin temel alt yapısında Allah ile Hz. Peygamber arasında kurduğu bağa benzer bir şekilde Hz. Peygamber ile ashabı arasında da böyle bir bağ kurmasıdır. Yani onun sahabeye biçtiği konumundan ötürüdür.

İmam Rabbanî; Ehl-i Sünnet ile Şîa'nın Hz. Ali'nin haklılığı hususunda ortak düşüncelerini ifade ederek sahabeden bir kısmına saygı ve sevgide kusur gösterenlerin sığındıkları hiçbir sebebin onları haklı çıkaramayacağını altını çizer. O, sahabe ile Hz. Ali arasında vuku bulmuş ihtilaflarda Hz. Ali'yi haklı görür. Ancak bazı Şîî fırkaların Hz. Ali'ye olan aşırı sevgilerinden dolayı onu ilahlık makamıyla özdeşleştiren düşüncelerini eleştirir. O, hiçbir sahabenin böyle aşırı bir sevgiyle sevilmemesi gerektiği kanaatini taşımaktadır. Birini sevme şartını başkasından nefrete bağlayan Şîîlerin tutumunu uygun görmemektedir. Ona göre sahabeden birine uymak için başka birini inkâra lüzum yoktur.

İslam'ın ana kaynaklarını bize ulaştıranların sahabiler olduğuna dikkat çeken İmam Rabbanî, sahabe karakteri üzerinden yapılacak bir spekülasyonun çok tehlikeli bir durum olduğunu hatırlatmaktadır. Ona göre böyle bir hataya mahal vermek; sahabilerin bize ulaştırdığı ana kaynaklara olan güveni de zedeleyecektir. Sahabîleri

itibarsızlaştırmak onların getirdiği itikadî konulara olan itimadı da azaltır. İtikadî konularda bütün sahabenin yek pare bir düşünceye sahip olduğunu; ancak amelî konulardaki farklılıklarının fitrî bir durum olduğunu ve bunu İslam düşünce doktrininin özelliği olarak değerlendirmektedir. Bu da İmam Rabbanî'nin meselelere hoşgörülle yaklaştığı, farklılıkları da zenginlik olarak gördüğünü göstermektedir. Onun Şîa'ya şiddetle karşı çıktığı husus sahabeye taanda bulunmaları ve kendi haklılıklarını ispat uğruna Kur'ân ayetlerini tevil etmeleridir.

Şîa'nın ilk üç halifeden teberrî ederek sadece Hz. Ali'yi imam kabul edip tevelli etmelerini haksızlık olarak nitelendiren İmam Rabbanî, her dört halifenin raşid halifeler olduklarını ve her birinin İslam'a farklı bir hizmetinin bulunduğunu bununla beraber Eş'arî ve Şafî ile aynı paralellikle dört halifenin faziletlerinin de halifelik sırasına göre olduğunu savunur.

Ayrıca İmam Rabbanî, halifelerin Hz. Peygambere olan biatını değerlendirirken fetih süresi on sekizinci ayeti delil getirerek Allah'ın onlardan razı olduğunu bu rızanın onların son nefesine kadar geçerli olduğunu, Şîilerin sahabenin sonradan yoldan çıktıkları iddiasını şiddetle reddetmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'i toplayan ve çoğaltan ilk üç halife olduğunu, onlara yapılacak bir hürmetsizliğin Kur'ân'a kadar gidebileceğini savunmaktadır. İlk üç halifeye yapılacak bir saygısızlığın Müslümanların kalbinde Kur'ân'a duyulan güvene şüphe düşüreceğini zikretmektedir.

İmam Rabbanî, Hz. Ali'nin önceki halifelere biatinin takkiye ile açıklanmayacağını zira bunun, Hz. Ali'nin yaşantısına ve mizacına ters düştüğünü, böylesine faziletli birinin istemediği halde (bazı Şîî fırkaların küfürle itham ettiği) halifelere biat ettiğini düşünmenin yersiz olduğunu, bu iddiada bulunanların Hz. Ali'ye iyilik değil kötülük yaptığını dile getirmektedir. Hz. Ali'nin kendi çocuklarına bu halifelerin isimlerini istemediği halde verdiği iddia edenlerin Hz. Ali'ye iftirada bulduklarını hatırlatarak sahabe arasındaki dostlukların gizli düşmanlık üzerine bina edilemeyeceğini, bu durumun dürüst ve ilkeli davranan sahabe kişiliğine ters düşeceğini vurgulamaktadır. Çünkü bu tür asılsız iddialar da ayet ve hadislere muhalif olup Hz. Peygamberin terbiyesinden geçen sahabe için düşünülemez.

Hz. Ali'nin önceki halifelerle ilgili olumsuz tek bir sözünün olmadığını hatırlatan İmam Rabbanî'ye göre fitnenin ortaya çıktığı ve en yoğun yaşandığı Hz. Osman'ın son yılları ile Hz. Ali dönemi olduğu için bu ikisini ayırmaksızın sevmek zorunludur. Böyle olursa bir nebze olsa da fitne ateşi sönecektir. Onun Hz. Ali'ye olan yaklaşımı ne Haricîler ne de Rafizîler gibidir. Ona olan sevgisi ifrat ve tefritten

uzaktır. İmam Rabbanî, Yahudi ve Hristiyanların Hz. İsa (as) konusunda düşütüğü hataya düşmemesi yönünde Müslümanlara uyarılarda bulunmakla beraber Hz. Ali'ye olan sevginin Rafizîlik belirtisi olmadığını belirtir. Onun tanımına göre, Rafizî olmanın belirtisi ilk üç halifeden teberrî etmektir.

İmam Rabbanî, Hz. Ebu Bekir'in faziletiyle ilgili kuvvetli hadisleri verdikten sonra onun Peygamber aşığı en sadık arkadaşı ve dostu olduğunu dile getirir. Hz. Peygamberin kendisine seçtiği en yakın arkadaşını kötüleyen Rafizîlerin haksızlık yaptığını dile getirir. Kendisini Hz. Ebu Bekir'den üstün gören kişiyi cehaletle nitelendirir. Hz. Ali'yi Hz. Ebu Bekir'den daha faziletli gören kişiyi Ehl-i Sünnet'ten ayrılmış olarak değerlendirir. Ebu Bekir'in efdaliyeti bizzat Resullah'ın kendisi tarafından tescillenmiştir. Resulullah'tan sonra en üstün olduğuna ümmet halife seçimi esnasında icma etmiştir. Hz. Peygamberin en yakın arkadaşına bu şekilde çirkin sözler sarf etmek caiz değildir. Onun Hz. Peygambere olan dostluğu sıradan iki yolcunun bir süreliğine arkadaşlığı gibi değildir. İmam Rabbanî'ye göre Hz. Peygamber ile Hz. Ebu Bekir arasındaki sevgi basit bir etkileşimle değil, dostluk derecesinin en üst seviyesinde gerçekleştiği bir durumdur. Hal böyle olunca Hz. Ebu Bekir'e söylenecek sakıncalı bir sözün Hz. Peygambere kadar ulaşma olasılığı vardır ve bu çok ürkütücüdür.

İmam Rabbanî'ye göre beni Sakife'de gerçekleşen halife seçimine Hz. Ali'nin çağırılmaması sadece onu üzümüştür. Yoksa seçilmiş olan halifenin şahsına bir itirazı yoktur. Sahabenin Hz. Ali'yi çağırılmama gerekçesini; Hz. Ali'nin Peygamberin ailesinden biri olması münasebetiyle defin işleriyle uğraşıyor olması şeklinde açıklayan İmam Rabbanî, bütün sahabenin ona biat ettiğini ve hepsinin haksızlık üzerine birleştiklerini düşünmek akılla izah edilemez. Nitekim Hz. Ali'ye yakın olan isimlerin halifelik için ona biat etmek girişimlerini sonuçsuz bırakan bizzat Hz. Ali'nin kendisi olmuştur. İmam Rabbanî, Hz. Abbas ve Hz. Ali gibi büyük sahabelerin halifeliği hak edecek kadar ehliyete sahip olduklarını ve bunu bütün Müslümanların kabul ettiğini; ancak Hz. Ali ve Hz. Abbas'ın da Hz. Ebu Bekir'e biat etmiş olması onun hilafeti konusunda zerre kadar bir şüpheye mahal bırakmadığını savunur. Ona göre eğer Hz. Ali halifeliğin Hz. Ebu Bekir'e verilmemesi gerektiğini ve bu hakkın kendisinden alındığını düşünmüş olsaydı tıpkı Muaviye ile savaştığı gibi onunla da savaşırdı.

Zira Hz. Peygamberin yeni vefat etmiş olması Hz. Ali'nin halifelik iddiasında bulunması için en uygun zamandı. Ayrıca onun Hz. Peygamberin amcası oğlu ve

damadı olması da avantajdı. Böyle bir zaman ve zeminde halifelik iddiasında bulunmuş olsaydı sahabelerin çoğu ona biat ederdi. O öyle bir iddiada bulunmadığı gibi onun halifelik iddiasında bulunduğu dair bir rivayet de mevcut değildir. Halifeliğe en uygun şahsın Hz. Ebu Bekir olduğuna inandığı için biat ettiğini düşünen İmam Rabbanî'ye göre, eğer Hz. Ali halifeliğin kendisinin hakkı olduğuna dair bir bilgiye ve inanca sahip olduğu halde bir hak iddiasında bulunmadıysa o zaman Hz. Peygamberin emrine uymamış olur. Zira bu daha tehlikeli bir durumdur. Ancak Hz. Ali, bütün bu bühtanlardan beridir. İmam Rabbanî, Hz. Ali'ye haksızlıkların en büyüğü olan bu iddiaları canlı tutan Rafızîlerin Hz. Ali üzerinden siyasî emellerine ulaşmaya çalıştıklarına inanmaktadır.

İmam Rabbanî'ye göre ciddi boyutta itiraz olmadan çok kolay bir şekilde Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmiş olması onun halifeliğine engel teşkil edecek bir nass veya işaretin olmadığını, aksine halifeliği üzerinde sözbirliğinin olması halifeliğine yönelik Hz. Peygamberden emir ve işretlerin olduğunu gösterir. Ehl-i Sünnet imamlarına göre halifeliğin günün şartlarına göre tercihe bırakıldığını, bu konuda nass veya tâyin hiçbir halife için söz konusu olmadığını vurgulayan İmam Rabbanî, Hz. Ebu Bekir'in Ensar'a karşı "İmamlar Kureyştendir" argümanını kullandığı gibi Hz. Ali'nin de Hz. Ebu Bekir'e karşı kendisinin imam olması gerektiğiyle ilgili nass ve emirleri kullanırdı.

İmam Rabbanî'ye göre Şifilerin bir diğer iddiası olan Usame'nin ordusuna katılmayan sahabe Hz. Peygamberin emrine muhalif davranmamıştır. Hz. Peygamberin her sözünün vahye dayalı olmadığına onun yaşantısından örnekler vererek Şîa'nın bu olay üzerinden sahabenin tekfir edilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Usame ile gidememiş sahabilerin küfrüne delalet edecek bir delil olmadığını hatta sahabeyi şartlara göre doğru bir karar vermekle değerlendiren İmam Rabbanî, halife seçilen Hz. Ebu Bekir ve halifeye yardımcılık yapan Hz. Ömer'in orduya katılmamasını isabetli bulmuştur.

Şîa'nın bir diğer iddiası olan Hz. Ebu Bekir'in Fedek arazisinden Hz. Fatıma'ya herhangi bir pay vermemesi meselesinde halifenin şahsi tasarrufu veya Hz. Fatıma'yı incitme maksatlı olmadığı kanaatini taşıyan İmam Rabbanî'ye göre burada güç gösterisi yoktur. Hz. Ebu Bekir sadece Hz. Peygamberin emrini yerine getirmiştir. Bu görüşleri savunan İmam Rabbanî, Hz. Fatıma'ya eziyet edilmediğine delil olarak ona benzer şekilde davranmış olan Hz. Ali'den örnekler vermektedir. Ona göre Hz. Ali böyle davranmakla Fatıma'ya eziyet etmediği gibi Hz. Ebu Bekir de

eziyet etmemiştir. İmam Rabbanî, bu meselede bile Resulullah'ın halifesini suçlama ve zan altında bırakma gayretinde olan Rafizîlerin bu iddialarını yersiz ve maksatlı bulmaktadır.

Hız. Ebu Bekir'den sonra ümmetin en faziletlisi olarak Hız. Ömer'i kabul eden İmam Rabbanî'nin Ehl-i Sünnet düşüncesinin dışına çıkmadığı görülmektedir.

İmam Rabbanî, Kırtas hadisesinde ortaya çıkan sahabe arasındaki görüş farklılığını da içtihadla bağlamaktadır. Ona göre vahiy kesildiği için Hız. Peygamberin söyleyeceği ya da yazdıracağı şeyler içtihadla dayalı olacağı gibi Hız. Ömer'in Hız. Peygamberle olan ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda ona itaatsizlik yaptığı düşünülemez. Burada Hız. Ömer'in endişesi; Hız. Peygamberin ağır hasta olmasından dolayı yazılacak şeylerin eksik kalması ve bunun neticesinde daha büyük anlaşmazlıkların ortaya çıkmasını öngörmesidir. İmam Rabbanî'ye göre Hız. Ömer'in Hız. Peygambere olan aşırı sevgisi ve acıma hissinden dolayı onun yazı ile yorulmasını istememiştir. Ayrıca Hız. Peygamberin ısrarcı davranmaması da mutlak bildirmesi gereken şeylerin olmadığı anlamına gelmektedir. Ümmi olan Hız. Peygamberin ben yazayım" demesi onun kendinde olmama ihtimalini güçlendirmektedir. Hız. Peygamberin bu isteği beşeri bir istektir. Onun için vazgeçmiştir. Sahabeye kendi nefislerini Hız. Peygamberin emrine tercih ettiler demek uygun düşmez. İmam Rabbanî dinden çıkma sebebi sayılabilecek bu tür davranışları sahabeden beklemeyi hem akılsızlık hem de haksızlık olarak değerlendirmektedir.

İmam Rabbanî, Hız. Osman'ın fazileti konusunda Ebu Hanife'ye atıfta bulunarak onunla aynı paralelde düşünmektedir. Şeyheynin ve Hız. Osman'ın üstünlüğünü inkâr edenlerin küfre girmeyeceğini ancak Ehl-i Sünnet dışına çıkacağını savunmaktadır. Hız. Osman'ın Ehl-i Beyt hakkındaki ayetleri gizlediği iddiasını da şiddetle reddetmektedir.

İmam Rabbanî'nin Şîa'ya yönelttiği eleştirilerden biri de bazı Şîilerin Mervan b. Hakem olayı üzerinden Hız. Osman'a hakaret etmeyi meşrulaştırmalarıdır. Ona göre Mervan b. Hakem'in sürgün edilmesi Hız. Peygamberin kendi tasarrufu olup Şîa'nın iddia ettiği gibi vahiy dayalı değildir. Yine ona göre sürgün süresi konusunda bir sürenin belirtilmediği gibi şartların normalleşmesiyle Hız. Osman'ın içtihad sonucu onu tekrar Medine'ye kabul etmiş olması Hız. Osman'ın küfrüne hükmedilemez.

İmam Rabbanî'nin Hız. Ali'nin hilafeti döneminde sahabe arasında vuku bulmuş olaylara yaklaşımı önceki olaylara olan yaklaşımından farklı değildir. O ayrıca

sahabe arasındaki savaşlardan bahsetmenin gereksizliğini vurgulayarak Müslümanların haklı ya da haksız olanı ortaya çıkarma gibi bir görevinin olmadığını düşünmektedir. Hatta taraflara “tamamına iyidir” söylemini çözüm önerisi olarak sunmaktadır. Hz. Ali’nin haklılığını hem Ehl-i Sünnet hem de Şîa’nın kabul ettiğini ve bu iki mezhebin ortak tavrı olduğu tespitine yer vermektedir. Sahabenin tekfir edilemeyeceğini desteklemek amacıyla Hz. Ali’nin sözlerine yer vererek Hz. Ali’nin haklılığını ispatlama uğruna diğer sahabîlere hakaretin meşrulaştırılmayacağını özellikle vurgulamaktadır.

Dinî konularda başvurulan en önemli şahsiyetlerden biri olan Hz. Aişe’nin Hz. Peygamberin zevcesi olması ve çok sayıda hadis rivayet etmiş olmasından dolayı İmam Rabbanî ona ayrı bir konum biçmektedir. Ona göre Hz. Aişe’ye çirkin iftirada bulunan veya ona kötü söz söyleyenler, Hz. Peygamberi sevdiklerini veya ona hakıyla iman ettiklerini iddia edemezler. İmam Rabbanî, bunu itikat çerçevesinde ele almakla Hz. Aişe’ye dil uzatmanın önüne geçmek istemektedir. Onun tespitlerine göre Hz. Aişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyir’in Medine’den ayrılma sebebi savaş değil, Hz. Osman’ın katillerine kısas uygulanmasını istemeleridir. İmam Rabbanî, iki tarafın da Müslüman olduklarını, tekfir edilemeyeceklerini ve bunu Hz. Peygamber ile sahabe arasındaki içtihad farklılığıyla kıyaslamaktadır. Şöyle ki, Hz. Peygamberle içtihatları aynı olmayanlara kâfir denilmediği halde Hz. Ali’yle ters düşenlerin küfürle nitelendirmesini de tutarsızlık olarak değerlendirmektedir.

İmam Rabbanî’nin bir başka önemli tespiti ise Rafızîlerin küfürle itham ettikleri sahabeden gelen rivayetleri Hz. Ali dâhil hiçbir sahabînin reddetmediğini vurgulaması ve Hz. Ali’ye karşı gelen sahabîleri küfürle itham eden bir tek sahabînin de olmamasıdır. Ayrıca ona göre Hz. Ali gibi düşünmeyen sahabîlere suç isnad edilemez. Bundan dolayı onunla aynı düşünmeyen diğer sahabeyi küfürle nitelendirmek ya da onlara hakaret etmek/sebbetmek doğru değildir.

Hz. Ömer’in halife seçimi için tâyin ettiği altı kişilik şura heyetinde Hz. Talha ve Hz. Zübeyir olduğu halde ikisinin de halifelik istemediğini bundan dolayı bu iki şahsiyetin istek ve arzularının peşinden gitmediklerini sadece Hz. Ali’den farklı görüşlere sahip oldukları için ayrı bir saf aldıklarına inanmaktadır.

Muaviye ve Amr b. As için de benzer şekilde düşünmekte olan İmam Rabbanî hiçbir sahabe hakkında kötü zanda bulunulamayacağını düşünmektedir. Sahabe arasındaki kargaşayı Hz. Osman’ın katillerine uygulanması gereken kısasın gecikme-

sine bağlayarak Muaviye'nin halife olma düşüncesinin ise daha sonra ortaya çıktığını düşünmektedir.

Sünnî Nakşibendî geleneğinden gelen İmam Rabbanî'nin Ehl-i Beyt'e yaklaşımı da bağlı olduğu Ehl-i Sünnet ekolünün düşünceleriyle örtüşmektedir. O, Ehl-i Beyt'e içten gelen saygı ve sevgisi ile bağlıdır. Onlarla çok yoğun duygusal bir bağ kurduğu eserlerindeki mevcut ifadelerde açıkça görmek mümkündür. Rafizîlerin Ehl-i Beyt'e olan aşırı sevgilerini ise eleştirmektedir. Bu kaygısına örnek olarak Hristiyanların Hz. İsa'ya olan sevgilerinin vardığı sonucu vermektedir. Ehl-i Beyt sevgisinin Hz. Muhammed'in (sav) sevgisinin önüne geçmesi durumunda bu sevginin anlamsız olacağına dikkat çekmektedir. Sadece Rafizîleri değil Haricîleri de eleştirdiği görülen İmam Rabbanî, Ehl-i Beyt'i sevmeyi şarta bağlamanın akılsızca bir durum olduğunu ifade etmektedir. Onun sahabe ile Ehl-i Beyt arasında bir ayrımcılığa gitmediği, "Ehl-i Beyt'im, Nuh (as)'un gemisi gibidir. Binen kurtulur, binmeyen boğulur"⁴⁷⁹ hadisine binaen sahile ulaşmak için hem gemide olmayı hem de yıldızlara göre yol almayı tavsiye ettiği görülmektedir.

Ehl-i Beyt'i Hz. Muhammed'in (sav) ev halkı olarak ele alan İmam Rabbanî, Ehl-i Beyt'i sevmeyi Kur'an'ın bir emri olarak görmektedir. O, Ehl-i Beyt sevgisini, imanın bir parçası olarak görmekte son nefeste sıhhatle ölmeyi de kalpteki Ehl-i Beyt sevgisine bağlamaktadır. Kısacası İmam Rabbanî'ye göre, Ehl-i Beyt'i sevmemek Haricîlik, sahabeden teberrî etmek ise Rafizîliktir.

⁴⁷⁹ Tabarani, *Mu'cemü'l-Kebir*, III, 45.

II. BÖLÜM

İMAM RABBANÎ'NİN EHL-İ SÜNNET ve ŞİÂ ANLAYIŞI

A. EHL-İ SÜNNET ANLAYIŞI

“Ehl” kelimesi, bir fikre, bir geleneğe, bir mekâna ait olma, aynı görüş ve inancı paylaşma, aile, akraba,⁴⁸⁰ mensup olunan toplum, bir mezhebin tabiiileri, bir şeyi hak eden, yaraşık ve uygun olan anlamlara gelmektedir.⁴⁸¹ Sünnet ise yöntem, tarik,⁴⁸² olumlu/olumsuz “izlenen yol”⁴⁸³ hikmet yolu, yerleşik örf, iz,⁴⁸⁴ adet, tarz ve çığır⁴⁸⁵ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Sünnet, terim olarak da Hz. Peygamberin sözü, emri, davranışı ve takriri⁴⁸⁶ gibi manaları ifade etmektedir.

İki sözcüğün birleşmesi ile oluşan Ehl-i Sünnet kavramı şüphesiz İslam Mezhepleri Tarihçiliğinde önemli bir yer tutar. Çünkü Ehl-i Sünnet, Hz. Peygamber, sahabe ve tabiînin manevi yolunu takip ederek onun yol ve metodunu hüccetlerle benimseyen⁴⁸⁷ ve aşırılıktan uzak orta yolu ilke edinen Müslüman topluluğunu ifade eden bir mezheptir.⁴⁸⁸ Bu mezhebi, “Hz. Peygamber’in sünnetidir”⁴⁸⁹ şeklinde çok anlamlı ve kısa tarif edenler olduğu gibi teferruatlı bir biçimde tarif edenler de olmuştur.

Ehl-i Sünnet terkibiyle birlikte söylenen “(Ehl-i) Cemaat” terkibi ise Müslümanların birlik ve beraberliğini esas alan topluluk anlamına gelmektedir. Ayrıca bu terki; Rasulullah’ın vahiy ışığında manevî değerlerle yetiştirip birer davetçi olarak İslam’ı bir bütün halinde sonraki nesillere aktaran “ashab cemaati” olarak yorumlanlar da olmuştur.⁴⁹⁰ Her iki terkibe birden Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat denmiştir. Bu

⁴⁸⁰ İsfehânî, Râğıb (425/1034), *Müfredatü Elfazi'l-Kur'ân*, thk. Safvan A. Davûdî, Dimeşk 2009, s. 96.

⁴⁸¹ Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ensar yay, İstanbul 2011, s. 370.

⁴⁸² Aydın, Ali Arslan, “Ehl-i Sünnet” *ŞİÂ*, c. III, s. 219.

⁴⁸³ Sibâ’î, Mustafa, *es-Sünne ve Mekanetüha fi't-Teşri'l-İslâmî*, Beyrut 2003, s. 65.

⁴⁸⁴ Bkz. İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, VI, 399; Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali b. Muhammed, *Keşşafu İstilahati'l-Fünûn*, Beyrut 1988, c. II, s. 423.

⁴⁸⁵ Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 370.

⁴⁸⁶ Yeğîn, Abdullah, *İslami-İlmi-Edebi-Felsefî Yeni Lûgat*, s. 643.

⁴⁸⁷ Curcanî, Seyyid Şerif (H.816), *Ta'rifat*, Daru'l-Mustafa Babıyyî, Kahire H.1357, s. 33.

⁴⁸⁸ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, s. 339 vd.

⁴⁸⁹ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, s. 348.

⁴⁹⁰ Şatıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lehmî el-Ğırnatî, *el-İ'tisam*, thk. Mustafa Ebu Süleyman en-Nedvî, Riyad 1996, II, 290-296.

terkip oldukça anlamlıdır. Zira “gittiği (izlediği) bir yolu ya da tabi olduğu ilkeleri bulunan topluluk anlamına” gelmektedir.⁴⁹¹

Ehl-i Sünnet’in en önemli itikadî önderlerinden biri olan Eş’arî, konu ile ilgili şöyle bir izahta bulunmaktadır: “Yolumuz Yüce ve Aziz olan Allah’ın kitabına, Peygamberinin sünnetine, sahabe ve tabiinin yanında hadis imamlarından rivayet edilen haberlere sarılmaktır.”⁴⁹²

Bağdadî’ye göre ise bu mezheb; “Hz. Muhammed’in (sav) peygamberliğinin ve onun risaletinin bütün insanları kapladığını, şeriatının sonsuzluğunu ve getirdiği şeylerin hepsinin doğruluğunu, Kur’ân’ın şeriat hükümlerinin kaynağı ve Kâbe’nin namaz için yönelmesi gerekli kible olduğunu kabul ve ikrar eden, küfre götürebilecek olan herhangi bir bid’ate uymayan herkesi kapsar.”⁴⁹³

Pezdevî’nin görüşüyle örtüşecek bir içerikle İmam Rabbanî’ye göre de aşırı-lıktan ve gevşeklikten uzak olan bu orta yol, Ehl-i Sünnet’e mensup olanların tuttuğu yoldur. O, İslam ekolleri içinde düşüncede en sağlam ve salim olanın Ehl-i Sünnet olduğuna inanır.⁴⁹⁴

Ehl-i Sünnet ihtilaf ve tefrikadan uzak duran, tartışmalı dinî konularda akıldan ziyade naklî⁴⁹⁵ kaynak olarak alan ve sahabîleri bazı ayetlerin delaletiyle⁴⁹⁶ adil⁴⁹⁷ kabul eden bir mezheptir. Bu düşünce yapısıyla ümmetin vahdet ve bütünlüğünü esas alan topluluğa da Ehl-i Cemaat denmektedir. İki terkibe birden Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat denmiştir.⁴⁹⁸ Loust’a göre ise Ehl-i Sünnet, Kur’ân-ı Kerîm’i kabul eden ve Hz. Muhammed’in (sav) çizgisinde ona tabi olanların bulunduğu topluluktur. Yine Loust’a göre Ehl-i Sünnet’in, Kur’ân-ı Kerîm’i kabul eden ve Hz. Muhammed’in (sav) çizgisinde ona tabii olanların bulunduğu topluluk söylemi, Ehl-i Sünnet’in başarıya ulaşmasına büyük bir katkı sağlamıştır.⁴⁹⁹

⁴⁹¹ Korkmaz, Sıddık, “Sınırları Belirlenemeyen Dini Bir Oluşum: Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat” *Marife Dergisi*, Konya 2005, sy. 3, s. 377-392.

⁴⁹² Eş’arî, *el-İbane*, s. 26.

⁴⁹³ Bağdadî, *el-Fark beyne’l-Fırak*, s. 13.

⁴⁹⁴ Rabbanî, *Mektubat*, 59. Mektup, I, 191-193.

⁴⁹⁵ Kılavuz, Saim, *Anahatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, Ensar nşr, İstanbul, 2006, s. 468.

⁴⁹⁶ Sofuoğlu, M.Cemal, “Şia’nın Sahabeler Hakkındaki Bazı Görüşleri” *AÜİFD*, sy. 24, s. 1. (Bu ayetler; 48 Fetih 29, 2 Bakara 143, 8 Enfal 64 vb.)

⁴⁹⁷ Muhammed Şefî’, *Makamu’s-Sehabeti ve İlmü’t-Tarih*, Daru’l-Hicr, Cize, H.1409. s.64.

⁴⁹⁸ Aydın, “Ehl-i Sünnet” *ŞİA*, c. III, s. 219 vd.

⁴⁹⁹ Laoust, Henry, *İslamda Ayrılıkçı Görüşler*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, Sabri Hizmetli, Pınar yay, İstanbul 1999, s. 98.

Çoğunluğun otoritesi olarak kabul edilen bu topluluk için Ehlü's-Sünne ve'l-Cemâa, Ehl-i Sünnnet, Sıfâtiyye, Fırka-i Naciye ve Sevad-ı Azam⁵⁰⁰ Ehlü's-Sünne ve'l-Cemâat, gibi isimler de kullanılır.⁵⁰¹

Ehl-i Sünnnet tabirinin Kur'ân'da yer almadığı gerçeği ile birlikte erken dönem hadis kaynaklarında da “Ehl-i Sünnnet” tabirine rastlandığı söylenemez. Ancak “cemaat” ve “sünnnet” sözcükleriyle karşılaşmak mümkündür.⁵⁰² Bu konuda Watt her ne kadar, “Ehl-i Sünnnet” manasını içeren “sünnîlik” ifadesinin IV. yüzyılda⁵⁰³ kullanılmaya başlandığını iddia etse de sünnîlik mefhumunu ilk kullanan kişinin tabîin olan Said b. Cübeyr (ö. 95/713) olduğu rivayetleri mevcuttur.⁵⁰⁴ Bu da “sünnîlik” kelimesinin hicri I. asrın sonuna doğru kullanıldığı anlamına gelir.

Ehl-i Sünnnet mezhebinin ortaya çıkmasına sebep gösterilecek açık bir olaydan bahsetmek oldukça zordur, dolayısıyla bu mezhebin ortaya çıkış zaman ve mekânının kesin tespiti güçtür.⁵⁰⁵

Sünnîlik; Şîlik, Haricîlik, Kaderiyye, Cehmiyye ve Mutezile gibi mezheplerin reddi olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bu red, kendisinden önce birbiri ile çatışan aşırı fırkaların arasında orta yolu benimseyen sistematik bir uzlaşmayı gaye edinmiş türden olmamakla beraber; Şîa ve Haricîliğe nazaran bütünleştirici olma çabasıdır.⁵⁰⁶

Ehl-i Sünnnet dışındaki Haricî ve Şîa gibi ilk dönem mezheplerin özgün düşüncelerinin ya isyan ya da taraftar olma gayesiyle, tepkisel olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Fakat Ehl-i Sünnnet salt bir kuruma tepki olarak oluşmamıştır. Ehl-i Sünnnet daima kargaşadan uzak durmayı tercih ederek orta yolu benimsemiştir. Ehl-i Sünnnet'e nispet edilenlerin ise uzlaşma kültürünü içselleştirdikleri, ifrat ve tefritten uzak durarak itidali elden bırakmadıkları görülmektedir. Hatta Pezdevî, Ehl-i Sünnnet mensuplarının aşırılıktan uzak durdukları ve orta yolu seçtikleri için Haricîler tarafından Rafizîlere, Rafizîler tarafından ise Haricîlere nispet edildiklerini dile getirir.⁵⁰⁷ Ehl-i

⁵⁰⁰ Yavuz, Yusuf Şevki, “Ehl-i Sünnnet” *DİA*, c. X, s. 525.

⁵⁰¹ Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 370.

⁵⁰² Yavuz, “Ehl-i Sünnnet” *DİA*, c. X, s. 525-526.

⁵⁰³ Watt, Montgomery, *The Formative Period of Islamic Thought (İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri)*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, Sarkaç yay, Ankara 2010, s. 338.

⁵⁰⁴ Fiğlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, s. 54.

⁵⁰⁵ Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 373.

⁵⁰⁶ Laoust, *İslamda Ayrılıkçı Görüşler*, s. 97-98.

⁵⁰⁷ Pezdevî, *Ehl-i Sünnnet Akaidi*, s. 341.

Sünnet mensupları daha çok Müslümanların sağlam bir itikada sahip olmaları ve birliklerinin bozulmaması yönünde gayret sergilemiş, barışı savaşa tercih etmiş, sabır ve akılla toplumu ıslah etme yoluna gitmiştir. Belki de en önemlisi “Sevad-ı Azam” olarak tabir edilen Müslümanların çoğunluğunun oluşturduğu İslam toplumunun ana bünyesi olmalarıdır.

Geçmiş fırkalar gibi İslam ümmetinin de fırkalara bölüneceğine dair rivayetlerin varlığı fırkaların durumdan pay çıkarmasına neden olmuştur. Her fırka “Fırkayı Naciye”nin kendisi olduğunu iddia etmekle kalmayıp kendisini İslam’ın temsilcisi olarak takdim etme gayreti içerisinde de olmuştur. Meşhur yetmiş üç fırka hadisi bütün fırkaların en önemli argümanı haline gelmiştir. Hatta bu hadis Bağdadî ve Şehrîstanî gibi âlimlerin de en önemli materyali olmuştur. Fakat Ehl-i Sünnet düşünce ekolünün öncüleri arasında kabul edilen Eş’ari’nin bu hadisle pek isti’mal ettiği söylenemez.

Bağdadî, söz konusu hadisin ravilerini tek tek zikrettikten sonra hadisi şöyle vermektedir: “İsrail oğullarının başına gelen şey, ümmetimin de başına gelecektir. İsrail oğulları yetmiş iki fırkaya ayrıldı, ümmetim de onlardan bir fazlasıyla yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır ve biri dışında diğerleri cehenneme gidecektir. Dediler ki: ‘Ey Allah’ın Resulü! Ateşten kurtaracak bu fırka hangisidir?’ O, benim ve ashabımın üzerinde bulunduğu fırkadır” buyurdu⁵⁰⁸

Başka bir rivayette ise Hz. Peygamberin: “Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Hristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır”⁵⁰⁹ dediği bildirilmektedir. Ayrıca Bağdadî, dört halifenin de kendilerinden sonra ümmetin çeşitli fırkalara bölüneceğini ve bu fırkalardan sadece birinin kurtulacağına dair rivayetlerden⁵¹⁰ ve söz konusu fırkalardan kastın fikhî mezhepler değil, itikadî mezhepler olduğunu da belirtmektedir. “Fırkayı Naciye”nin Ehl-i Sünnet olduğunu düşünen Bağdadî’nin; dinin esaslarını temelden sarsan fırkaların dışındakilerine de daha yumuşak bir tavır sergilediği görülmektedir.⁵¹¹

⁵⁰⁸ Ahmed, *Müsned*, II, 332. Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 6.

⁵⁰⁹ Hakim, Ebu Abdillâh Nisaburî (405/1011) *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, Beyrut trz, I, 128; Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 5.

⁵¹⁰ Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 6.

⁵¹¹ Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 14.

Şehristani de yetmiş üç fırka hadisini delil göstererek kesin ifadelerle “Fırkayı Naciye”nin Ehl-i Sünnet olduğunu belirtmektedir. Ona göre de zıt olan iki şeyin ikisinde de hak olmaz. Biri doğru ise diğeri yanlıştır. Ancak bunu söylerken konu olarak değerlendirmede bulunmamış, fikirlere bir bütün olarak bakmış, bunu da “bütün meselelerde hak ve doğrunun bir fırkanın nezdinde olması gerekir” sözleriyle ifade etmiştir. Ona göre bütün doğrular sadece Ehl-i Sünnet vel-Cemaat düşüncesinde toplanmıştır. Bu düşüncesine delil olarak Kur’ân’dan “*yaratıklarımızdan daima hakka ileten ve adaleti hak üzere yerine getiren bir topluluk bulunur*”⁵¹² ayetini getirmiştir. Şehristani, “Ümmetimden bir topluluk kıyamete kadar hak üzere olacaklardır” ve “Ümmetim delâlet üzerinde ittifak etmez” hadisleriyle Ehl-i Sünnet’in kast edildiğini vurgulamaktadır.⁵¹³

Bu fırkaları tasnif edenler sayısını yetmiş üçe tamamlamaya çalışırken oldukça zorlanmışlardır. Ayrıca bu tasnifte sayı yetmiş üçe tamamlanmış olsa da İslam ümmetinin kıyamete kadar yaşayacağı düşünüldüğünde bu sayıyı belli bir dönem ve yerle sınırlandırmanın tasnifin objektifliğini tartışmalı hale getirdiği de ayrı bir tartışma konusudur.⁵¹⁴ Bu da tasnife başka bir boyut kazandırmaktadır. Böyle bir sınırlandırmanın zaman ve mekân faktörlerine aykırı düştüğü söylenebilir. Burada önemli hususlardan biri de rivayette geçen fırka sayılarının çelişkili olmasıdır.

Bütün bunların yanında yetmiş üç fırka hadisinin “ iman ayrı ayrı yetmiş şubedir” hadisinden çıkarılmış olabileceği düşüncesini taşıyanlar da olmuştur.⁵¹⁵ Bu düşünce tarzı tasavvufi veya mistik düşünceye daha yakın durmasına rağmen İmam Rabbanî böyle bir yoruma gitmemiştir.

İmam Rabbanî, Ehl-i Sünnet vel-Cemaat öncülerinin Kur’ân-ı Kerîm’den ve hadisten anladığı bilgilerin kesin doğruluğunu savunmakta ve cehennemden kurtulmak için tek yolun bu âlimlere uymakla mümkün olabileceğini düşünmektedir. İmam Rabbanî, Ehl-i Sünnet ekolünün düşüncesine uymayanları, Ehl-i Beyt sevgisini taşımayanları, sahabenin değerini bilmeden kötöleyenleri ayıplayarak bunları sapkınlıkla nitelendirir.⁵¹⁶ İmam Rabbanî İslam’a sarılmanın Ehl-i Sünnet’in doğru yoluna sa-

⁵¹² Araf 7/181.

⁵¹³ Şehristânî, Ebû'l- Feth Muhammed b. Abdülkerim (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz, Litera yay, İstanbul 2008, s. 26.

⁵¹⁴ Kutlu, Sönmez, *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Ankuzem, Ankara 2007, s. 13.

⁵¹⁵ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 2.

⁵¹⁶ Rabbanî, *Mektubat*, 59. Mektup, I, 191.

rılmak olduğunu, yine kurtuluş fırkasının da Ehl-i Sünnet olduğunu savunmaktadır.⁵¹⁷

İmam Rabbanî, Müslümanların yetmiş üç fırkaya ayrılacaklarını bildiren hadise dayanarak her fırka kurtuluşa erenlerin kendileri olduğunu iddia ettiklerini hatırlatarak, “Fırkayı Naciye”nin ise Ehl-i Sünnet olduğunu ifade etmektedir. İmam Rabbanî, “Her fırka, doğru yolda olduğunu sanarak, sevinmektedir”⁵¹⁸ ayetinde geçen fırkalar tanımlamasında kurtuluşa erecek olan fırkanın kimler olduğu işaretinin yine Hz. Peygamberin “bu fırkada olanlar, benim ve ashabımın gittiği yolda bulunanlardır” sözünde verildiğini dile getirir. İmam Rabbanî, Hz. Peygamberin kendisini söylemesi yeterli olduğu halde, devamında ashabını zikretmesinin tesadüfi olmadığını açıklamakta ve bunun “Benim yolum, ashabımın gittiği yoldur. Kurtuluş yolu, yalnız ashabımın gittiği yoldur” anlamına geldiğini vurgulamaktadır.⁵¹⁹ Onun yetmiş üç fırka hadisi hakkındaki bu yaklaşımını, Şîa’nın iddialarına karşı yazmış olduğu reddiyesindeki açıklamalarından ve hadiste geçen “Fırkayı Naciye” hakkında yaptığı yorumlarından da anlamak mümkündür.

B. ŞİA ANLAYIŞI

Şîa, Arapça ş-y-’a kökünden gelen bir sözcüktür. Lügatte tabi olmak, dost,⁵²⁰ taraftar,⁵²¹ yardımcı, fırka, etbaâ,⁵²² parti anlamlarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de değişik yerlerde fırka bölük,⁵²³ birine uyan,⁵²⁴ taraftar,⁵²⁵ yardım eden⁵²⁶ manalarında kullanılmaktadır.⁵²⁷

⁵¹⁷ Rabbanî, *Mektubat*, 213. Mektup, I, 469.

⁵¹⁸ Mü’minûn 23/54; Rum 30/32.

⁵¹⁹ Rabbanî, *Mektubat*, 80. Mektup, I, 241.

⁵²⁰ Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, s.114.

⁵²¹ İsfahânî, Râğıb (425/1034), *Müfredatü Elfazi’l-Kur’ân*, thk. Safvan Adnan Davûdî, Dimeşk 2009, 270.

⁵²² İbn Haldun, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed (808/1405), *Mukaddime*, çev. Zakir Kadîrî Ugan, İstanbul 1997, s. 525.

⁵²³ Meryem 19/69.

⁵²⁴ Saffat 37/83.

⁵²⁵ Şeyh Müfid ise Şîa kavramıyla ilgili olarak şöyle demektedir: “Teşeyyu” Arapçada bir imamı veli kabul ederek ona dinî bağlarla bağlı olmak demektir. Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ukberî, *Evailu’l-Makâlât*, Darü’l-Şeyh Müfid, Beyrut 1993, s. 34.)

⁵²⁶ Kassas 28/15.

⁵²⁷ Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, s. 118.

Şîa, terim bir anlam kazanmadan önce taraftar anlamında Hz. Ali ve Hz. Osman döneminde Şîatu Ali ve Şîatu Osman olarak belli bir düşünce etrafında bir araya gelen siyasî toplulukları ifade etmek için kullanılmıştır. Fakat zamanla terim bir anlam kazanan Şîa, Hz. Ali'ye ve onun Ehl-i Beyt'ine taraftar olanlar,⁵²⁸ Ehl-i Beyt'in haklarını koruyarak Emevilere karşı Hz. Hüseyin'in intikamını almak için bir araya gelen topluluklar⁵²⁹ ve aynı zamanda Hz. Ali'yi diğer sahabîlere göre üstün sayanlar için kullanılmıştır.⁵³⁰ İmam Rabbanî ise Şîa'yı şöyle tanımlamaktadır: “Biliniz ki Şîa, Resulullah'tan sonra hak imamın açık veya gizli nasla Hz. Ali olduğunu iddia edip imametini ne kendisinden ne de neslinden takiye veya birilerinin zulmü dışında onlardan çıkmayacağını düşünenlerdir.”⁵³¹

Şîa, Haricîlerde olduğu gibi muhaliflerinin taktığı bir isim değildir. Şîa, kendi mecrasında gelişen olaylar neticesinde, doğal olarak önceleri bu fırkaya mensup olanların kullandığı bir isimdir.⁵³² Şîilik, İslam'ın ana bünyesinden kopmuş ancak yine Müslüman toplulukları içerisinde karizmatik-liderci din anlayışı etrafında vücut bulmuş bir oluşumdur.⁵³³ Siyasî ve itikadî olan bu mezhebi diğer fırkalardan ayıran en önemli özellik; halifeliğin açık ya da gizli “nass ve tâyin” ile belirlendiği görüşüne sahip olmalarıdır. Ancak Hz. Ali'nin halifeliği ile ilgili açık, mütevatir bir nass olduğunu iddia eden herhangi bir sahabî de bulunmamaktadır.⁵³⁴

Şîa'yı kötüleme amacıyla Râfîzîyye ismini kullananlar da olmuştur. Revafız bazen Şîa ile aynı anlamda bazen de farklı anlamda kullanılmıştır.⁵³⁵ Râfîza sözlükte “terk etmek, ayrılmak, dağılmak ve yayılmak” anlamlarına gelmektedir. Ancak yaygın olarak Rafîzîlik, özelde İmamiyye Şîa'sı için genelde ise Şîa için kullanılmış olup tek başına bağımsız bir mezhep adı olarak kullanılmamıştır.⁵³⁶ Watt da bu ismin daha sonraları İmamiyye için kullanıldığını söylemektedir.⁵³⁷ Aslında İmamiyye, uzun bir

⁵²⁸ Abdülhamid, İrfan, *İslâm'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*, çev. Mustafa Saim Yeprem, TDV, Ankara 2011, s. 17.

⁵²⁹ Fıglalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 118.

⁵³⁰ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 35.

⁵³¹ İmam Rabbanî, *Redd-i Revafız*, s. 141.

⁵³² Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 79.

⁵³³ Fıglalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 119.

⁵³⁴ Abdülhamid, *İslâm'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*, s. 23.

⁵³⁵ Bozan, Metin, *İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci*, İsam, İstanbul 2009, s. 30.

⁵³⁶ Kutlu, *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, s. 94.

⁵³⁷ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 222.

dönem benimsemediği Râfıza adlandırılmasına olumlu anlamlar yükleyip ve delilendirmeye çalışarak söylem değişikliğine gitmiştir.⁵³⁸

Eş'arî ise Râfıza'yı Şîa içinde Şeyheyn'in imametini kabul etmeyen bir grup olarak tanımlar ve ona göre de Râfıza'dan olanlara İmamiyye⁵³⁹ denilmektedir. Şehristanî'nin Râfıza'yı Şîa içinde bir alt başlık olarak ele almadığını söylemek mümkündür. Bağdadî⁵⁴⁰ Şîa yerine daha çok Revafız ismini kullanmaktadır. Bağdadî ve İmam Rabbanî'nin "Şîa" ismini müstakil bir fırka için kullanmadıkları söylenebilir. İmam Rabbanî, en önemli eseri olan *Mektubat*'ında Râfıza'yı kullanmakla beraber, konu ile ilgili kaleme aldığı risalesini de *Râfızilere Reddiyeler* şeklinde isimlendirmiştir. İmam Rabbanî, risalesinde İmamiyye'yi de Revafız içinde bir alt başlık olarak zikretmektedir.⁵⁴¹ Kullandığı cümlelerden anlaşılmaktadır ki İmam Rabbanî Şîa ve Revafız sözcüklerini birbirine yakın manalarda kullanmaktadır.

İmam Rabbanî, Şîilerin kendilerine Rafizî denilmesine şiddetle karşı çıktıklarını ve Rafizîlerin kendilerinden başkası olduğunu iddia ettiklerini ifade eder. Bunun altında yatan nedenin de Rafizîliği şiddetli bir biçimde tehdit eden hadislerin varlığı olduğunu dile getirir. İmam Rabbanî, Şîilerin Rafizîlik isminden kaçtıkları kadar manasından sakınarak sahabeye hakareti ve düşmanlığı bırakmalarının daha uygun olacağını söylemektedir. İmam Rabbanî'ye göre ismin zahirinden ziyade ismin altındaki inanç önemlidir.⁵⁴²

Fırka isimlendirilmesi ve bu isimlere yüklenen mana döneminin şartlarıyla ilişkili olup o dönemin dinî-siyasî anlayışını ve değer yargılarını yansıtmaktadır.⁵⁴³ Dolayısıyla bir kavramın kendi kullanıldığı zaman diliminde farklı anlamları ihtiva etme olasılığı, araştırılacak konunun daha doğru sonuca ulaşması açısından önem arz etmektedir.⁵⁴⁴ O halde, Revafız isminin nispet edildiği tarihi olayın anlatılması yerinde olacaktır.

⁵³⁸ Benli, Yusuf, "Râfıza Adlandırılmasının İlk Kullanımına İlişkin Değerlendirmeler" *Hikmet Yurdu* Yıl:1, sy. 1, Ocak 2008, s. 45.

⁵³⁹ Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 48.

⁵⁴⁰ Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 77.

⁵⁴¹ Rabbanî, *Redd-î Revafız*, s. 144.

⁵⁴² Rabbanî, *Mektubat*, 249. Mektup, II, 1037.

⁵⁴³ Benli, Yusuf, "Râfıza Adlandırılmasının İlk Kullanımına İlişkin Değerlendirmeler" s. 32.

⁵⁴⁴ Bozan, *İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci*, s. 27.

Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib kendisine biat eden Kufelilerle beraber Hişam b. Abdilmelik'e karşı ayaklandığı sırada taraftarlarından bir kısmı Zeyd'e Şeyheyn hakkındaki görüşlerini açıklamasını ister. Zeyd b. Ali: "Bu ikisi (Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer) hakkında iyilikten başka bir şey söylemem ve babamdan da onlar hakkında iyilikten başka bir şey söylediğini işitmedim" der. Zeyd b. Ali, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e taanda bulunmayı kabul etmediği için onlardan bir kısmı ondan ayrıldı. Bunun üzerine Zeyd b. Ali de onlara: "Beni bırakıp kaçtınız, beni terk ettiniz (rafaztumûnî)" dedi. Revafız sözcüğünün kullanılış zamanını bu tarihi olaya bağlayanlara göre de o gün bu olay yaşandıktan sonra onlara Râfıza denilmeye başlandı.⁵⁴⁵ Hatta bu olayı bahane eden Râfızîler, Muhammed Bakır'ı ve oğlu Cafer Sadık'ı imam ilan ettiler. Fakat Zeyd'in taraftarları, bu iddiadan uzak durmayı tercih ettiler.⁵⁴⁶

Râfıza isimlendirmesinin kökenine ilişkin kaynaklarda birçok farklı görüş ileri sürülmüş olması, belli dönemlerde Râfıza kavramının ön plana çıktığı ve bu kavram üzerinde yoğun tartışmaların yaşandığı anlamına gelir.⁵⁴⁷

Şîa'ya göre imamet Hz. Ali ve zürriyetine aittir.⁵⁴⁸ Eğer kendinden imamet alınmışsa ya kendilerinin takiiyeleri ya da başkalarının cebren ellerinden alması dolayısıyladır. Onlara göre, "imamet seçimi, ümmete bırakılmayacak kadar önemli ve dinin rûknünden olan bir meseledir. Peygamber de bunu ihmal ederek işi ümmete havale edemez. Ya da kendi haline bırakamaz. İmamlar da nebiler gibi masumdur." Hatta Zeydiyye'den bazıları hariç tevellî ve teberri konusunda da icmâ ve ittifak halindedirler.⁵⁴⁹

Şîiğin doğuş zamanı için farklı fikirler ileri sürülmüştür. Fığlalı'ya göre Şîa oluşumu Kerbela olayından sonra fiilî olarak teşekkül etmiştir.⁵⁵⁰ Şîi âlimlerden bazıları kendi mezheplerini Hz. Peygambere kadar dayandırma⁵⁵¹ eğiliminde olmuşlar-

⁵⁴⁵ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 83; Bağdadî, s. 29; Şehristânî, s.142.

⁵⁴⁶ Wellhausen, Julius, *Die Religiös-Politischen Oppositions Parteien Im Alten Islam, (İslamiyetin İlk Devirlerinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri)*, çev: Prof. Fikret Işıltan, TTK, İst, 1989, s.159)

⁵⁴⁷ Benli, Yusuf, "Râfıza Adlandırmasının İlk Kullanımına İlişkin Değerlendirmeler" s. 69.

⁵⁴⁸ Meclisî, *Bihâr*, XLII, 200 vd.

⁵⁴⁹ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, s. 135.

⁵⁵⁰ Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, s. 120

⁵⁵¹ Nevbahtî (ö. 300/912) ise Şîa'nın tanımını şöyle yapmaktadır. Hz. Peygamber'in döneminde "Şîatu Ali" diye isimlendirilen ve onun vefatından sonra da Hz. Ali'nin imam olduğunu savunanların oluşturduğu bir firkadır.(Nevbahtî, Ebu Muhammed el-Hasan b. Musa, *Firaku's-Şîa*, yrz, trz., s. 15 vd.)

dır.⁵⁵² Ancak Şîf olmayan kaynaklarda Şîa'nın ortaya çıkışı ile ilgili görüş birliği yoktur.⁵⁵³

Genel ve yaygın olan görüş ise ilk Şîf fikirlerin hicri birinci asrın son çeyreğinde teşekkül etmeye başlayıp Şîa'nın imamet ve siyaset bağlamında dinî-itikadî bir mezhep olarak şekillenmesidir.⁵⁵⁴ Hicri ikinci asırda ise Hz. Ali'nin soyu ile irtibatlandırılarak eski Sasanî kültüründen gelen bazı motiflerle Şîilik bir ekol olarak ortaya çıkmıştır. Wellhausen'e göre Hz. Osman'ın şehadetinden sonra Müslümanlar Ali Şîası ve Muaviye Şîası olmak üzere iki fırkaya bölündü. Ali Şîası "Şîa" olarak kurumsal kimlik kazandığı için Muaviye Şîası pek kullanılmadı.⁵⁵⁵

Şîa mezhebinin teşekkülü sürecinde İslam'ın özüyle bağdaşmayan İslam dışı unsurların tesirleri ile karışık hale gelmiş metinlerin önemli yer tuttuğu bir gerçektir. Bu sebeple Şîa mezhebi içerisindeki bazı çevrelerin tenasüh, hulul, imamların ulûhiyeti gibi gayri Kur'ânî fikirlere bulaşmasıyla tamamen birbirine zıt düşünceleri barındıran ve Gulât olarak nitelendirilen fırkaların oluşması kaçınılmaz hale gelmiştir.⁵⁵⁶ Bu fırkanın tasnifini yapan pek çok eser mevcuttur.

İmam Rabbanî'den önce Ehl-i Sünnet geleneğinin öncüleri sayılan Eş'arî, Bağdadî, Şehristani ve Amidî gibi âlimlerin itikadî ve siyasî fırkaların tasnifini özgün bir biçimde yaptıklarını söylemek mümkündür.⁵⁵⁷ Bazı farklılıklarla beraber sayıyı yetmiş üç fırkaya tamamlamaya çalıştıkları söylenebilir.

İmam Rabbanî ise Şîf fırka sayısını yirmi iki olarak belirtmektedir. Ancak fırkaları on dört başlık altında vermekte olup sadece Zeydiyye'yi üç alt gruba ayırmaktadır. Yani ele aldığı toplam fırka sayısı on altıdır. Sadece meşhur olanları ele alacağını, geriye kalan fırkaların basit meseleler dışında düşünce olarak birbirine

⁵⁵² Şîa'nın iddialarına bakılırsa Hz. Peygamberin nübüvvet görevini üstlenmesinin nedeni bile Hz. Ali'nin vasiliğine zemin hazırlamak içindir. Oysa Hz. Peygamberin hayatında Hz. Ali'nin vasiliği fikrini öne çıkaran ciddi anlamda bir hadiseye rastlamak mümkün değildir. Bu iddialarını desteklemek için ayetleri (Bakara 2/2, Şuara 26/241.) zorladıkları ve imamet fikrini İslam'ın ilk yıllarına taşımaya çalıştıkları hatta Hz. İbrahim'e kadar geriye götürme çabasında oldukları görülmektedir. Geniş bilgi için bkz. Siddık Korkmaz, *Şîa'nın Oluşumu Hz. Ali'nin Vasiliği Düşüncesi*, s. 29 vd.

⁵⁵³ Kutlu, *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, s. 94.

⁵⁵⁴ Abdülhamid, *İslâm'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*, s. 23.

⁵⁵⁵ Wellhausen, *İslamiyetin İlk Devirlerinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, s. 89.

⁵⁵⁶ Abdülhamid, *İslâm'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*, s. 30.

⁵⁵⁷ Bozan. Metin, "Osmanlılar'ın Son Döneminde Makâlât ve Fırak Geleneği: Şeyh Abdurrahman Aktepe Örneği" *Marife Dergisi*, Yıl: 11, sy. 1, Bahar 2011, s. 113.

yakın olduklarını veya mensupları az olduğu için değinmeye gerek duymadığını⁵⁵⁸ belirtmekle fırka tasnifinde seçici davranmaktadır.

İmam Rabbanî Şîi ekolünün iddialarını çürütmeye başlamadan önce risalesinde okuyucunun konu ile ilgili fikir sahibi olması amacıyla dalaletle nitelendirdiği Şîi fırkalarının tasnifini kendi yorumuyla ele almaktadır.

C. İMAM RABBANÎ’NİN ŞÎA TASNİFİ

1. Gulat Fırkalar

1.1. Sebeiyye

İmam Rabbanî’ye göre bu ekol Abdullah b. Sebe’nin taraftarlarının oluşturduğu bir fırkadır. İmam Rabbanî net bir ifadeyle Sebeiyye taraftarlarının Hz. Ali’yi ilah olarak kabul ettiklerini ve Abdullah b. Sebe’nin Hz. Ali tarafından Medayin şehrine sürgün edildiğini ifade etmektedir. İmam Rabbanî, Sebeiyye taraftarlarının İbn-i Mülcem’in -Hz. Ali şekline bürünmüş- şeytanı katlettiği zannının ahmakça olduğunu belirtmektedir. İmam Rabbanî devamla Sebeiyye’nin görüşlerini sıralarken Hz. Ali’nin bulutlarda olduğunu, gök gürültüsünün Hz. Ali’nin sesi ve şimşegin de Ali’nin kamçısı olduğunu dile getirir. Ayrıca Sebeiyye mensuplarının şimşegin sesini duyunca “Ey müminlerin emiri selam olsun” dediklerini ifade etmektedir.⁵⁵⁹

Bu fırkayı gulat olarak nitelendiren Eş’arî ise onların, Hz. Ali’nin ölmediğine (İsa gibi göğe yükseldiğine)⁵⁶⁰ inandıklarını, Hz. Ali’nin kıyamet gününden önce dünyaya döneceğini ve dünyayı adaletle donatacağını savunduklarını ifade etmektedir. Ayrıca Eş’arî, bu fırka mensuplarının, ölümlerini dünyaya döneceğine inandıklarını da aktarmaktadır.⁵⁶¹

Abdullah b. Sebe olarak meşhur edilmiş şahsın varlığı, nerede ve ne zaman yaşadığı ile ilgili çelişkileri özgün bir araştırmayla ortaya koyan Korkmaz ise bu şah-

⁵⁵⁸ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 141-145.

⁵⁵⁹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 141.

⁵⁶⁰ Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 177.

⁵⁶¹ Eş’arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 46.

sı; “Müslümanların tarih telakkisine sinmiş bir anakronizm örneği”⁵⁶² olarak değerlendirilmektedir.

Bu şahsın varlığına inanmış olan İmam Rabbanî'nin eserlerine baktığımızda Sebeiyye ile ilgili görüşlerinin; ilk dönem mezhep tasnifiyle ilgili makâlât türü eserler veren Eş'arî ve Bağdadî ile örtüştüğünü görmekteyiz.

1.2. Kâmilîyye

İmam Rabbanî'ye göre bu ekol Ebu Kâmil'in taraftarlarının oluşturduğu fırkadır. Onlara göre Hz. Ali'ye biat etmeyen sahabiler tekfir edilmelidir. İmam Rabbanî bu fırkanın daha ileri giderek Hz. Ali'yi hakkından vazgeçtiği için tekfir ettiklerini ve bu ekolün tenasühe inandıklarını ifade etmektedir.⁵⁶³

Bağdadî ise bu fırka mensuplarının ayırt etmeksizin bütün sahabeyi tekfir etmelerinden dolayı, asıl tekfir edilmesi gerekenlerin, kendileri olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁶⁴

Kâmilîyye fırkasını Şîa'nın Gulat fırkası içerisinde değerlendiren Şehristânî ise bütün Gulat fırkalarının tenasüh konusunda hemfikir olduklarını ve Ebu Kâmil'in tenasühü zahiren kabul ederek tafsilatına girmediğini nakletmektedir.⁵⁶⁵

İmam Rabbanî'ye göre bu fırkaya mensup olanların endişelerinin asıl nedeni; Hz. Ali'nin haklarının savunulması değil, dinî esasların tahrif edilmesidir. Onları sahabileri tekfir etmelerinden dolayı sert bir üslupla eleştirdiği görülmektedir.

1.3. Beyânîyye

İmam Rabbanî'ye göre bu ekol Beyân b. Sem'ân'ın (119/737) taraftarlarının oluşturduğu bir fırkadır. Bu fırkanın Allah'ın insan suretinde olduğunu, Allah'ın sîması hariç bütün parçalarını helak ettiğini ve Allah'ın ruhunun da Ali'ye geçtiğini düşündüklerini dile getirir. İmam Rabbanî devamla bu fırka mensuplarının Ali'ye geçen bu ruhun daha sonra oğlu Muhammed b. Hanefiye'ye geçtiğini ve ondan da oğlu Haşim'e ondan sonra da Beyân b. Sem'ân'a geçtiğine inandıklarını ifade etmektedir.⁵⁶⁶

⁵⁶² Korkmaz, Sıddık, *Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi*, Araştırma yay, Ankara 2005, s. 197.

⁵⁶³ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 141.

⁵⁶⁴ Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 43.

⁵⁶⁵ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, s. 160.

⁵⁶⁶ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 141.

Beyâniyye fırkasına Şîa'nın gulat fırkaları arasında yer veren Eş'arî ise bu fırka mensuplarının Beyân et-Temimî'yi⁵⁶⁷ peygamber olarak gördüklerini ve Beyân'nın Abdullah el-Kasrî tarafından öldürüldüğünü nakletmektedir.⁵⁶⁸

Şehristânî, bu fırka mensuplarının Hz. Ali'yi ilahın bir parçası olarak gördüklerini, Beyân'ın “*Onlar ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın gelmesini mi beklerler*”⁵⁶⁹ ayetine dayanarak Hz. Ali'nin zaman zaman ayette geçen “gölgeler” içinde zuhur edeceğini iddia ettiğini, aynı şekilde Beyân'ın Allah'ın siması dışındaki her şeyin helak olacağını da “*O'nun yüzünden (zatından) başka her şey helak olacaktır*”⁵⁷⁰ ayetine dayandırdığını ifade etmektedir. Kur'ân ayetlerini tevil eden Beyân, Kur'ân üzerinden fikirlerine meşru bir zemin oluşturma ve böylece siyasî emellerini gerçekleştirme çabası içerisindedir.⁵⁷¹ Ayrıca Şehristânî, Beyân'ın bütün bunların yanında Muhammed Bâkır b. Ali b. Hüseyin'e dahi: “İslam'a gir, selamete erersin, selamete eren kimse yücelir, Allah'ın nübüvveti kime vereceğini sen bilemezsin” yazılı bir mektup göndererek onun kendisine tabi olmasını istediğini nakletmektedir.⁵⁷²

Beyân'ın imamet iddiasının İslam Mezhepleri Tarihi açısından en önemli özelliği, Ali ve Haşimî soyundan olmayan birinin ilk kez imamet iddiasında bulunmuş olmasıdır. Çünkü bu durum sonrakilere emsal teşkil edebilecektir.⁵⁷³ Ayrıca “imametın Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin hakkıdır” diyen diğer Şîî fırkalarının teziyle de çelişmektedir.

1.4. Muğîriyye

İmam Rabbanî'ye göre bu ekol Muğîre b. Sâid el-İclî (119/737) taraftarlarının oluşturduğu bir fırkadır. Allah'ın başında nurani bir taç olduğunu ve kalbinde ise hikmet çeşmesi olan nurani bir adam suretinde olduğunu düşündüklerini dile getirir. İmam Rabbanî bu zanlarından dolayı bu fırka mensuplarını ahmaklıkla nitelendirir. İmam Rabbanî, bu fırka mensuplarının Allah'ın tasvirini ön plana çıkardıklarını ve

⁵⁶⁷ Beyân b. Sem'ân'ın bazı kaynaklarda geçen bir diğer ismidir.

⁵⁶⁸ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 35.

⁵⁶⁹ Bakara 2/210.

⁵⁷⁰ Kasas 28/88.

⁵⁷¹ F. Tucker, William, “Beyân b. Sem'ân ve Beyâniyye: Emevî Irak'ının Şîî Aşırıları” çev. Yusuf Benli, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III* (2003), sy.11, s. 226.

⁵⁷² Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, s. 140.

⁵⁷³ F. Tucker, William, “Beyan B. Sem'an Ve Beyâniyye: Emevî Irak'ının Şîî Aşırıları” s. 230-231.

bu düşüncelerini A'la suresinin ilk iki ayetine çarpıtarak dayandırdıklarını vurgular.⁵⁷⁴

Eş'arî bu fırkayı Gulat'tan sayarak bu fırka mensuplarının Muğîre'nin nebi olduğuna inandıklarını, Muğîre'nin Allah'ın en büyük ismiyle ölüleri dirilttiğini iddia ederek harikulâde bazı şeyleri gösterdiğini ifade etmektedir. Eş'arî onların “*Biz, emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik*”⁵⁷⁵ ayetinde geçen emanetin Hz. Ali olduğunu ve Hz. Ali'nin korunması işinin Hz. Ömer tarafından Hz. Ebu Bekir'e verildiğini, ancak daha sonra Hz. Ömer'in Hz. Ebu Bekir'in ahdini bozmasına neden olduğunu iddia ettiklerini nakletmektedir. Hatta Muğîre'nin daha da aşırıya giderek Hz. Ömer'in şeytan olduğunu ve bunu da yine bir ayete⁵⁷⁶ dayandırdığını dile getiren Eş'ari, onun Hâlid b. Abdillâh el-Kasrî tarafından öldürüldüğünü ifade etmektedir.⁵⁷⁷

Şehristânî Muğîre taraftarlarının, Hz. Ömer'in hilafeti kendisine vermesi karşılığında Hz. Ebu Bekir'e yardım ettiğini ve bundan ötürü Hz. Ömer'in Hz. Ebu Bekir ile yardımlaşarak Hz. Ali'yi imametten men ettiğini iddia ettiklerini söylemektedir.⁵⁷⁸

1.5. Cenâhiyye

İmam Rabbanî'ye göre bu ekol Abdullah b. Muaviye b. Abdullah b. Cafer Zi'l-Cenaheyn (127/744) taraftarlarının oluşturduğu bir fırkadır. İmam Rabbanî onların da tenasühe inandıklarını ve devamla Allah'ın ruhunun önce Adem'e sonra Şit'e sonra nebilere ve imamlara sonunda da Ali ve zürriyetine sonra da Abdullah b. Muaviye'ye geçtiğini savunduklarını ifade etmektedir. Yine İmam Rabbanî bu fırka mensuplarının kıyameti inkâr ettiklerini, zina, içki ve leş eti gibi haramları helal gördüklerini belirtmektedir.⁵⁷⁹

İmam Rabbanî'nin Cenâhiyye⁵⁸⁰ fırkası ile ilgili verdiği bilgilerin Eş'arî'nin anlatımıyla örtüştüğü görülmektedir.

Bağdadî ise İmam Rabbanî'nin söylemlerinin dışında bu fırkanın ibadetlerin gerekliliğini ortadan kaldırarak asıl ibadetin Ali'nin ailesine bağlılık olduğunu,

⁵⁷⁴ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 142.

⁵⁷⁵ Ahzâb 33/72.

⁵⁷⁶ Haşr 59/16.

⁵⁷⁷ Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 37-38.

⁵⁷⁸ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, s. 162.

⁵⁷⁹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 142.

⁵⁸⁰ Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 36.

Kur'ân'da geçen haramlar için ise Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Zübeyir ve Hz. Aişe gibi büyük sahabilere kin duyulması şeklinde tevil ettiklerini ifade etmektedir.⁵⁸¹

1.6. Mansûriyye

İmam Rabbanî'ye göre bu ekol Ebu Mansûr el-İclî'nin taraftarlarının oluşturduğu bir fırkadır. Ebu Mansûr el-İclî Irak valisi Yusuf b. Ömer es-Sakafî tarafından ele geçirilerek asılmıştır.⁵⁸² Ebu Mansûr daha önce İmam Bakır'ın tabilerindendi. İmam Rabbanî, İmam Bakır'ın onu yanından kovduğunu ve onun da kendisini ön plana çıkararak imamet iddiasında bulunduğunu dile getirir. Yine İmam Rabbanî, Mansûriyye taraftarlarının Ebu Mansûr'un göğe yükseldiğini ve Allah'ın onun başını eliyle sıvadığını ve "Ey oğul! Git ve beni insanlara anlat" dediğini ve bunun üzerine Ebu Mansûr'un yeryüzüne indiğini iddia ettiklerini ifade etmektedir.⁵⁸³ Mansûriye taraftarlarının; "*Onlar gökten düşen bir kütle görseler bu bulut kümesidir, derler*"⁵⁸⁴ ayetindeki "kütlenin" (kisf) Ebu Mansûr olduğuna inandıklarını da belirtmektedir. İmam Rabbanî, onların Risalet'in kesilmediğine inandıklarını, cennetin sevmekle emrolundukları imamlardan cehennemine ise onları buğz etmekle emrolundukları Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer gibilerden ibaret olduğunu belirtmektedir⁵⁸⁵

Bu konuda Eş'arî ise Ebu Mansûr'un "ilk yaratılan kişinin İsa, sonrasında ise Ali olduğunu ve peygamberliğin ebediyen devam ederek bitmeyeceğini" iddia ettiğini ifade etmektedir. Eş'arî Ebu Mansûr taraftarlarının cennet ve cehennemi inkâr ettiğini, içki, leş, domuz eti, kumar ve evlenilmesi haram olan kadınları helal kabul ettiklerini dile getirmektedir. Ve kendilerine güç veren hiçbir şeyin Allah tarafından haram kılınmadığını, tevil ettikleri bir ayete⁵⁸⁶ dayandırarak Allah'ın yasakladığı şeyleri "Allah'ın dost edinmelerini haram kıldığı adamların isimleri" olduğunu iddia ettiklerini ifade etmektedir. Farzların ise Allah'ın dost edinmelerini vacip kıldığı imamların isimlerinden ibaret düşündüklerini, münafıkların boğularak öldürülmesi ve mallarının alınmasını da helal gördüklerini ifade etmektedir.⁵⁸⁷

⁵⁸¹ Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 190.

⁵⁸² Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 187.

⁵⁸³ Bu konuda Eş'arî Ebu Mansûr taraftarlarının bundan dolayı "kelime hakkı için" diyerek yemin ettiklerini ifade eder, Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 40.

⁵⁸⁴ Tur 52/44.

⁵⁸⁵ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 142.

⁵⁸⁶ Maide 5/93.

⁵⁸⁷ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 40.

Bağdadî ise onların kıyameti inkâr etmelerinden dolayı İslâm fırkaları arasında gösterilmemesi kanaatinde olduğunu söylemektedir.⁵⁸⁸

1.7. Hattabiyye

İmam Rabbanî'ye göre bu ekol Ebu'l-Hattab el-Esedî (143/760) taraftarlarının oluşturduğu bir firkadır. Ebu'l-Hattab daha önce İmam Cafer Sadık'ın talebesiydi. Cafer Sadık, onun kendisine olan düşkünlüğünü ve aşırılığını görünce yanından kovdu. Bundan sonra Ebu'l-Hattab da imamet iddiasında bulundu. Hattabiyye taraftarları imamların peygamberlerden olduklarını, dolayısıyla Ebu'l-Hattab'ın da bir peygamber olduğunu hatta daha da ileri giderek imamların ilah olduklarını, Caferi Sadık ve Ebu'l-Hattab'ın birer ilah⁵⁸⁹ olduklarını Ebu'l-Hattab'ın Hz. Ali ve Cafer Sadık'tan daha faziletli olduğunu savunmaktadırlar. Yine İmam Rabbanî Hattabiyye taraftarlarının yalancı şahitliği helal saydıklarını, haramları işleyip farzları terk ettiklerini, cennetin dünya nimetleri olduğunu, cehennem ise dünya elemeleri olduğunu, hatta dünyanın ebedi olduğunu yani yok olmayacağını savunduklarını ifade etmektedir.⁵⁹⁰

Eş'arî ise bu fırka mensuplarının, Hz. Hüseyin ve çocuklarını Allah'ın oğulları olarak ileri sürdüklerini, Adem ve Adem'in çocuklarından olan Ebu'l-Hattab'a secde edilmesi gerektiğini ve bunu “*Onu biçimlendirip ona ruhumdan üflediğim zaman derhal ona secdeye kapanın*”⁵⁹¹ ayetine dayandırdıklarını ifade etmektedir.⁵⁹²

Bağdadî'ye göre ise Hattabiyye taraftarının her devirde varlığına inandıkları nâtik (konuşan) ve sâkıt (susun) olan iki imam mevcuttur. Nebi (sav) nâtik, Ali ise sâkıt imamdır. Nebi'nin vefatından sonra Ali, nâtik olmuştur. Bu durum Cafer Sadık'a kadar devam etmiştir. Cafer Sadık konuşan imam iken Ebu'l-Hattab da susun imamdır. Ebu'l-Hattab'ı ve diğer imamları ilah olarak gören bu fırkayı İslam dışına çıkmış kâfirler olarak nitelendiren Bağdadî, Ebu'l-Hattab'ın İsa b. Musa tarafından Kufe yakınlarında öldürüldüğünü⁵⁹³ ve daha sonra da Hattabiyye'nin çeşitli fırkalara ayrıldığını dile getirir.⁵⁹⁴

⁵⁸⁸ Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 188.

⁵⁸⁹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 41.

⁵⁹⁰ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s.142.

⁵⁹¹ Sâd 38/72

⁵⁹² Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 41

⁵⁹³ Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 191-192.

⁵⁹⁴ Geniş bilgi için bkz. Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s.192-193; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, s.164.

1.8. Ğurabiyye

İmam Rabbanî bu fırka mensuplarının, karganın kargaya, sineğin sineğe benzemesinden ziyade Hz. Muhammed'in (sav) Ali'ye benzemesinden dolayı Cibril'in yanıldığını, Haydar'ı geçip vahyi Hz. Muhammed'e (sav) verdiğini savunduklarını ifade etmektedir. Onların Cibril'i lanetleme sebebinin de bu olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁹⁵

Bağdadî ise bu fırka mensuplarını Cibril'e lanet okumalarından dolayı (Kur'an'dan bir ayete⁵⁹⁶ dayandırarak) küfürle nitelendirmektedir. Hatta onların bu durumunu Yahudilerin küfrüyle kıyaslayarak bu fırkanın fikirlerinin küfre daha yakın olduğunu savunmaktadır.⁵⁹⁷

1.9. Zemmiyye

İmam Rabbanî, bu fırka mensuplarının Hz. Peygamber'i eleştirerek Ali'yi ilah kabul ettiklerini, Ali'nin Muhammed'i tebliğ yapsın ve herkesi Ali'ye bağlasın diye gönderdiğini; ancak Hz. Muhammed'in (sav) kendi şahsını ön plana çıkararak insanları kendisine bağladığını savunduklarını ifade etmektedir. İmam Rabbanî, bu fırka mensuplarının kendi aralarında ihtilafa düştüklerini bir kısmının Ali'yi bir kısmının da Hz. Muhammed'i (sav) öncelediklerini, bazılarının da ikisinin birden ilah olduğunu kabul ettiğini söylemektedir. Bir kısmının da beş kişiden ibaret olan "Ashab-ı Aba"yı⁵⁹⁸ ilah olarak kabul ettiklerini, ruhun bunlara eşit olarak tahallül ettiğini, aralarında herhangi bir üstünlüğün olmadığını hatta bundan dolayı Fatimatü'z-Zehra'daki ta'yi te'nisi Hz. Fatıma'ya yakıştırmadıkları için attıklarını dile getirmektedir.⁵⁹⁹

Bağdadî ise bu fırka mensuplarını, Hz. Muhammed'e (sav) dil uzattıkları için İslam dışına çıktıklarını; dolayısıyla Zemmiyye'nin İslam fırkaları dışında tutulması gerektiğini savunmaktadır.⁶⁰⁰

1.10. Yunusiyye

İmam Rabbanî'ye göre bu ekol Yunus b. Abdurrahman el-Kummî taraftarlarının oluşturduğu bir fırkadır. İmam Rabbanî bu ekol mensuplarının Allah'ın arşın

⁵⁹⁵ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 142.

⁵⁹⁶ Bakara 2/98.

⁵⁹⁷ Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 194.

⁵⁹⁸ Ashab-ı Aba: Fatıma, Hasan, Hüseyin, Ali ve Muhammed (sav)'dir.

⁵⁹⁹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 143.

⁶⁰⁰ Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s.195.

üzerinde oturduğunu, meleklerin onu taşıdığını; ancak Allah'ın meleklerden daha güçlü olduğunu fikrine sahip olduklarını söylemektedir. İmam Rabbanî devamında arşa istiva durumunun fırka mensuplarınca iki ayağı üzerinde duran ve ayaklarından güçlü olan turna kuşuna benzetildiğini ifade etmektedir.⁶⁰¹

Bağdadî ise bu fırka mensuplarının teşbih hususunda aşırıya kaçtıklarını ve Allah'ın arşın taşıyıcıları tarafından taşındığına dair getirdikleri delilin “... *O gün Rabbinin arşını onlardan başka sekiz tanesini yüklenir*”⁶⁰² ayeti olduğunu ifade eder.

1.11. Müfevvidiyye

İmam Rabbanî bu fırka mensuplarının Allah'ın dünyayı yaratıp Hz. Muhammed'e (sav) teslim ve dünyadaki her şeyi ona mubah kıldığını savunduklarını ifade etmektedir. Bir kısmının da teslim işinin Hz. Ali'ye yapıldığına inandıklarını belirtmektedir. Yani Ali dilediğini yaratır; çünkü dünya işlerinden Ali sorumludur.⁶⁰³

Bağdadî ise bu fırka mensuplarının Allah'ın Muhammed'i yarattıktan sonra âlemi yaratma işini Muhammed'e verdiğini, Muhammed'in de âlemi yarattıktan sonra âlemin idare işlerini Ali'ye verdiğini iddia ettiklerini nakletmektedir.⁶⁰⁴

2. Zeydiyye

İmam Rabbanî bu fırkanın Zeyd b. Ali b. el-Hüseyin b. Ali b. Ebu Talib (698/739)'e kendisini nispet edenlerden oluştuğunu belirtmektedir.⁶⁰⁵ Hişâm b. Abdilmelik zamanında Zeyd b. Ali'ye Kûfe'de biat edilmiştir. Bu sırada Kûfe valisi Yusuf b. Ömer es-Sekafî'ydi. Zeyd b. Ali, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i dost kabul eder; ancak Hz. Ali'yi diğer sahabeden üstün tutardı. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e sövenleri işitince bunu yasakladı. Bunun üzerine biat edenlerin bir kısmı ondan ayrıldı. Zeyd b. Ali kendisini terk eden bu gruba “beni terk ettiniz” (rafaztumûnî) demesiyle daha sonra bu gruba “Râfıza” denmiştir. Zeyd b. Ali yanında kalan az bir toplulukla ayaklandı ancak Yusuf b. Ömer tarafından şehid edildi.⁶⁰⁶

⁶⁰¹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s.143.

⁶⁰² Hâkka 69/17.

⁶⁰³ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s.143.

⁶⁰⁴ Bağdadî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 195.

⁶⁰⁵ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 144.

⁶⁰⁶ Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 83.

İmam Rabbanî, Zeydiyye mensuplarının çoğunun usulde Mutezile'yi furu'da ise birkaç konu hariç İmam Ebu Hanife'yi taklit ettiklerini⁶⁰⁷ ifade etmektedir.

Tüm bunlarla birlikte Zeyd b. Ali'nin ayaklanma süresince herhangi bir vasilik iddiasında olmadığı, nass ve tâyin yerine hem "mefdul"ün imametinin kabulü hem de imam olacak kişinin açık ve zahir olmasının açık ve zahir olmasının gerekliliği şeklinde sistemleştirdiği⁶⁰⁸ bilinmektedir. Laoust'a göre de Zeyd'in bu düşünceleriyle yeni bir Şîî akide şekli ortaya çıkmıştır.⁶⁰⁹

İmam Rabbanî Zeydiyye'nin kendi arasında üç fırkaya ayrıldığını belirtmektedir.

2.1. Carudiyeye

İmam Rabbanî bu grubun gizli nasla Hz. Ali'nin imametini savunduklarını, sahabeyi de Nebi (sav)'den sonra Hz. Ali'ye itaati terk ettikleri için tekfir ettiklerini ifade etmektedir.⁶¹⁰ İmam Rabbanî'nin bu tespitlerinin Bağdadî ile örtüştüğünü görmekteyiz. Bağdadî bunları sahabeyi tekfir etmelerinden dolayı küfürle suçlanmalarının vacip olduğunu dile getirmektedir.

Eş'arî ise bu fırkanın Ebu'l Cârûd (Ebu'n-Necm) Ziyâd b. el-Münzir el-Hemedânî el-Âmâ Surhûb el-Horasânî el-Abdî el-Hârikî (ö.767)'nin görüşünü benimsediğini ve Hz. Ali'nin ismen değil vasfen nass ile tâyin edildiğini düşündüklerini belirtmektedir.⁶¹¹

2.2. Süleymaniye

İmam Rabbanî bu grubun imametini insanlar arasında şura ile olması gerektiğine inandıkları için Ebubekir ve Hz. Ömer'i iki imam olarak gördüklerini; ancak insanlar Hz. Ali'ye rağmen onlara itaat ederek hataya düştüklerini ve bu hatanın da fasıklık olamayacağını düşündüklerini ifade etmektedir. Yine İmam Rabbanî devamında bu grubun Hz. Osman, Hz. Talha, Hz. Zübeyir ve Hz. Aişe'yi tekfir ettiklerini dile getirmektedir.⁶¹²

⁶⁰⁷ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s.144.

⁶⁰⁸ Korkmaz, *Şîa'nın Oluşumu Hz.Ali'nin Vasiliği Düşüncesi*, s. 120.

⁶⁰⁹ Laoust, *İslamda Ayrılıkçı Görüşler*, s. 52.

⁶¹⁰ Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 144.

⁶¹¹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 85 .

⁶¹² Rabbanî, *Redd-i Revafiz*, s. 144.

Eş'arî ise bu fırka imamının Süleyman b. Cerir ez-Zeydî olduğunu ve imametinin şura ile olması gerektiğini savunduklarını ifade etmektedir. En faziletli birinin (Hz. Ali) yerine daha az faziletli birinin imametinin geçerli olacağını savunurlar. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in imametini kabul ederler.⁶¹³

Bağdadî ise Ehl-i Sünnet âlimlerinin Süleyman b. Cerirî, Hz. Osman'ı küfürle itham ettiği için tekfir ettiklerini ifade eder.

2.3. Teberiyye

İmam Rabbanî, bu grubun bahsedilen bütün konularda Süleymaniyye'ye uydularını, ancak Hz. Osman'ın tekfiri hususunda görüş belirtmediklerini ifade etmektedir.⁶¹⁴

3. İsmailiyye

İmam Rabbanî, imametın Cafer-i Sadık'tan sonra oğlu İsmail'e tâyinle geçtiğini savunan İsmailîlerin⁶¹⁵ Kur'ân'ın zahirînden başka bâtinî manasının da olduğuna inandıklarını, bâtinînin zahire göre durumunu ise ceviz içi ile kabuğunun birbirine göre olan durumuna benzettiklerini söylemektedir. İsmailîler, zahir ile amel edenlerin emirlere uyma ve nehiylerden kaçınma hususunda meşakatlere müptela olacaklarını, oysa bâtinî mana ile amel edenlerin aynı kazanımları zahmetsizce elde edeceklerini, dolayısıyla zahir ile amelin terk edilmesinin daha evla olduğunu savunmaktadır. Yine İmam Rabbanî bunların, batınla uğraşırken zahiri terk etmeleri gerektiğini, haramı mubah gördüklerini ve bunu da Kur'ân ayetine⁶¹⁶ dayandırdıklarını ifade etmektedir.

İsmailîlere göre, Allah'ın şeriatıyla konuşan yedi nebi vardır. Bunlar, Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed (sav) ve Mehdi'dir. Burada İmam Rabbanî onların gelecek olan Mehdi'yi de peygamber olarak görmelerine dikkati çekmektedir.

İmam Rabbanî, İsmailîlerin "hayızlı kadınlara orucu kaza etmeleri emir ediyor da neden namazın kazası emir edilmiyor? Pis olan bevl ile meni aynı yerden çıkan su ise neden sadece meni için gusül abdesti olsun?" gibi hileli sorularla mak-

⁶¹³ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 86.

⁶¹⁴ Rabbanî, *Redd-î Reva'iz*, s. 144.

⁶¹⁵ Ayrıca bkz. Ferhad Daftary, *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*, çev. Erdal Toprak, Doruk yay, İstanbul 2005, s. 139 vd.

⁶¹⁶ Hadid 57/14.

satlarının, dini hükümlerde Müslümanları şüpheyeye düşürmek ve böylece dinî esasları yıkmak olduğunu dile getirmektedir.

İmam Rabbanî'nin hükümlerdeki tevilde aşırıya kaçmalarından dolayı bu fırka mensuplarını, Müslümanların zihnini bulandırmakla ve böylece Müslüman gençlerin imanını sarsmakla suçlamaktadır. Onların namaz vakitlerine de itiraz ettiklerini, namazların rekât sayılarının neden eşit olmadığını eleştirdiklerini ifade etmektedir. İmam Rabbanî, İsmailîlerin ihtilamın sırların ehli olmayanlara ifşası olduğunu, zekâtın da nefsin dinî bilgilerle temizlenmesi olduğunu savunduklarını söylemektedir.⁶¹⁷ Burada kanaatimizce İsmailîlerin ihtilama yüklediği anlam mükellef olmayanın bazı sırları (bâtınî) anlama vaktinin geldiğini ihtilamla anlamasıdır.

İmam Rabbanî bu fırka mensuplarının şeriat hükümlerini bâtinî olarak yorumladıklarını; örneğin abdestin “imamı dost seçmek” manasına geldiğini, namazın da “elçi” olduğunu düşündüklerini ve bunu da “*Namaz, insanı kötü, çirkin şeylerden alıkoyar*”⁶¹⁸ ayetine dayandırdıklarını ifade ederek bütün bu yorumlarının uydurma olduğunu söyler.

İmam Rabbanî bu fırka mensuplarının Kâbe'yi “Muhammed” kapısını da “Ali” olarak gördüklerini, yine Sefa tepesini “Muhammed” Merve tepesini de “Ali” olarak kabul ettiklerini dile getirmektedir. Onlara göre yedi kez yapılan tavaf yedi imamı dost edinmektir. Cennet ibadet yükümlülüklerinin meşakkatlerinden bedenlerin rahata ulaşmasıdır. Cehennem ise bedene yüklenen mükellefiyetin meşakkatleridir. İmam Rabbanî birçok hurafelerle isti'mal eden bu fırka mensuplarının, Allah'ın ne mevcudiyetini ne de yokluğunu, ne âlim ne de cahil, ne güçlü ve ne de aciz olduğunu savunduklarını ifade etmektedir.

İmam Rabbanî bu fırka mensuplarının Hasan b. Muhammed es-Sabah'ı (518/1124) zamanın varlığını etkilemediği Muhammed Mehdi'den sonra yerine geçmiş ve davetini yenilemiş kişi olarak gördüklerini ifade etmektedir. Yine İmam Rabbanî, es-Sabah taraftarlarının kimse onların sapkın görüşlerini öğrenmesinler diye aydın üst tabakanın eski kitapları okumasına, avamın da ilimde derinleşmesine

⁶¹⁷ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 142.

⁶¹⁸ Ankebut 29/45.

engel olduklarını, daha çok Yunan felsefesine yönlendirdiklerini ve şeriatla dalga geçtiklerini ifade etmektedir.⁶¹⁹

Eş'arî ise bu fırka mensuplarının, İsmail'in babası Cafer tarafından imam olarak tâyin edildiğini babasından önce ölmediğini, imam İsmail'in iş başına geçmeden ölmeyeceğini savunduklarını belirtmektedir.⁶²⁰

Şehristanî ise İsmailîlerin İsmail'den sonra imametinin onun oğlu Muhammed b. İsmail'e geçtiğini, İsmail'in ğayb döneminden sonra geri döneceğini savunduklarını ifade etmektedir.⁶²¹

4. İmamiyye

İmam Rabbanî, Hz. Ali'nin imametine dair açık nasların olduğunu iddia eden Şîa'nın İmamiyye fırkasının sahabeyi de tekfir ettiklerini, ilk dört imam⁶²² için ittifak içinde olduklarını ve ondan sonrasına da ihtilafa düştüklerini ifade etmektedir. Yani halifelüğün Cafer Sadık'a kadar babadan oğula geçtiği kesin olup sonrasında ise kime geçtiği belirsizdir.

İmam Rabbanî, onların cumhuru yanında tercih edilen meşhur görüşün İmam Cafer Sadık'tan sonra Musa Kazım, ondan sonra Ali Rıza, ondan sonra Muhammed Taki, ondan sonra Ali Naki, ondan sonra Hasan Askeri ve ondan sonra da beklenen Mehdi Muhammed'in imam olduğudur.

İmam Rabbanî, ilk İmamiyye mensuplarının imamlarının görüşleri üzerinde olduklarını, fakat sonradan kimilerinin Mutezile'ye kimilerinin de Müşebbihe'ye meylederek haktan büsbütün sapmış olduklarını iddia etmektedir.⁶²³

İsnaaşeriyye olarak da bilinen bu fırka hakkında klasik ve çağdaş eserlerde detaylı bilgiler mevcuttur. Araştırmamızın ana temasından uzaklaşmamak için İmam İmam Rabbanî'nin bu fırka hakkındaki tespitlerini aktarmakla yetineceğiz. Yine İmam Rabbanî, mezkûr fırkaların dışında kalanların da bu fırkalara benzediği için görüşlerine yer vermeye gerek duymadığını kaydetmektedir.

⁶¹⁹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 143.

⁶²⁰ Eş'arî, *Makâlâtu'l-İslâmiyyin ve İhtilâfu'l-Musallin*, s. 56

⁶²¹ Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak*, s. 152.

⁶²² Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Zeynel Abidin

⁶²³ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s. 144 vd.

D. BÖLÜM DEĞERLENDİRİLMESİ

İmam Rabbanî, İslam düşünce ekollerinden her türlü aşırılığı reddetmekle özdeşleşen Ehl-i Sünnet'in orta yolu benimsediğini, bu mezhebin en sağlam ve salim olduğunu, Sünnî âlimlerin ayet ve hadislerden anladıklarının daha isabetli olduğunu dolayısıyla cehennemden kurtulmanın bu âlimlere uymakla mümkün olduğunu düşünmektedir. O, İslam'a sarılmanın Ehl-i Sünnet'in doğru yoluna sarılmak olduğunu, yine kurtuluş fırkasının da Ehl-i Sünnet olduğunu savunmaktadır.

İmam Rabbanî, Şîa ve Revafız sözcüklerini birbirine yakın manalarda kullanmaktadır. Rafizîliği şiddetle tehdit eden hadislerin varlığından dolayı Şîilerin kendilerine Rafizî denilmesine karşı çıktıklarını ifade eder. İmam Rabbanî'ye göre ismin zahirinden ziyade ismin altındaki inanç önemlidir.

İmam Rabbanî, Şîa gruplarını anlatırken daha çok kimin etrafında toplandıklarını ya da kime nispet edildiklerini aktardıktan sonra o grubun itikadî ve siyasî görüşlerini fazla ayrıntıya girmeden genel hatlarıyla bilgilendirme amaçlı kısaca vermektedir. İmam Rabbanî fırkaların hakkında temel bilgileri verirken zaman zaman onlara cahil, zındık, ahmak vb. nitelemelerde bulunmaktan da kaçınmamaktadır.

Örneğin Sebeiyye fırkasını anlatırken, Hz. Ali'nin katili olan İbn-i Mülcem'in aslında Hz. Ali'nin şekline bürünmüş şeytanı katlettiğini düşünmelerinin çok akılsızca ve mantığın sınırlarını aşan bir yorum olduğu kanaatindedir. Allah'ı başında taç olan bir insan suretinde tefekkür eden Muğayriyye taraftarlarını da beyinsizlikle itham eder.⁶²⁴ O, Muğayriyye gibi fırkaların Allah'ı insan suretinde düşünecek kadar beyinsiz olduklarını vurgular.

İmam Rabbanî'ye göre Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer sahabenin en faziletli olanlarıdır ve bu şüphesizdir. Dolayısıyla onları tekfir edenleri küfürle, zındıklıkla ve dalaletle itham eder.⁶²⁵ Konuyla ilgili benzer örnekleri *Mektubat*'ında da görmek mümkündür.

O, Hz. Peygamberin terbiyesinde büyümüş Hz. Ali gibi birinin, ilk üç halifenin sadece yüzlerine gülerek durumu idare ettiğini ve takiyye yaptığı için onlara karşı

⁶²⁴ Rabbanî, *Redd-î Revafız*, s. 141-142.

⁶²⁵ Rabbanî, *Redd-î Revafız*, s. 162.

bir hak arayışına girmediğini iddia edenleri küçümser bir tavırla cehaletle ve beyinsizlikle nitelendirir.⁶²⁶

İmam Rabbanî; Kâmilîyye, Beyânîyye ve Cenâhiyye fırkalarının İslam'ın özüne aykırı olan tenasühe inandıklarını zikrederek bu fırkaların Kur'ân çizgisinden ne kadar çok saptıklarını hissettirmeye çalışmaktadır.

İmam Rabbanî'nin verdiği bilgiler ışığında bakıldığında fırkaların tenasüh inançları arasında bazı farklılıklar söz konusudur. Örneğin Kâmilîyye mensupları bütün olarak tenasühe inandıkları halde Beyânîyye mensupları ise sadece ruhun Allah'tan Ali'ye geçtiğine inanmaktadırlar. Fikirleri Beyânîyye'ye benzeyen Cenâhiyyeler onlardan farklı olarak Allah'ın ruhunun ilkin Âdem'e sonra Hz. Ali'ye ve çocuklarına geçtiğine inanmaktadırlar.

İmam Rabbanî'nin işlediği fırkalardan sadece Cenâhiyye'nin zina, içki leş eti yeme gibi haramları helal saydıkları ve kıyameti inkâr ettikleri görülmektedir.

Hız. Ebu Bekir ve Hız. Ömer'in imametlerini kabul ettikleri halde Hız. Osman, Hız. Talha, Hız. Zübeyir ve Hız. Aişe'yi tekfir eden fırkanın Zeydiyye'nin alt gruplarından Süleymaniyye olduğu müşahede edilmektedir. İmamiyye'nin nassla, Carudîyye'nin ise gizli nassla Hız. Ali'nin imam olduğuna inandıklarını söyleyerek fırkalar arasındaki nüansları dikkatli bir şekilde verdiği görülmektedir.

İmam Rabbanî'nin verdiği önemli bilgilerden biri de Kâmilîyye'nin Hız. Ali'yi tekfir etme cüretinden bahsetmesidir. Zira Hız. Ali'yi tekfir etmeleri bu meselelerin tamamen farklı boyutlara taşındığının en önemli göstergesidir.

İmam Rabbanî, İmamiyye'den ilklerin imamların yolu üzerine oldukları halde sonrakilerin saptıklarına işaret etmesi onun kişi veya fırkalarla değil fikirlerle uğraştığının en güzel örneğidir.

İmam Rabbanî, Şîî fırkaların eski kültür ve medeniyetlerden etkilendiklerine örnek olarak Hasan Sabbah'ı örnek vererek onun baskısıyla Müslümanların Yunan felsefesine yönlendirildiğini aktarmıştır. Hatta Şîa grupları içerisinde sadece İsmailîlerin diğer Müslümanlara baskı yaptıklarına atıfta bulunması önemli bir tespittir.

⁶²⁶ Rabbanî, *Mektubat*, 80. Mektup, I, 242.

Şîa'nın farklı kültürlerin etkisinde kaldığını savunanlar için bu bilginin önemli olduğu söylenebilir.

İmam Rabbanî, Hz. Ali'ye ilahlık atfedenler arasında Sebeiyye, Beyâniyye, Hattabiyye ve Zemmiyye fırkalarını saymaktadır. Müfevvidiyye fırkasının da Hz. Ali'ye yaratma dâhil dünyadaki idare işlerinin verildiğini düşündükleri bilgisini vermektedir. Hattabiyye'nin ise daha da aşırıya kaçarak Cafer-i Sadık ve Ebu'l-Hattab'ı ilah olarak kabul ettiklerini aktarmaktadır. Zemmiyye mensuplarının ise Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ashab-ı Aba'ya ilahlık isnat etmelerinin İslam inançlarıyla açıklanacak bir durum olmadığını işlemektedir. Muhtemelen bu fırkaların düşünceleri, Hıristiyanlığın inanç motiflerini İslam'a enjekte etmeye çalışan veya Müslümanlık adı altında önceki inançlarını yaşama eğiliminde olanların ortaya attıkları fikirlerdir.

Sebeiyye'nin İbn-i Mülcem'in Hz. Ali'yi değil, şeytanı öldürmüş derken ne kadar gülünç bir duruma düştükleri ve diğer gruplarla ne kadar tezat bir düşünceye sahip oldukları açıktır. Zira adı geçen fırkalardan biri Hz. Ali'nin ilahlığını iddia ederken bir diğeri ise şeytanın Hz. Ali'nin şekline bürünebileceğini iddia etmektedir. Bu da Şîa fırkalarının birbiriyle çeliştiklerine dair en bariz bir örnektir.

Eş'ari, Sebeiyye ile ilgili verdiği bilgide kıyametten önce Hz. Ali'nin döneceğine inandıklarını söylerken İmam Rabbanî'nin Sebeiyye hakkında böyle bir açıklaması yoktur. Muğayriyye fırkasının nispet edildiği Muğire'nin sahip olduğuna inanılan üstün vasıflarına Eş'ari değindiği halde İmam Rabbanî değinmemiştir. Yine Eş'ari gibi bu fırkanın Hz. Ömer'e şeytan dediklerini aktarmamıştır. Ayrıca Şehristani'nin *el-Milel ve'n-Nihal* adlı eserinde geçen Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in yardımlaşarak Hz. Ali'yi hilafetten men ettikleri fikirlerine de yer vermemiştir.

İmam Rabbanî, Bağdadî'nin izah ettiği gibi Cenahiyye fırkasını anlatırken yaptıkları tevil ile haramları meşrulaştırdıklarına, sahabeye kin tutmayı alışkanlık haline getirdiklerine değinmemiştir. İmam Rabbanî, Mansuriyye mensuplarının gökyüzünden düşen kütleden kastın Ebu Mansur olduğuna inandıklarını söylerken, Şehristani⁶²⁷ ise Hz. Ali olduğuna inandıklarını söyler. İmam Rabbanî, Yunusiyye fırkasının teşbih mevzusunu öne çıkarmaktadır. İsmailiyye'yi anlatırken de en çok onların "zahir" ve "batın" kavramlarına yükledikleri anlamlar üzerinde durmaktadır. Bu kav-

⁶²⁷ Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihal*, s. 162.

ramlar üzerinden üretilen bilgi veya inançların birer hayal mahsulü olduğunu ifade eder.

İmam Rabbanî, Hattabiyye ve Mansuriyye fırkalarının peygamberliğin devam ettiğine inanmalarının, Allah'a iftira anlamına geldiği yorumunda bulunmaktadır. Hattabiyye fırkasının dünyanın ebedî olduğu yönünde olan inançları, İmam Rabbanî'nin verdiği ilginç bilgilerdendir. Çünkü onların bu inançları İslam'ın mahşerde hesap verme inancını tamamıyla yok saymak manasına gelmektedir.

İmam Rabbanî, Şîa tasnifini yaparken Ğurabiyye fırkasının vahiy görevi sırasında yaptığını iddia ettikleri yanlışlıktan dolayı Cibril'i lanetlemelerinden bahsettiği halde onları, tekfir eden bir söylem kullanmamıştır. Ancak Bağdadî Kur'ân'ın⁶²⁸ delaletiyle Ğurabiyye mensuplarının Cibril'i lanetleyerek -Zemmiyye gibi- küfre girdiklerini⁶²⁹ ifade etmesine rağmen İmam Rabbanî'nin böyle bir nitelendirilmesine rastlanmamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken şey İmam Rabbanî'nin genel itibariyle Eş'arî ya da Bağdadî'den farklı düşünmesinden ziyade fırkalar hakkında bilgi verirken çok yoruma başvurmamasıdır. Fırkaları kısa bir şekilde bilgilendirme amaçlı vereceğini kendisi bunu risalesinin başındaki takdiminde de dile getirmektedir. Bu şekilde bir anlatıma gitmesinin temel nedeni verdiği bilgilerin yeterli olacağı ve anlatımlarından sonra her şeyin açık bir şekilde ortaya çıkacağına olan inancıdır. Misal olarak Ğurabiyye fırkasının, karganın kargaya, sineğin sineğe benzemesinden ziyade Hz. Muhammed'in (sav) Ali'ye benzemesinden dolayı Cibril'in yanlış olduğunu Hz. Ali'yi geçip vahyi Hz. Muhammed'e (sav) verdiğini⁶³⁰ işiten bir Müslüman için bu bilgiler yorum gerektirmeyecek kadar batıldır.

İmam Rabbanî, Şîa mezhebine ait mezkûr gulat fırkalarla ilgili verdiği tasnif edici bilgilerden sonra şöyle demektedir: “Delillere başvurmadan az bir düşünme ile biraz dirayeti ve ayırt etme gücü olan ve onların maksatlarını anlayan bir kişi, onların görüşlerinin sapkın olduğundan başka bir hüküm veremez. Bu kadar rezilliklerine rağmen kalkıp kendilerini Resulullah'ın ehli beytine nispet etmelerinden daha iğrenç ne olabilir ki?”⁶³¹

⁶²⁸ Bakara 2/98.

⁶²⁹ Bağdadî, *el-Fark beyne'l Firak*, s. 194 vd.

⁶³⁰ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s.142.

⁶³¹ Rabbanî, *Redd-î Revafiz*, s.145.

Görüldüğü gibi İmam Rabbanî İslam dışı olarak vasıflandırdığı Gulat Şîî fırkaların fikirsel alt yapısının İslam'la uyuşmadığını, mevcut fikir ve inançlarının dışardan Şîa'ya bulaştığını ve bunu anlamak için de delil aramanın dahi gereksiz olduğunu düşünmektedir.

Şîa fırkalarının çoğu kendi şartlarında karizmatik bir kişi etrafında toplanarak ve yeni bir söylem geliştirerek oluştuğu söylenebilir. Bu fırkaların çoğuna bakıldığında eski inanç ve kültürlerinin etkisinde kaldıkları ve bunu İslam inanç esasları ile birlikte harmanlayarak heterojen bir fikir ürettikleri görülmektedir. Yeni ve özgün fikirlerin üretilmiş olması felsefî açıdan bir kazanım olarak görülebilir. Ancak vahiy kaynaklı İslam dininin temel inanç esaslarına tamamen zıt ve zaman zaman mantık sınırlarını zorlayan yaklaşımların olması İslam toplumları arasında ayrılıkların oluşmasına, birlik ve beraberliğin bozulmasına, sert bir eleştiri kültürünün yerleşmesine hatta savaşların bile olmasına sebep olmuştur. Nitekim ayrılıkların düşmanlığa dönüşmesinden dolayı fırkaların oluşmasını insanî ve kültürel yapıdan ziyade dış faktörlere bağlayanların sayısı hayli fazladır.

SONUÇ

Hatemü'l-Enbiya'dan sonra ortaya çıkan bazı dinî ve siyasî problemlerin çözümlüyle ilgili açık nasların olmayışı tabiî olarak fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasına, ortaya çıkan bu problemlere çözüm aranırken yapılan içtihatların insan ürünü olmasından dolayı aynı topraktan çıkan farklı bitkiler gibi aynı kaynaktan farklı İslam düşünce ekollerinin doğmasına neden olmuştur. Dinin algılanmasındaki farklılıklar (insan unsurunu etkileyen faktörlerin etkisiyle) zamanla karmaşık bir durum almış ve halkanın genişlemesiyle de gittikçe merkezden uzaklaşmıştır. Bununla beraber kopmalar, sapmalar, kavgalar ve suçlamalar Müslüman topluluklarda hızla yayılmıştır.

İmametin Hz. Ali ve çocuklarının hakkı olduğu düşüncesiyle Şîa ve gelenekçi-muhafazakâr din anlayışına sahip Ehl-i Sünnet gibi ekoller arasında farklı fikrî mücadeleler olmuştur. Bunlardan Müslümanların ana bünyesi olarak görülen Ehl-i Sünnet ve karizmatik liderci din anlayışına sahip Şîa arasında sert tartışmalar yüzyıllarca süregelmiştir. Bu iki fırka arasında tartışmaların en çok yoğunlaştığı hadiselerin başında Kırtas hadisesi, halife seçimi, sahabeyi teberri, Usame'nin ordusu, Hz. Peygamberin mirası, sahabe arasındaki savaşlar ve Ehl-i Beyt meselelerinin geldiği söylenebilir.

Siyasî ve itikadî olan bu meseleleri sadece makâlât ve fırak geleneğinden gelen âlimlerin ele almadığı aynı zamanda tasavvuf geleneğinden gelen İmam Rabbanî gibi âlimlerin de bu konularla yakından ilgilendikleri eserlerinden anlaşılmaktadır. Müslümanlar arasında yaygın olan tasavvufî düşüncenin Nakşibendî ekolüne mensup olan İmam Rabbanî de yukarıda zikrettiğimiz ihtilafî konularla ilgili dönemdeki Şîî âlimlere reddiyelerde bulunmuştur. Onun reddiyesinde dile getirdiği fikirlerinin alt yapısını Ehl-i Sünnet âlimlerinin düşünceleri oluşturmaktadır. Zaman zaman o âlimlere atıfta bulunmakla beraber düşüncelerini özgün bir biçimde savunmaktadır. En çok kullandığı argümanlar ise aklî ve naklî delillerdir. İslam'ın temel esasları olan itikadî konularda tavizkar davranmadığı, Hz. Ali'nin ilahlığını iddia eden veya sahabeye taanda bulunanlara karşı sert bir üslup kullandığı, bazen de ikna için mantıksal yollara başvurduğu görülmektedir.

İmam Rabbanî'nin Şîa ve Revafız sözcüklerini birbirine yakın manalarda kullandığı, Rafizîliği yeren hadislerin varlığından dolayı Şîîlerin kendilerine Rafizî denilmesine şiddetle karşı çıktıklarını ve Rafizîlerin kendilerinden başkası olduğunu

iddia ettiklerini ancak, onların Rafizîlik isminden çok bu ismin özdeşleştiği sahabeye düşmanlık düşüncesinden kaçınmalarının daha isabetli olacağını düşünmektedir.

Şîa fırkalarını on dört başlık altında veren İmam Rabbanî, Zeydiyye'yi de ayrıca üç alt gruba ayırmaktadır. İmamiyye fırkasını ise Revafız içinde bir alt başlık olarak zikretmektedir. O, fırkalardan meşhur gördüklerini ele almaktadır. Geriye kalan fırkaların da basit meseleler dışında düşünce olarak birbirine çok yakın olduklarını veya mensuplarının azlığından dolayı değinmeye gerek duymadığını belirtmekte ve bu da onun fırka tasnifinde yetmiş üç sayısına ulaşmaksızın seçici davrandığını göstermektedir. O, ele aldığı fırkalar hakkında bilgi verirken fırkanın nispet edildiği şahısların ismini vererek o grupların itikadî ve siyasî görüşlerini fazla ayrıntıya girmeden genel hatlarıyla kısaca vermektedir.

Şîa düşüncesinin temellendirildiği hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğu görüşünü naslarla reddetmekle beraber bazı Rafizî fırkaların Hz. Ali'ye ilahlık isnat ederken bazılarının ise Hz. Ali'yi tekfir ettiklerini dolayısıyla kendi içlerinde dahi çelişkiye düştüklerini vurgulayan İmam Rabbanî, bunun İslam inancıyla açıklanacak bir durum olmadığını, bunların asıl maksadının İslam dışı inançların motiflerini İslam'a taşıyarak İslam inanç sistemini yıkmak olduğunu ileri sürmektedir. İmam Rabbanî, Gulat Rafizî fırkaların fikirsel alt yapısının İslam'la uyuşmadığını, İslam inançlarına tamamen zıt fikirleri barındıran bu Rafizî grupların bunu eski inanç ve kültürlerin etkisinde kalarak oluşturduklarını, mevcut fikir ve inançlarının dışardan Şîa'ya bulaştığını ve bunu anlamak için de delil aramanın dahi gereksiz olduğunu düşünmektedir. Rafizîlerin sahabe hakkında varid olan sahih hadisleri ve menkıbeleri inkâr veya tahrif etmekten çekinmeyecek kadar cüretkâr olduğu tespitinden yola çıkan İmam Rabbanî'nin en büyük endişesi itikadî sapmalarla beraber Müslümanların birlik ve beraberliğinin bozulmasıdır. Nitekim bu itikadî ve siyasî olaylar zamanla İslam toplumları arasında ayrışmalara, sert bir eleştiri kültürünün yerleşmesine hatta Müslümanların kendi aralarında savaşmalarına bile sebep olmuştur. O, Müslümanların başına gelen bütün bu menfi hadiselerin sebebini Şîilerin şiddetli taassubuna ve inadına bağlamaktadır.

İmam Rabbanî, Şîilerin tamamını doğrudan tekfir etmezken müminlerin annesi Hz. Aişe ve sahabeyi kötüleyenleri sert bir dille eleştirir ve bunun kişiyi küfre götüren tehlikeli bir durum olduğunu söyler.

İmam Rabbanî, ilk dönemlerde İmamiyye fırkasına mensup olanların imamlarının yolu üzerine olduklarını ancak sonrakilerin saptıklarını ifade etmekle; fırkalara önyargılı yaklaşmadığı, endişesinin mezhepçilik değil tevhid birliği olduğu anlaşılmaktadır. Hatta seyitlere gönderdiği mektuplara bakılırsa Ehl-i Beyt'ten öncekilerin yaptığı gibi kendi döneminde yaşayanların da zorbalığa karşı mücadele etmeleri gerektiğini hatırlatarak onları zorbalığa karşı mücadeleye davet eder.

Sahabeyi küfürle nitelendirmeye çalışan Rafizîleri sert bir dille eleştiren İmam Rabbanî, sahabe hakkındaki her türlü aşırılığı reddederek onlardan bazılarını buğz etmeyi caiz görmediği gibi aşırı sevgiden de sakındırmakta ve onlardan bir kısmını reddedenin tamamını reddetmiş gibi olacağını düşünmektedir. Rafizîlerin Hz. Ali'yi aşırı sevmelerini Hıristiyanların İncil'i tahrif ederek Hz. İsa'ya olan yaklaşımına benzetirken Haricilerin yaklaşımını ise Yahudilere benzetmektedir. Ona göre Hz. Ali'yi aşırı sevip diğer sahabeden yüz çevirenler Rafizî, Hz. Ali'den ayrılarak yüz çevirenler Harici ve bütün sahabeye saygı ve muhabbet besleyenler ise Ehl-i Sünnettir. Sünnî âlimlerinin düşüncelerini vasat olarak nitelendiren İmam Rabbanî, yetmiş üç fırka hadisini referans alarak Ehl-i Sünnet ekolünün "Fırkayı Naciye"nin olduğunu düşünmektedir.

Resulullah'ın gölgesinde yetişmiş, onun sancağı altında savaşmış ve Hz. Peygamber tarafından faziletleri dillendirilmiş sahabîlerin küfürle anılmasını reddetmektedir. Sahabe arasında cereyan eden olaylar üzerinden bir Müslümanı kâfirlikle suçlamak kişinin cehaletini ve sapkınlığını göstermektedir. Ona göre imanla küfür bir arada olamayacağından Müslüman olarak vefat eden bir sahabeyi kâfirlikle itham eden kişiye kâfirlik geri dönecektir.

Ehl-i Sünnet mensupları, Hz. Ali ve arkadaşları arasında vuku bulan olaylarda Hz. Ali'nin içtihadından yana olduklarını ancak Rafizîlerin diğer sahabîlere besledikleri düşmanlıktan da uzak olduklarını ifade eder. Hiç kimse Ehl-i Sünnet mensuplarının Hz. Ali'ye düşmanlık beslediğini veya ona karşı olumsuz bir yaklaşımlarının olduğunu iddia edemez. Fakat Rafizîlerin diğer sahabiler için benzer bir tavır sergiledikleri söylenemez. Ehl-i Sünnet diğer sahabîleri dışlamadan Hz. Ali'yi sahiplenmiştir. Rafizîler ise Hz. Ali sevgisini diğer sahabîlere olan düşmanlık koşuluna bağlamışlardır. Bu Ehl-i Sünnet ile Rafizîler arasındaki farkın en belirgin çizgisidir.

İmam Rabbanî, Hz. Ali'nin "imamet" hakkının gasp edildiğini iddia eden Şîa'nın sadece sahabeye değil, Hz. Ali'ye de haksızlık yaptığını, çünkü Hz. Ali'nin yıllarca buna tahammül edecek veya takkiye yapacak bir mizaca sahip olmadığını dile getirir. Hz. Ali gibi cengâver ve âlim bir imama bunu isnat etmenin doğru olmadığını, Hz. Ali'nin Muaviye'ye karşı göstermiş olduğu tavrını delil olarak gösterir. İlk üç halife döneminde Hz. Ali'nin halifeliği istediğine dair sağlam bir rivayet mevcut değildir. Onun halifeliği istediğine delil sayılabilecek ne bir işaret ne de bir nass bulunmaktadır. Hatta Ali, Hz. Ömer'in atadığı halife seçmekle görevli şurada bulunduğu halde halifelik isteğinde bulunmamıştır. Yakın çevresindekilerin onu halife görmek istemelerine rağmen o bunu reddetmiştir.

Hz. Peygamberin her davranışının vahiye dayalı olduğu iddiasının doğru olmadığı kanaatini taşıyan İmam Rabbanî'ye göre, Şîa'nın iddia ettiği gibi Hz. Peygamberin her fiilinin vahiyle olduğu kati olmuş olsaydı o zaman Hz. Peygamber hiçbir işte yanılığa düşmezdi. Oysa aldığı bazı kararlarda yanılığa düştüğü ve bunun bizzat vahiyle düzeltildiği durumu mevcutken Şîa'nın bu iddiasını ayetlere dayandırmış olması isabetli olmamıştır. Bedir esirleri meselesinde olduğu gibi Hz. Peygamber ve bir kısım sahabî diyetle serbest bırakılmaları görüşünü benimserken Hz. Ömer ve bazı sahabî de öldürülmeleri gerektiği fikrine sahiptiler. Bu içtihat farklılığını çözüme kavuşturan ayete bakıldığında Hz. Ömer'in yaptığı içtihatla aynı olduğu görülecektir.

Hz. Peygamber vefat etmeden önce Usame komutasında cihada gitmek üzere bir ordu hazırlanmasını emretmiştir. Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesi ve Hz. Ömer'e de devlet yönetiminde bazı görevlerin verilmesi onların bu orduya katılmalarına engel olmuştur. Şîiler, Hz. Peygamberin her fiilinin vahiye dayalı olduğu iddiasına istinaden bu iki halifenin Peygamberin sözüne uymayarak vahiye muhalif davrandıklarını ve böylece küfre girdiklerini ileri sürerler. İmam Rabbanî ise onların bu savaşa katılmamış olmalarının onlar için küfür sebebi sayılmayacağını açık bir dille belirtmektedir. Ona göre Hz. Peygamberin bu emri içtihadı dayalıdır. Onun vefatından sonra şartların değişmesinden dolayı ordudan geri kalmış olmaları yaptıkları istişare ve ulaştıkları içtihat sebebiyledir. İlk üç halifenin farklı içtihatlarından dolayı kesinlikle küfürle nitelendirilmelerinin büyük bir haksızlık ve sapkınlık olduğu kanaatini taşımaktadır. İmam Rabbanî Şîileri sert bir dille eleştirmesine rağmen bütün Şîî fırkaları küfürle nitelendirmemiş olması isabetli olmuştur.

Kıscacası, Babür İmparatorluğunun Hindistan’da hüküm sürdüğü bir dönemde toplumdaki itikadî yozlaşmayı tasavvufî bir din anlayışıyla ihya etmeye çalışan İmam Rabbanî, bazı Şiîlerin sahabeyi tekfir edecek kadar aşırı söylemlerinin yaygınlaşması üzerine o, yönetimi karşısına alma pahasına da olsa bu konudaki reddiyelerini ortaya koymaktan çekinmemiştir. Sahabeye son derece hürmetkâr olduğu ve onlar arasında herhangi bir ayırım yapmadığı, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt’e sevgi beslediği halde halifelğin nass ve tâyinle Hz. Ali’ye verildiğini düşünmemektedir. O da diğer Ehl-i Sünnet âlimleri gibi halifelik sırasının fazilet sırasına uygun olduğunu düşünmektedir.

Hindistan’da planlı bir şekilde yürütülen İslamî değerleri karalama ve Müslümanlar arasındaki birliği bozma hareketine karşılık İmam Rabbanî, tasavvufu dinle buluşturan, naklî delillerle beraber aklın önemine sürekli vurgu yapan yaklaşımı ile birlikte zikir yolunun en güzel aktarıcılarından. Tasavvufî ahlakı dengeli ve gereği gibi yansıtarak hicri ikinci bin yılın karanlığındaki topluma ışık olmuş, inkılapçı ve ihya edici kimliğiyle yaşadığı döneme damgasını vurmuştur. Vahdet-i Şühud düşüncesiyle tarikat çevrelerinde de büyük bir yankı uyandırmış “müceddidî elfî sanî” unvanını alan İmam Rabbanî, İslam’a dışardan girmeye çalışan fikri bozukluklarla ve Müslümanların birlik ve beraberliğini bozacak her türlü itikadî ve siyasî nifakçı oluşumlara karşı cesurca mücadele etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülhamid, İrfan, *İslâm'da İtikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*, çev. M.Saim Yeprem, TDV yay, Ankara 2011.
- Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, thk. Şu'ayb Arnavût, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 1995.
- Ahmed, S. Maqbul, "Hindistan" *DİA*, c. XVIII, ss. 73-75.
- Aksu, Mehdi, *İslam Tarihinde Gerçeğe Giden Yol*, Asr yay, İstanbul 2010.
- Algar, Hamid, "İmam Rabbanî" *DİA*, c. XXII, ss. 194-199.
-, "Nakşibendiyye" *DİA*, c. XXXII, ss. 335-342.
- Algül, Hüseyin, "Fedek" *DİA* c. XII, ss. 294-295.
- Ali b. Ebi Talib, *Nehcü'l Belâğa*, derleyen, eş-Şerif er-Radî, çev. Adnan Demircan, Beyan yay, İstanbul 2007.
- Ali b. Abdü'l-Âl el-Kerekî, *Nefehatu'l-Lahût fi La'ni'l-Cibti ve't-Tağut*, Mektebetu Ninova'l-Hadise, Tahran, trz.
- Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, Müessesetu'l-A'lemî, Beyrut 2007.
- Altıntaş, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yay, Ankara 1986.
- Altun, İsmail, "Hz. Ebu Bekir ile Hz. Fatıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünnî ve Şîî Yaklaşımların Analizi" *İslam Araştırmalar Dergisi*, 2012, sy. 27, ss. 1-27.
- Amidî, Seyfuddin, Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Salim (631/1233), *Ebkaru'l-Efkar fi Usûlu'd-Din*, thk. Ahmed Ferid el-Müzeydî, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye. Beyrut 2003.
- Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi-2 (Hulefâ-i Raşidîn dönemi)*, Ensar yay, İstanbul 2008.
- Aydın, Ali Arslan, "Ehl-i Sünnet" *ŞİA*, c. III, ss. 219-223.
- Azamat, Nihat, "Kadiriyye" *DİA*, c. XXIV, ss. 131-136.

- Bağdâdî, Abdulkadir Tahir b. Muhammed (429/1037), *el-Fark beyne'l-Fırak*, thk. İbrahim Ramazan, Beyrut 1997.
- Baybal, Sami, “Babürlü Hükümdarı Ekber Şah’ın Dinî Senkretizmi Üzerine” *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:10, sy. 20, ss. 51-63.
- Benli, Yusuf, “Râfıza Adlandırmasının İlk Kullanımına İlişkin Değerlendirmeler” *Hikmet Yurdu* Yıl:1, sy. 1, Ocak 2008, ss. 31-69.
- Beyhakî, Hz. Ebu Bekir b. Hüseyin b. Ali(458/1056), *es-Sünenü'l-Kübra*, Haydarâbâd 1344.
-, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin (458), *el-Câmi’u li Şu’abi'l-İman*, thk. Abdulali Abdulhamid, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad 2003.
- Birişik, Abdulhamit, *Hint Alıktası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan yay, İstanbul 2001.
- Bozan, Metin, *İmâmiyye’nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci*, İSAM, İstanbul 2009.
-, *İmamiyye Şîâsının İmamet Tasavvuru*, Avrasya yay, Ankara 2007.
-, “Osmanlılar’ın Son Döneminde Makâlât ve Fırak Geleneği: Şeyh Abdurrahman Aktepî Örneği” *Marife Dergisi*, Yıl: 11, Bahar 2011, sy. 1, ss. 109-129.
- Buehler, Arthur F. “Nakşibendiyye- Müceddidiyye ve Hindistan’da Yayılışı” *ÇİFD*, çev. Halil İbrahim Şimşek, c. II, sy. 3, ss. 143-164.
- Buharî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, (256/869) *el-Camiu’s-Sahih*, thk. Muhammed Nizar Temim, Daru’l-Erkam, Beyrut 1422.
- Camiî, Muhammed Mescid-i Camiî, *Ehl-i Sünnet ve şîa’ds Siyasî Düşüncenin Temelleri*, çev. Malik Eşter, İnsan yay. İstanbul 1995.
- Cebecioğlu, Ethem, *İmam-ı Rabbanî Hareketi ve Tesirleri*, Erkam yay, İstanbul 1999.

-, “Klasiklerimiz/VIII el-Mektubat (İmam Rabbanî Ahmed Farukî Serhendî)” *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 3 sy. 9, Ankara Temmuz-Aralık 2002, ss. 369-383.
-, “İmam Rabbanî ve Mektubatı” *AÜİFD*, 1996, c. 35, ss. 193-241.
- Curcanî, Seyyid Şerif (H.816); *Ta’rifat*, Daru’l-Mustafa Babıyyî, Kahire H.1357.
- Çapan, Ergün, *Kur’ân-ı Kerîm’de Sahabe*, Işık yay, İstanbul 2004.
- Çağatay, Neşet, *İslam Mezhepleri Tarihi*, AÜİF yay. Ankara 1976.
- Demir, Mahmut, “Sahabe ve Ehl-i Beyt Ekseninde Şîi-Sünnî İhtilafının Hadis Rivayetinde Yansımaları” *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2011, sy.6 ss.90-111.
- Duman, M. Zeki, “Kur’ân-ı Kerîm’de Ehl-i Beyt” *EÜİFD*, Kayseri 2011, sy.11, ss. 37-58.
- Ebî Ya’la, Ahmed b. Ali b. el-Müsenna et-Temimî (307), *Müsnedi Ebî Ya’la*, thk. Hüseyin Selim Esed, Darü’s-Sekafeti’l-Arabiyye, Beyrut 1992.
- Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî(275), *es-Sünen*, Beytü’l-Efkari’d-Düveliyye, Riyad trz.
- Ebu’l-Fida, el-Melikü’l-Müeyyed ‘İmadüddin İsmail (732), *el-Muhtasar fi Ahbari’l-beşer*, el-Matba’atü’l-Hüseyniyye, Mısır trz.
- Ebu’l-Muzaffer Şahfûr b. Tahir b. Muhammed el-İsfahanî el-İsferayinî, *et-Tebşîr fi’d-Dîn ve Temyizi’l-Fırkati’n-Naciye ani’l-Fıraki’l-Halikîn*, Daru İbn Hazm, Beyrut 2008.
- Efendioğlu, Mehmet, “Sahabe” *DİA*, c. XXXV, ss. 491-493.
- Erdoğan, Kahraman, *Mesalib Bağlamında Ehl-i Sünnet ve Şîa’da İlk Üç Halife, (İbn Teymiyye ve Ibnu’l Mutahhar el-Hillî Örneği)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eş’arî, Ebû’l-Hasan Ali b. İsmâîl (324/936), *Makâlâtu’l-İslâmiyyin ve İhtilâfu’l-Musallin*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut 1995.

-, *el-İbane*, çev. Ramazan Biçer, Gelenek yay, İstanbul 2010.
- F. Tucker, William, “Beyân b. Sem’ân ve Beyâniyye: Emevî Irak’ının Şîî Aşırıları”
çev. Yusuf Benli, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III (2003)*, sy. 11,
ss. 217-232.
- Ferhad Daftary, *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*, çev. Erdal Toprak, Doruk yay,
İstanbul 2005.
- Fevzi, Faruk Ömer, “Ehl-i Beyt Kavramı Üzerine” *SÜİFD*, çev. M.Bahaüddin Varol,
Konya 2000, sy. IX. ss. 397-404.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, Selçuk yay, İstanbul 1993.
-, “XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Dergisi I*, İzmir 1983. ss. 1-24.
- Gölpınarlı, Abdalbaki, *Müminlerin Emîri Hz. Ali*, Ensariyan yay, Kum/ İran-1996.
- Gümüšoğlu, Hasan, “İmam-ı Rabbanî’nin Tecdid Hareketinde Ehl-i Sünnet İtikadının Önemi” *Elazığ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, sy. 18, ss. 17-44.
-, “Ehl-İ Sünnet Ve İmamiyye Şiasının Ehl-İ Beyt Kavramına Yükledikleri Anlamlar” *CÜİFD*, Sivas 2014, c. XVIII, sy. 2, ss. 291-318.
- Hâkim, Ebu Abdillah Nisaburî (405/1011) *el-Müstedrek ala’s-Sahihayn*, Daru’l-Ma’rife, Beyrut trz.
- Heysemî, Ebü’l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Heysemî(974), *es-Sava’iku’l-Muhrika ‘ala Ehli’r-Rafdi ve’d-Dalali ve’z-Zendeka*, thk. Abdurrahman b. Abdillan et-Türkî, Müessesetü’r-Risale, Beyrut 1997.
- Hillî, İbnu’l-Mutahhar Cemâluddın Allame Hasan b. Yusuf (726/1325), *Minhâcu’l-Kerâme fi Ma’rifeti’l-İmâme*, thk. Muhammed Reşad Sâlim, Kahire 1962.
-, *Keşfü’l-Murâd fi Şerhi Tecrîdi’l-İ’tikâd*, Menşuratu Şekura, Kum 1373.
- Hindî, Alauddin Ali b. el-Muttaki b. Hüsamüddin, *Kenzü’l-Ummal fi Süneni’l-Ekvali ve’l-Ef’al*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut 1975.

- İbn Asakir, Ebü'l-Kasım Ali b. Hüseyin (571), *Tarihü Medineti Dımaşk*, thk. Muhibbüddin Ebu Said, Darü'l-Fıkr, Beyrut 1996.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebu'l-Kerem b. Muhammed b. Abdulkerim b. Abdulvâhid eş-Şeybanî (630/1233), *el-Kamil fi't-Tarih*, çev. M. Beşir Eryarsoy-Mertol Tulum, Bahar yay, İstanbul 1985.
-, *Üsdü'l-Gabe fi Marifeti's-Sahabe*, Beyrut trz.
- İbn Esir, Mecduddin el-Cezerî (606/1210), *Camii'l-Usul fi Ehadisi'r-Rasul*, thk. Abdulkadir el-Arnaut, yrz, 1969.
- İbn Hacer Askalanî, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, thk. Ahmed Abdulmevcud, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.
-, *Fethu'l-Barî Şerhu Sahihi'l-Buharî*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1989.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed (808/1405), *Mukaddime*, çev. Zakir Kadirî Ugan, İstanbul 1997.
- İbn Hamza, Abdullah el-Mansur Billah, *Safvetu'l-İhtiyar fi Usuli'l-Fıkh*, thk. İbrahim Yahya ed-Dersî, Merkezu Ehli Beyt, Yemen, Sa'de 2002.
- İbn Hibban, Âlauddin Ali b. Belban el-Farisi (965), *Sahihi İbn Hibban*, thk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh b. Muhammed (230/844), *Tabakâtü'l-Kübrâ*, yrz, Beyrut trz.
- İbn Teymiyye, Ahmed Takiyyuddin b. Abdulhalim b. Abdusselam (728/1357), *Min-hacü's-Sünneti'n-Nebeviyye*, thk. Muhammed Eymen eş-Şebravî, Kahire 2004.
- İbnu'l Arabî, Ebu Bekr (468/1076-543/1148), *El-Avâsım mine'l Kavâsım (Sahabeye Yapılan İftiralara Cevaplar)*, çev. Tahir Tural, Rağbet yay, İstanbul 2009.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Camaluddin b. Muhammed (711/1311), *Lisanu'l-Arab*, tsh. Emin Muhammed Abdulvahhab, Muhammed Sadık el-Ubeydî, Beyrut 1997.

- İsfehânî, Râğıb (425/1034), *Müfredatü Elfazi'l-Kur'ân*, thk. Safvan A. Davûdî, Di-meşk 2009.
- K.A. Nizami, “Çiştîyye” *DİA*, c. VIII, ss. 343-345.
- Kâdî İyâd, Ebü'l-Fadl Yahsebî (544), *eş-Şifâ bi Ta'rifi Hukuki'l-Mustafa*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut trz.
- Kandehlevî, M.Yusuf, *Hayatu's-Sahabe(Muhtasar)*, Haz. Ömer Lütüfi Erdal, Işık yay, İstanbul 2008.
- Kandemir, M. Yaşar, “Fatıma” *DİA*, c. XII, ss. 220-222.
- Karaman, Hayrettin, *İmam-ı Rabbanî ve İslam Tasavvufu*, İz yay, İstanbul 2003.
- Kılavuz, Saim, *Anahatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, Ensar nşr, İstanbul 2006.
- Kişmî, M. Haşim, *Berekât İmâm-ı Rabbânî ve Yolundakiler*, çev. A. Fârûk Meyân, Berekât yay. İstanbul 1976.
- Konukçu, Enver, “Ekber Şah” *DİA*, c. X, ss. 542-544.
-, “Cihangir” *DİA*, c. VII, ss. 538-539.
- Korkmaz, Sıddık, *Tarihin Tahrifi İbn Sebe Meselesi*, Araştırma yay, Ankara 2005.
-, *Şîa'nın Oluşumu Hz. Ali'nin Vasîliği Düşüncesi*, İz yay, İstanbul 2012.
-, “Sınırları Belirlenemeyen Dini Bir Oluşum: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat” *Marife Dergisi*, Konya 2005, sy. 3, ss. 377-392.
- Kuleynî, Ebu Cafer Muhammed b. Yakub b. İshak (329/940) *Usulu'l-Kafi*, tsh. Necmuddin Âmilî, Tahran 1388.
- Kurucan, Ahmet, *Aşere-i Mübeşşere*, Işık yay, İstanbul 2007.
- Kutlu, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem yay, İstanbul 2008.
-, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara 2000.
-, *İslam Düşünce Ekolleri Tarihi*, Ankuzem, Ankara 2007.

- Küçük, Hülya, *Tasavvufa Giriş*, Dem yay, İstanbul 2011.
- Lalkâî, Ebu'l-Kasım Hibbetullah b. el-Hasan b. el-Mansur et-Taberî (418), *Kitabu's-Sünen*, thk. Ahmed b. Sa'd b. Hamdan, Daru Taybe, Medine trz.
- Loust, Henry, *İslamda Ayrılıkçı Görüşler*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Sabri Hizmetli Pınar yay, İstanbul 1999.
- Muhammed Bakır el-Meclisî (1110/1697), *Biharu'l-Envâr*, thk. Lecnetun min Ulemâ, Beyrut 1992.
- Muhammed Şeffî', *Makamu's-Sehabeti ve İlmu't-Tarih*, Daru'l-Hicr, Cize, H.1409.
- Murtazâ el-Askerî, *Mealimu'l-Medreseteyn*, Mektebetu Medbulî, I-III, Kahire 1993.
- Musavî, Musa, *Şîa ve Şîlik Mücadelesi*, çev. Kemal Hoca, Sebil yay, İstanbul 1995.
- Müslim, Hafız İbn Haccâc en-Nisaburî (261/875), *Sahîhu Müslim*, thk. Şeyh Halil Me'mun Şeyha, Beyrut 2010.
- Nedvî, Ebu'l-Hasan Ali, *Müceddidî Elf-i Sanî İmam Rabbanî*, çev. Yusuf Karaca, İstanbul 2005.
- Nevbahtî (ö. 300/912), Ebu Muhammed el-Hasan b. Musa, *Firaku's-Şîa*, yrz, trz.
- Nevevî, Muhyiddin Ebi Zekeriyya Yahya b. Şeref (631/1234), *İrşadu Tullabi'l-Hekaik ila Marifeti Süneni Hayri'l-Hêlaik*, thk. Nureddin Ater. Metbeatu'l-İttihad, Dimeşk 1408.
- Onat, Hasan, "Türkiye'de İslam Mezhepler Tarihinin Gelişim Sürecinde Prof. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALI'nın Yeri" *Ethem Ruhi Fığlalı'ya Armağan*, Ankara 2002.
- Öngören, Reşat, "Sühreverdiyye" *DİA*, c. XXXVIII, ss. 42-45.
-, Öngören, Reşat, "Tasavvuf" *DİA*, c. XL, ss. 19-26.
- Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ensar yay, İstanbul 2011.

- Pezdevî, Ebu Yusr Muhammed (493/1099), *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, Kayıhan yay, İstanbul 1980.
- Rabbanî, Ahmed Bedreddin Farukî Serhendî, *Mektubat*, çev. Abdulkadir Akçiçek, Çelik yay, İstanbul 2011.
- Rabbanî, Ahmed Bedreddin Farukî Serhendî, *Risaletü Redd-i Revafız*. Hakikat Kitapevi, İstanbul 2004, Bu risale Abdulaziz b. Ahmed b. Hamid el-Ferharevî'nin *en-Nahiye 'an ta'nî Emirü'l-Müminin Muaviye* adlı esrinin 140-166. sayfaları arasında yer almaktadır.
- Reis, Bedriye, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Hindistan'da Din-i İlâhî Tartışmaları Ve İmâm-I Rabbânî" *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 7 [2006], sy. 16, s. 211-234.
- Sağiroğlu, Ekrem, *İmam-ı Rabbanî*, Yasin yay, İstanbul 2012.
- Savi, Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Haluti Şihabüddin Ebu'l-Abbas (H. 1175-1241), *Cevheretü't-Tevhid Şerhi Eş'aireye Akaidi*, çev. Mithat Acat-M. Beytullah Acat, Kalkan yay, Ankara 2010.
- Sibâ'î, Mustafa, *es-Sünne ve Mekanetüha fi't-Teşrî'l-İslâmî*, yrz, Beyrut 2003.
- Sofuoğlu, M. Cemal, "Şîa'nın Sahabeler Hakkındaki Bazı Görüşleri" *AÜİFD*, sy. 24, ss. 3-7.
- Subhî es-Salih, *en-Nuzzumu'l-İslamiyye Neşruha ve Tetevvuruha*, çev. İbrahim Sarılmış, Düşünce yay. İstanbul 1981.
- Suyutî, İmam Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr (911/1505), *el-Hasaisü'l-Kübra*, çev. Naim Erdoğan İz yay. İstanbul 2003.
-, *Tarihu'l-Hulefa*, Eser Neşriyat, İstanbul 1952.
- Süleym, Ebû Sâdık Süleym b. Kays Hilâlî el-Kûfî (80/699), *Kitâbu Süleym*, Thk. Muhammed Bâkır el-Ensârî ez-Zencânî, Dalîle Mâ, Kum trz.
- Şatıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lehmî el-Ğıratî, *el-İ'tisam*, thk. Mustafa Ebu Süleyman en-Nedvî, Riyad 1996.

- Şehristânî, Ebû'l- Feth Muhammed b. Abdulkerim (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Abdulemir Ali Muhennâ, Ali Hasan Fağur, Beyrut 1996.
- Şerafüddin el-Müsevî, *el-İctihâd fî Mukabili'n-Nass*, Matbaatu Seyyidi's-Şüheda, Kum 1404.
- Şevkanî, Muhammed b. Ali (1250), *el-Fevaidü'l-Mecmu'a fî'l-Ehadisi'd-Da'ifeti ve'l-Mevdu'a*, thk. Rıdvan Cami' Rıdvan, Mektebetü Nizar Mustafa el-Baz, Mekke trz.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Ukberî, *Evailu'l-Makâlât*, Darü'l-Şeyh Müfid, Beyrut 1993.
-, *el-İfsâh fî'l-İmame*, Daru'l-Müfid, Beyrut 1993.
-, *el-Ihtisâs*, Kum 1993.
- Şeyhzade, *Haşiyetu Şeyhzade âla Tefsiri'l-Kadı Beydâvî*, Mektebetü'l-İslamiyye, Diyarbakır, trz.
- Şimşek, Halil İbrahim, "İmâm-ı Rabbânî Ahmed Farûkî Serhindî'nin Şia ve Ehl-i Beyt'e Bakışı" *Gazi Üniversitesi ÇİFD*, Haziran 2012, sy. 14. ss. 33-39.
- Taberî, İbn Cerir, (310/932), "*Tarihu't-Taberî*" thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.
- Tabarânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi, Mektebetü İbni Teymiyye, Kahire trz.
-, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, thk. Târik b. İvadullah b. Muhammed, Daru'l-Haremeyn, Mısır 1995.
- Taftazânî, Sa'düddin Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, Mektebetü'l-Medine, Pakistan 2012.
- Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali b. Muhammed, *Keşşafu İstilahati'l-Fünûn*, Beyrut 1988.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (297/892), *el-Camiû's-Sahîh Sünenü't-Tirmizî*, thk. İbrahim Atve Avd, Beyrut 1975.

- Tosun, Necdet, *İmam Rabbanî Risaleleri*, Sufî Kitap, İstanbul 2013.
- Turan, Abdullah, *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*, Al-i Taha, İstanbul 1999.
- Vakidî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, (207/822) *Kitabu'l-Megâzî*, thk. A. Şirbinî, Daru'l-Mearif, Mısır 1948.
- Varol, M. Bahaüddin, "Hicri I. Asırda Ehl-i Beyt İmajı" *SÜİFD*, Konya 2003, sy. XVI. ss. 97-119.
- Watt, Montgomery, *The Formative Period of İslamic Thought (İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri)*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı, Sarkaç yay, Ankara 2010.
- Wellhausen, Julius, *Die Religiös-Politischen Oppositions Parteien Im Alten Islam, (İslamiyetin İlk Devirlerinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri)*, çev. Fikret İşiltan, TTK, İstanbul 1989.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Ehl-i Sünnet" *DİA*, c. X, ss. 525-530.
- Yeğîn, Abdullah, *İslami-İlmi-Edebi-Felsefî Yeni Lûgat*, Hizmet Vakfı yay, İstanbul trz.